

150 26
A. BAUMANIS

KRONVALDU ATIS

DZĪVE

A/S „ZEMNIEKA DOMAS” RĪGĀ 1939

B
810.09

B

A. BAUMANIS

KRONVALDU ATIS

D Z Ī V E

AKC. SAB. «ZEMNIEKA DOMAS» RĪGĀ — 1939

L-1
B-

2

✓ 10

L. V. B.	
№	356328

S A T U R S

	Lpp
Priekšvārdi	5
1. Senči	7
2. Skolas gadi	15
3. Mājskolotāja gadi; Darbēni, Berlīne un Durbe	31
4. Kronvalds un jaunlatvieši; Durbes skolotāju konferences	39
5. Apriņķa skolu skolotāju kursus	57
6. Kronvalds — skolotājs seminarā	65
7. Tērbatas latviešu literaro vakaru sākumi, iekārta un sastāvs	77
8. Tērbatas latviešu literaro vakaru nodarbības veidi	92
9. Latviešu politiskais stāvoklis Kronvalda ap- gaismojumā	107
10. Vecpiebalgas laikmets	120
11. Kronvalda nāve	134
Avoti	143

P R I E K Š V Ā R D I

Tie latviešu tautas atmodas desmit gadi, kas seko pirmo «Pēterburgas Āvīžu» slēgšanai 1865. gadā, ir cieši saistīti ar Kronvaldu Ata vārdu. Viņa personā apvienots dedzīgs un gudrs tautas vienotājs ar tikpat varenu tautas neatkarības apustuli, kas, lieliski orientēdamies sarežģītajā politiskajā stāvoklī, nojauš gan pārvācošanas, gan pārkrievošanas briesmu nozīmi un visās dzīves un sadzīves nozarēs taisa skaidri latvisku politiku. Tautas atmodas brīnums, ko viņš droši un neapkūsis sludina, vispirms piepildas pie viņa paša: vācu ģimenēs audzināts, vācu skolās mācīts, viņš tomēr nojauš savas pilnīgi latviskās izcelšanās svētumu, formulē dižena latviešu tēva dēla misiju un, tiešām sevi nežēlodams, tai veltī visas savas spējas un spēkus. Viņš — spīdeklis pie sešdesmito, septiņdesmito gadu latviešu debesīm, kas, desmit gadus pastāvīgi un strauji pieņemdamies spožumā, kļūst beidzot par pirmās šķiras zvaigzni. Viņš valdzina latviešu prātu un sirdi un, tautas izredzēts un aicināts, draugu un pretinieku atzīts, nostājas brīvības karotāju priekšgalā.

«Neesmu kavējies stāties ienaidnieka priekšā,» viņš saka. «Es stāvu nesatricinami uzticīgs un ielas trokšņu nemaldināts zem brīvās, izglītības alkstošās un izglītības spējīgās latviešu tautas karoga... Taisni tagad nav iemesla noslikt neticībā, taisni no šī brīža sākot jau var droši paredzēt, ka īpaši mazajām tautām — arī latviešu tautai — aust nākotnes rīta sārtā blāzma. Kas šī uzskata dēļ mūs gribētu saukt par lielākajiem murgotājiem, tas ļoti viltos.»

Vārdu pa vārdam mūsu Vadonis Dr. Kārlis Ulmanis tagad piepildījis Kronvaldu Ata paredzējumu par spīti daudziem kavēkļiem, kas, Kronvaldam pašā miesas un gara spēku ziedonī pie tēviem aizejot, asā pasaules uzskatu cīņā mēģināja mazināt tautisko centienu svaru.

Mācīdamies no Kronvalda politisko tālredzību, tautu dzīves gudrību, un pie viņa stiprinādamies idealista degsmē un drosmē, mēs nevien godināsim Jaunās Latvijas pravieša piemiņu, bet arī stiprināsimies latviešu karoga disciplinā. Šo nodomu grib sekmēt šai grāmatā atrodamā Kronvaldu Ata biogrāfija un rakstu izlase.

A. Baumanis.

Rīgā, 1938. g. novembrī.

Senči

Lejaskurzeme ir novads, kur reiz mājojusi varonīgā kuršu cilts. Šī zeme devusi arī jaunajos laikos dažu vīru, ko latviešu tauta piemin goddevības un pateicības pilna. Ziemeļos, Ārlavas draudzē, dzimis Krišjānis Valdemārs. Strutelē dzimis Krišjānis Barons. Dienvidos, Grobiņas apriņķī, Dienviddurbes draudzē, Kroles privatmuižas Miķos ir Valdemāra un Barona laika, centienu un cīņu biedra Kronvaldu Ata dzimtene.

Jau dzimtbūšanas laikos Kronvalda senči ir Kroles Miķu saimnieki. Tā ka tie ir dzimtļaudis, ar uzvārdu «Kronvalds» sastopamies pirmo reizi tikai 19. g. s. trīsdesmito gadu vidū neilgi priekš Kronvaldu Ata dzimšanas, jo uzvārdus dzimtļaudīm dod tikai 1834. g. Krišjānis Barons šai lietā stāsta: «Ģimenes vārdu senāk nebija. Katrs par sevi gan varēja savā mūžā iemantot kādu palamas vārdu vai uzvārdu, kas nepārgāja uz viņa bērniem. Pēc māju vārda sauca arī katrreizējo saimnieku: Dingas — Dinga (pats) jeb Dingu saimnieks, Dingu tēvs; Kuženieki — Kuženieks, Kuženieku saimnieks; Kubuls, Kubula saimnieks. Citus zinamās mājās dzīvojošos ļaudis mēdza apzīmēt ar krustamo vārdu, pieliekot klāt māju vārdu: Dingu (gans) Jānis, Kuženieku Pēteris, Līze,

Ratnieku Pečus, Cīruļu Intiņš.» Divus vienā un tai pašā mājā dzīvojošus Jāņus vai Pēterus palīdzēja vienu no otra atšķirt tēva vārds un tēva stāvoklis; piemēram, teica: Spingu saimnieka Anša dēls Jānis un Spingu kalpa Ģirta dēls Jānis.

Valsts archivā atrodamās Dienviddurbes draudzes baznīcgrāmatas runā par Kronvaldu Ata tēva tēva tēvu Jani, kas dzimis 18. g. s. vidū. Par tēva tēvu Anžu, Jaņa dēlu, jau daudz ziņu. To atzīmē gan baznīcgrāmatas, gan arī revīzijas jeb ļaužu skaitīšanas saraksti. Miķu saimnieks Anžs dzimis ap 1774. g. Anžam un viņa sievai Magrietai, kura dzimusi ap 1778. g., ir seši bērni. Dokumenti runā par trim dēliem un trim meitām. Miķos Anža laikā mīt daudz ļaužu: 1811. g. revīzijas sarakstos atzīmēti 8 vīrieši, no tiem 5 ir vecāki par 20 gadiem; 1826. g. revīzijas saraksti piemin 11 vīriešus un 7 sievietes, kopā 18 personas.

Par Anžu ir ziņas, ka viņš saimniekojis Miķos vismaz kādus 25 gadus. Mūža beidzamajos gados viņš ir Kroles pagasta vecākais. Ne pagastam, ne arī pagasta vecākajam tais laikos nav tās lielās nozīmes, kas tiem mūsu dienās. Muižas ļaudis un kļaušu rentes māju ļaudis Krotei ir kopā pavisam kādi 800 cilvēku. Kļaušu rentes māju tur 1826. gadā ir 41. Muižā un pagastā gandrīz neaprobežota vara pieder Kroles dzimtīpašniecei Šarlotei fon Sakenai, un kļaušu laikos, kas iestājās pēc dzimtbūšanas atcelšanas, pagasta vecākā galvenais uzdevums ir — gādāt par to, ka saimnieki kļaušu kārtā kārtīgi apkoptu muižu. Anžs, acīmredzot, bijis par citiem saprātī-

gāks un ar lielākām organizatora spējām un tāpēc
iecelts pagasta augstākajā amatā. Anžs mirst 1824.
gadā.

Kronvalda vecāku kapa vieta Krotes Veckapsētā

Klaušu būšana ne Anžam, ne viņa dēliem nepatīk.
Anžs gan saucas saimnieks, bet saimnieki toreiz nav
nekas vairāk kā klaušu māju rentnieki. Kad klau-

šas pārvērš naudā, viņi renti nolīdzina naudā. Likums nemaz neparedzēja tādu gadījumu, ka zemniekam drīkstētu pārdot zemi. Kāds tā laika kurzemnieks tādēļ sūdzas: «Mūs sauc par zemniekiem, un tie mēs arī pēc patiesības esam, un to vārdu «zemnieks» mēs ar lielu prieku pieņemam. Bet ko tas viss palīdz, ka mums nepieder ne tik daudz zemes, kur dzīvodami varēsim mietu iemiet (iedurt) kur vētras laikā pieturēties, un nomirstot mūsu kauli top varas darītāja tīrumā aprakti. Mēs to zemi gan strādājam pēc Dieva gudra padoma, mēs aram un sējam, bet neesam droši, vai arī pļausim? Mēs dēstam ābeles, bet nezinām, vai mūsu bērni no tām augļus ņems? Mēs cērtam un uzbūvējam sev arī mājas, bet mums nav cerība, ka mēs tās priekš sevim un saviem bērniem būtum uzbūvējuši, jo (par nelaimi) katrā gadā ir Mārtiņa diena. Te atnāk ziņa no dzimtkunga, saimniekam vajaga pašā Mārtiņa dienā muižā būt; — jāiet. Dzimtkungs aicina priekšā un saka: Pa nākošiem Jurgiem tevīm par tavām mājām ir jāmaksā vairāk rentes, tik un tik daudz, — vai tu tā gribi maksāt jeb nē? Kur tad ies? Vai mežā apakš koka? Jāņemam jau ir; vai Dievs nelīdzēs. Bet, ak tavas bēdas: uz lauciņa knapi tik pusgada maizīte uzaugusi; te nu paliek dzimtkungam renti parādā. Pa Mārtiņiem atkal ziņa klāt, saimniekam jāiet uz muižu. Te nu dabū uzsacīšanu, pavasarī tevīm no mājām jāiziet, un ja vēl gribētu ko žēloties, tad še tevīm ir zīme, vari iet pār robežu, zeme un mājas pieder man, tu man nepiederi, ej. — Ak, tavas bēdas! Kur nu dzīvs cilvēks lai iet? Virs zemes vietas nav, uz mūžību dzīvs jau nevar aiziet.»

Tais laikos lielāku brīvību bauda amatnieki. Tas sevišķi sakams par pilsētu amatniekiem. Zīmīgi, ka visi trīs Miķu Anža dēli mācas un iemācas amatu: Janis kļūst galdnieks, Indriķis — mūrnieks, Kristaps — drēbnieks, un pēc Anža nāves Miķos saimnieko ne dēli, bet Anža sieva Magrieta, lai gan dēli Miķos joprojām dzīvo. Kristaps, Kronvaldu Ata tēvs, ir Anža jaunākais dēls. Viņš dzimis 1810. g. Viņa sieva Magrieta (sic!), saimnieka meita no Mazilmājas pagasta Maksteniekiem, kas arī Durbes draudzē, dzimusi tāpat 1810. g. Makstenieku mājās Magrietas senči saimnieko jau ap 18. g. s. vidu. 18. g. s. septiņdesmitos gados šai mājā saimnieko Magrietas tēva tēvs Jānis, kam ir dēls Didriķis, kas dzimis ap 1770. g. Tas 1792. g. apprecas ar krotenieti Jūli. Vācietis mācītājs Didriķa un Jūles laulību atzīmē baznīcas grāmatā labā laviešu valodā: «Masteneeka Janna dehls Diddriķķis no M. Ilmājas. Kalleia Jahna meite, Muzzeneeka Klahsa audzekne Juhle, no Krotheem.» Didriķi 1798. gadā baznīcgrāmatas jau sauc par Makstenieku saimnieku. Didriķim un Jūlei divpadsmit bērnu, no kuriem vairāki nomirst mazotnē. Uzvārdu «Reinfelds» šī dzimtļaužu ģimene, tāpat kā citas, dabū tikai 1834. g., kad notiek vispārīga uzvārdu došana. 1826. g. revīzija, pieminēdama Didriķa un Jūles meitas, sauc Ievu un Magrietu, vecākās, kurām tikai 17 un 15 gadu, jau par kalponēm. Jau no mazotnes vingrinās Didriķa bērni darbā un nebaidas grūtuma.

Kristapa Kronvalda un Magrietas Reinfeldes laulība savukārt svētīta ar bērnu pulciņu. Viņiem pieci

dēli un viena meita. No tiem vecākais ir Janis, tam seko Atis, ko dokumenti vietām dēvē arī par Otto un par Otte (1850. g. revizijā), tad nāk Kārlis, Jānis, meita Bille; bet dēls Krišs ir ģimenē pastarītis. Jānis mirst zēna gados 10 gadu vecumā. Pārējie Kristapa un Magrietas bērni izaug lieli, un Atis ar saviem darbiem latviešu nacionalās kulturas un politikas laukā izpelnas visas tautas ievēribu un cieņu.

Kronvaldu Ata jaunības laikos valda uzskats, ka latvietis nozīmē Kurzemē un Vidzemē to pašu, ko zemnieks, arājs, ka ar vārdu latvietis te apzīmē itin kā zemāko ļaužu kārtu, un ikviens, kas iemācas amatu, iegūst augstāku izglītību vai kļūst par tirgotāju un tamlīdzīgi, vairs nav uzskatams par latvieti. Dzīves apstākļi toreiz latvieti dzītin dzen pārvācoties. Mācītājs K. Elverfelds sniedz kādā savam brālim 1819. g. rakstītā vēstulē svarīgu liecību par teoretiski brīvlaisto Kurzemes zemnieku noskaņojumu tautības jautājumā tai laikā. Brīvs un vācietis — šie vārdi latviešiem esot sinonimi. Dzimtbūšanu atceļot, «brīvībā» palaistie Kurzemes zemnieki savu jauno stāvokli gribot nostiprināt, mēģinādami ielīst vācu ādā. Par trim savas draudzes locekļiem viņš stāsta, ka tie, neprazdami ne vārda vāciski, tomēr pasūtīnājuši pa eksemplaram vācu dziesmu grāmatu, lai vāciski mācas viņu bēni; viņi jau iegādājušies citas vācu grāmatas un pieņēmuši sevišķu skolotāju. Elverfelds konstatē, ka latviešos radusies dziņa pārvācoties un ka šī dziņa ir liela, un tāpēc bažijas par latviešu valodas likteni; viņš paredz, ka jau pēc 50 gadiem tā nebūšot vairs tā saukto dzīvo valodu starpā, un reizē ar valodu iešot bojā arī tautiskais

lepnums. Jaunā situācija latviešu draugu un mācītāju pārsteidz un skumdina. Smiltenes prāvests Kārlis Kundziņš, izcelšanās ziņā kurzemnieks, Kronvalda draugs un biografs, stāvokli tēlo savā autobiografijā tā: «Vāciešu rokās pārgāja zeme, vara, manta, izglītība. Latvieši tikai palika par zemnieku kārtu atkarībā no vācu kungiem. Kas gribēja tikt augstākā vietā, tālākā mācībā, tas spēja to panākt tikai ar vāciešu palīdzību un meklēja pats palikt par vācieti. Tādi šejienes vācieši ir neskaitami mūsu vidū, kas cēlušies no latviešiem, un viņu ciltis visas vairs nav zinamas.» Daudzi latvieši tai laikā kausas no savas tautības, negrib runāt latviski, bet buldurē vāciski un apgalvo, ka esot cēlušies no vāciešiem vai zviedriem. Ata vecāki nav šo ļaužu starpā, lai gan viņa tēva tēvs savā laikā ieņēmis augsto pagasta vecākā amatu, bet tēvs un tēva brāļi ir amatnieki. Kur pusvācieši jeb kārklu vācieši, savu latvisko izcelšanos noliedzdami, savam dēlam būtu devuši vācisko vārdu Otto, Kristaps un Magrieta liek viņam iekristīt skaidri latvisko vārdu Atis, jo tā sauc viņa krusttēvu, kalpa puisī Ati Lilijentālu. Te jāpiezīmē, ka arī savam pirmajam dēlam vecie Kronvaldi dod latvisko vārdu Janis (baznīcgrāmatā: Jannis), tāpat trešajam — Kārlis (Kahrlis) un jaunākajam — Krišs (Christup).

Par Kronvaldu Ata dzimšanu atrodam Dienviddurbes draudzes 1837. g. dzimušo sarakstā ziņas, ka viņš piedzimis minētā gada 3. (pēc jaunā stila 15.) aprīlī pulksten trijos rītā un kristīts Durbes baznīcā 25. ap-

rili (7. maijā). Dzimušo saraksta 108. numurā lasām mācītāja Runclera ierakstu:

«Aus Krothen, Miķķa Ges., Atis, Sohn Schneiders Kristops Kronwald u. s. W. Magreete do. do. ibid. Junge Atis Lilienthal hielt. Kn. W. Juhle Norenberg. Mädch. Bille Stahl.»

Piemīnas plāksne pie Kroles pagasta
Kronvalda pamatskolas

Kronvaldu Ata krustmātes ir kalpa sieva Jūle un kalpone Bille, vienkārši latviešu ļaudis. Jāievēro arī, ka Dienviddurbes draudzi sauc par latviešu draudzi. 1771.—1773. g. ieraksti Dienviddurbes baznīcgrāmatās dēvē Dienviddurbes mācītāju par «zemnieku baznīcas kungu», bet Ziemeļdurbes mācītāju par «vāciešu baznīcas kungu».

Pāra gadus pēc Ata piedzimšanas viņa vecākus atrodam jau citā dzīves vietā — Kalnakrotes mazmuižā (Vidsmuižā), kur Kristaps kļuvis par lopu nomnieku un modernieku (Hofmuttermann). Liepājas muzejā uzglabājies Ata paša 1858. g. vācu valodā rakstīts dzīves apraksts, kur viņš saka: «Piedzimu Krotes privatmuižas Miķu mājās, kuras mani vecāki drīz pēc tam atstāja, lai kādā viņas mazmuižā nodotos lopkopībai.» Kad no Lejas Miķiem iet uz divus kilometrus attālo Krotes muižu, tad Vidsmuiža ir pusceļā. Tā ir krietnas lauku mājas lielumā. Kalnā stāv Vidsmuižas dzīvojamā māja. Pa logu redzams dārzs, gravas malā daži milzeņi ozoli, tālāk lejā tek Vārtājas upe. Kristaps un viņa ģimene kopj muižas govis, un nomu, ko viņš Krotes īpašniekiem maksā, viņš ieņem, pārdodams Liepājā pienu. No šī veikala viņam pašam tomēr maz paliek pāri.

2.

Skolas gadi

Uzvalkus šūdams, lopus kopdams un citādi pelnīdamies, Kristaps Kronvalds gādā bērniem nevien maizi, bet arī izglītību. Vecākais dēls Janis aiziet uz Liepāju un izmācas par mērnieku. Arī Kārlis dodas uz turieni un dienās kļūst par grafiķi. Krišs vēlāk strādā aptiekā un studē farmaciju. Ata gaišo

prātu ievēro Durbes dienviddraudzes mācītājs E. Katerfelds, braukdams pa draudzi apkārt un pārklaušinādams tos bērnus, kuri vēl neiet skolā.

Pirmā skola Atim ir Krotē pie ķestera Štobes. Pēc tam zēns mācas Mazlānos pie skolotāja Freiberga. Par šiem gadiem viņš vēlāk līgavai stāsta: «Ar savu vērību un manību es drīz kļuvi par valdnieku abās sākuma skolās.» Mācības viņam padodas ātri un viegli. Skolotāji to vienmēr uzslavē, jo viņš ir labākais skolnieks, tā ka viņš kļūst iedomīgs.

Skolas, kurās Kronvalds iet, milzīgi atšķiras no mūsu dienu skolām, jo bērniem mācības sniedz svešā valodā — vāciski.

«Neesmu gājis skolā, kur mācība būtu bijusi latviešu valodā un kur būtu lietotas latviešu grāmatas,» Kronvalds par sevi skumju prātu liecina (Kronvalda Atis. Kopoti raksti II, 272).

Mācītājs Katerfelds skubina Ati sūtīt vēl tālākās skolās. Bet zēna vecākiem nav tik plašu līdzekļu. Tad mācītājs 15 gadus veco zēnu uzņem savā ģimenē lielākajiem bērniem par draugu, mazākajiem — mācībās par palīgu, jo Atis ir gudrs, diezgan čakls un ļoti godīgs. Durbē ir fon Špringera privātskola, un tā ir lielākā tāda veida skola visā Liepājas skolu inspektora iecirknī. Šai skolā Atis var turpināt savu izglītību.

No vecākiem Atis šķiras ne labprāt. Visu mūžu viņš tos mīli piemin. Tie ir vienkārši ļaudis, kam maza izglītība. Tēvs prot lasīt un rakstīt, bet māte spēj lasīt tikai iespiestus burtus. Bet vienmēr Atim prātā

viņas jaukā daba. «Savu māti es ļoti mīlu,» viņš kādā vēstulē atzīstas. Viņš tai pārliecībā, ka māte bērnus vienmēr saprot, pat tad, kad citi tos nesa-prot.

Arī mācītāju Katerfeldu, Kurzemes vācieti pēc dzi-

Bijušais Špringera skolas nams Durbē (tagad pilsētas valde)

muma, savu labvēli un audžu tēvu, Kronvalds vienmēr pateicīgs atceras. Daudz gadus vēlāk viņš Katerfeldam raksta: «Man sirds... arvienu pateicības pilna, iedomājoties Tavas sirmās galvas... Skubināts no tīras sirds un cilvēku mīlestības, ar saviem darbiem Tu stāvi vidū starp tiem diezgan retajiem vīriem, kas, cik spēdami, palīdzējuši gādāt par latviešu tautas garīgo uzplaukšanu. To pieminēt ne-

nākas tikai vien manai galvai. Kad ir cits neviens Tev neceltu pieminekli, debesu uguns dzirksteles, kuras, tā sakot, Tu esi izkaisījis ar svētīgu roku, tās jau tagad iedegas Tavai piemiņai un turpmāk gadu desmitos izplatīsies arvienu lielākās liesmās... Kas cilvēkiem atnes paliekamu labumu, tie nav vis tā saucamie «labie cilvēki», kam spēks citiem apgādāt maizi un vietas, bet tie ir mācību izplatītāji, lai viņu darba lauks būtu jo šaurs un lai daži arī nesaprastu viņu darbošanos vai to aplam tulkotu. Ko tu esi skubinājis vārdiem vai darbiem, rakstos vai runās, tas kustēsies uz priekšu un arvienu paliks par lielākiem vilņiem, kad ir Tev nebūtu nolikts — redzēt viņu svētības augļus. Kad tikai kāda ievērojama daļa no mūsu zemē atnākušajiem vāciešiem būtu spējuši apķert tādu kustību, labu gabalu mēs tad būtu tālāk savā civilizacijā. Bet lietas, kas notikušas, vairs nespējam grozīt; mums jāmācas no pagājušo laiku notikumiem un jāmeklē panākt mantas, kam iekšā dzīvība. To drīkstam darīt jo priecīgi, redzēdami, ka 50 gadus garīgi kustoties, lai gan gausi, atlec vairāk labuma, nekā 600 gadus saldi sapņojot. Bet lielākais gods, ko cilvēks cilvēkam spēj rādīt, nākas gara varoņiem, kas palīdzējuši pārspēt vecos kavēkļus un aizspriedumus tautai par labu, lai šie vīri būtu bijuši vai milzīgu valstību ķeizari, vai latviešu mācītāji lauku draudzēs.» (Kopotī raksti II, 288.)

Citā vēstulē audžu dēls godina audžu tēvu: «Dārgais tēvs! Sevi aizliegdamies un nebēdādamas par nekādiem putekļiem, Tu esi pūlējies pacelt mācībās un

tikumos to tautu, pie kuras es piederu ne tikai no dzimuma, bet ar visu sirdi, prātu un darbu.» (Kop. raksti II, 315.)

Katerfeldam audžu dēls 1865. g. dāvina savu pirmo grāmatu «Mazais vācietis», grāmatas sākumā tā rakstīdams: «Dr. H. E. Katerfelda kgm, īstas izglītības dedzīgākajam veicinātājam, dziļā godbijībā un bērna pateicībā veltī sarakstītājs.»

O. Kronvalds

Krothen v. 3 = Nov April 1855

Kronvalda rokraksts skolas laikos

Bet kā lielākā daļa toreizējo vāciešu, tā arī Katerfelds turas pie uzskata, ko Kronvalds vīra gados sīvi apkaroja, bet ko Vidzemes un Kurzemes vācietība stingri uzsvēra, teikdama: vēl nav neviena izglītības augstumos stāvoša latvieša; kas tur stāv un sevi sauc par latviešiem, tie viņas; ne no latviešu, bet vācu, krievu vai kādas citas kulturas dzīves tie saņēmuši savu izglītību; viņi var darīt un teikt, ko vien tie grib, tie tomēr ir tai kulturas dzīvē, kas tos izaudzinājusi lielus, iegājuši tik tālu, ka būt par latvieti un turklāt izglītotu cilvēku nav iespējams, jo nekādas latviešu izglītības nav. Mācītāju pajumtē Atim ieaudzina tās domas, ka viņš, dabūjis mācību vācu valodā, nevarot vairs sevi uzskatīt par latviešu tautas dzīvu locekli. Pa to laiku, kur Kronvaldam

būtu nācies braukāt tēvam līdz ar piena vezumu uz Liepāju — tēlo šo laiku Ata dzīvē Kārlis Kundziņš — «tas sēdēja Durbes skolā un dzīvoja mācītāja muižā kā mājas bērns. Kad mums citiem latviešu bērniem, uzaugot zemnieku istabās, ilgu laiku jākaro ar lieku bailību vai neizveicību, vai atkal kad dažiem jāmocās ar vācisko izrunu, tad Kronvaldam šinī ziņā nācās daudz vieglāki. Drošumā un izveicībā, dažkārt arī nebēdībā un vācu valodas izmanībā tas iemanīt iemanijās un palika, kā «kungu» bērns uzaugdams, Durbes mācītāja muižā kopā ar mācītāja dēliem.» (K. Kundziņa «Krónvalda Atis», 1905. 13).

Labākos audzēkņus skolā toreiz sēdina priekšējā solā. Par skolas laikiem Durbē Kronvalds stāsta pēc daudz gadiem (Kop. raksti II, 273): «Katerfelda mācītājs mani bija iegodinājis, tā es ietiku skolas pirmajos solos. Pēc ieraduma es cītīgi mācijos uz stundām. Bet drīz robs rādijs. Tiklīdz ko prasija, kas agrāk bija uzdots mācīties, es cietu klusu. No tā gan būtu varējis noģist, ka vajadzēja mācīties. Bet nenotika. No citiem skolēniem ātri iemanijos atvainoties un atbildēt: uz šo dienu tas mums nav uzdots! Ar to pietika tādās reizēs. Interese uz mācības priekšmetiem ir še man netika modināta. Ārpus skolas man bija daudz citu lietu ko domāt. Es taču biju Katerfelda dēlu «aumeistars». Tad vēl biju lasījis grāmatas, kur bija daudz ko domāt par ebreju mitoloģiju un senatni, par Dievu, par debesīm un ellī un īpaši par velnu. Manu domu attīstība daudzkārt sajaucās un viņu saturs maitājās, lasot toreiz izdaudzzināto latviešu grāmatīņu: «Tas ar acīm

redzēts ceļš uz debesīm». Grāmatiņa sarakstīta varbūt labā nolūkā. Bet tā būs palikusi par nelaimi ne tikai man vien. Kamēr pastāvēju uzticībā un uzmanībā, Špringeris ar jautājumiem pārāk nenomocīja. Viņš man atprasīja, kad pieteicos. Es pieteicos — kad zināju. Tā ieņēmos aplamās domās: es zinot visu pareizi, dažkārt labāk nekā citi. Mācīties man nenācās grūti ir pie Špringera. Neviena mani neapgrūtināja... No Freiberga skolas biju paņēmis līdzīgu aplamību. Tā mitinājās ir pie Špringera. Freibergs bija tik neapdomīgs lielities ar savu skolu mums skolniekiem priekšā: Špringera skola neesot neko pārāka. Paši Liepājas apriņķa skolas skolnieki vairāk neprotot nekā mēs, viņa skolnieki. Viens no liepājniekiem, aizgājis uz Tērbatu studēt, eksamenā neesot zinājis, ko nozīmējot latīņu vārds «nota». Un mēs to zinājām, jo skolotājs reižu reizēm to bija mums izskaidrojis. Tāpēc — — — Durbē iepazīnos ar skolniekiem, kas bija padzīti no Liepājas un sēdēja veselu klasi zemāku nekā es. Liepāja ar savām būšanām nemanot vairāk pildīja manu prātu, nekā kaut kāds mācības priekšmets. Durbē tad vēl iepazīnos ar «kungu» dzīvi, piedalīdamies pie tās gan pie galda, gan rotaļās. Un nu nejauši iejaucās vēl starpā mīlestība. Joki pārgāja nopietnībā. Ņēmos cerēt uz lietām, no kurām senāk nedrīkstēju ne domāt... Biju kā pazudis... Sappoju, gudroju, prātoju, gan neko jaunu, bet kas pēcāk palika par samaitāšanu.» Durbes skolas laikā Ati arī iesvētī. Tas notiek 1853. g. 4. jūlijā.

Pie sava audžu tēva dzīvodams un Durbes Špringera skolā mācīdamies, Kronvalds sāk domāt par vēl tālāku izglītošanos. Pamudinājumu viņam dod kāds stāsts, ko viņš bija lasījis. «Tas mani skubināt sku-

Durbes baznīca

bināja vest galā kluso nodomu, jo līdz tam viss bija labi gājis. Kāpēc nebūs iet tālāk?» viņš pats vēlāk stāsta. Par viņu joprojām gādā audžu tēvs. 17 gadus vecs Atis nonāk Liepājā, un viņu 1854. g. 23. augustā uzņem Liepājas augstākās apriņķa skolas tercijā.

To gadu, kad Kronvalds atnāk uz Liepāju, pilsētu piemeklē kara posts. Plosas Krimas karš, kur vienā pusē krievi, otrā — franči, angļi, turki. Parādās angļu flote un liepājniekus uzaicina, lai tie ar labu atdod krievu kuģus, kas tai brīdī ir ostā; nepaklausības gadījumā angļi sola pilsētu apšaudīt. Ienaidnieks jau piekodina izvākt sievietes un bērnus un apzīmēt slimnīcas. Divi angļu korveti tiešām aizved astoņus kuģus, katrs paņemdams tauvā četrus. Iedzīvotāji bēg uz mazākām pilsētām un uz laukiem. Valsts kases nodaļa aizbēg uz Kuldīgu. Archivus izved uz Jelgavu vai paslēpj velvēs. «Nekad nav tālskati lietoti tik lielā mērā, kā toreiz,» stāsta Liepājas chronists. Cilvēki stāvējuši kā zvirbuļi stundām kokos un torņos, jūru novērodami. Lielā cenā bijuši zirgi — par braucienu līdz Grobiņai bijis jāmaksā 10 rubļi.

Un gadu iepriekš Liepājā bija plosījusies koliera. Tāpēc vecāki laiž Ati uz pilsētu ar bažām.

Kronvalda Liepājas laikos petrolejas spuldzes nav vēl pazīstamas. Pilsētas skolas apgaismo ar stearina un tauku svecēm. Ceļi ap Liepāju toreiz tādi, ka pavasarī vai rudenī dažs ceļotājs vai vezumnieks no Grobiņas līdz Liepājai brauc vairāk nekā dienu. Bet taisni šai laikmetā pilsēta sāk manāmi attīstīties. Šis ir Liepājas vēsturē tā saucamais Uliča periods, kad Uličs ir pilsētas galva.

Skola, kur Atis mācās, ir augstākā mācības iestāde visā Dienvidkurzemē. Skolas kurss plašāks par mūsu dienu ģimnaziju kursu, jo līdzās vecajām un jaunajām valodām te lielu vietu ierāda arī matematikai,

mācot pat analitisko ģeometriju un sferisko trigonometriju. Liepāja un Kurzeme gan tais laikos skaitas Krievijā, bet vācu muižniekiem mūsu zemē toreiz tādas privilēģijas, ka krievu intereses te ievēro maz. Iestādēs visas darīšanas notiek vācu valodā, un vācu ierēdņi sūta valdības rakstus, ja tie sastādīti krieviski, tai atpakaļ ar piezīmi, ka viņi neprot krieviski. Liepājā, tāpat kā Durbē, mācības notiek vācu valodā. Apriņķa skolas priekšnieks ir Prūsijas vācietis Kārlis Fridrihs Lesevs, kas mācījies Karalauču universitatē. Gandrīz visi pārējie skolotāji arī ir vācieši, daudzi ir ārzemnieki. Līdzīgs ir tautības ziņā skolnieku sastāvs. Skolas četrās klasēs kādi 120 skolēni, to starpā 1852. gadā bijuši zemnieku bērni tikai 6. Tā ka par latviešiem toreiz mēdza uzdoties tikai zemnieki, latviešu skaits skolā ir niecīgs. Tai pašā gadā skolas bibliotēkā ir gandrīz 1000 grāmatu vācu, krievu, latīņu, grieķu, franču un angļu valodās, bet tur nav nevienas latviešu grāmatas. Tāpēc skola uzskatama par pārvācošanas iestādi tiem retajiem latviešu puikām, kas te iekļūst. Jo ievērojams tas apstāklis, ka te viens pēc otra mācas arī abi galvenie latviešu tautas atmodas cīnītāji — Kr. Valdemārs (1849—1854) un Kronvaldu Atis (1854—1857) un beigās izmācas un izaug par lielākajiem vācu muižnieku pretniekiem.

Augstāko apriņķa skolu liepājnieki devē arī par muižnieku skolu. Muižnieku dēli ir skolā galvenie palaidņi. Par tiem sūdzas pilsētas iedzīvotāji, ierēdņi, tirgotāji. J. L. Lorčs piecdesmitajos gados

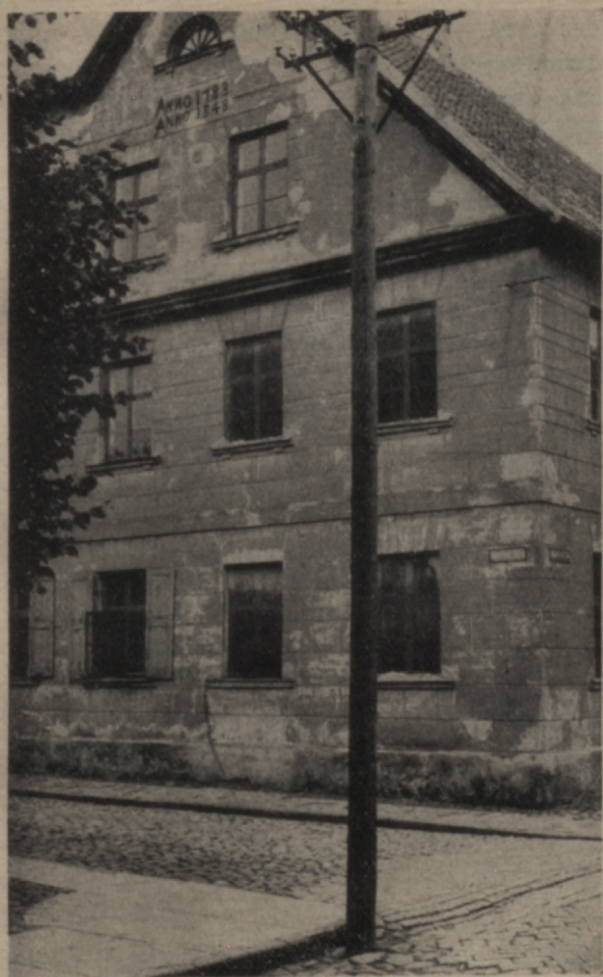
ieraksta savā chronikā nereti tā: «Bija liels skandals aprīņķa skolā».

Bet mācību ziņā prasības ir skolā stingras. No kādiem 50 skolniekiem, kas savā laikā iestājušies kvartā (zemākajā no četrām klasēm), primā (augstākajā), parasti nonāk tikai kādi 10. Jāievēro, ka skolas kurss ir astoņgadīgs. Mācību viela tā tad katrā klasē bija iekārtota tā, ka to izņem divos gados un skolotājam klasē darīšana ar divām nodaļām. Īstenībā nodaļu skaits klasē vēl lielāks, jo skolēnu pārcelšana no klases uz klasi notiek divas reizes gadā — Ziemassvētkos un Jāpos. Pārcelšana tomēr notiek tikai tais gadijumos, ja skolnieks nākošajai klasei tiešām nobriedis. Ir pat gadījumi, kad pedagogu konference nolēmj no tercijas (3. kl.) uz sekundu (2.) un no sekundas (2.) uz primu (1.) nepārcelt nevienu, piemēram 1852. g. 19. decembrī, kad pedagogu konferences protokolā ieraksta: nepārcelt nevienu, izņemot Kr. Valdemāru, kas toreiz te mācas, bet arī to «ne viņa zināšanu, bet vecuma dēļ», jo viņam jau 27 gadi. Taisni tāda pati aina vērojama Kronvalda laikā. 1854. gadā skolu beidz tikai trīs skolnieki. Augstākajā aprīņķa skolā tāda parādība nav uzskatīta par nenormalu. Bet tie retie, kas šādos apstākļos skolu beidz, vēlāk viņai, protams, kaunu nedara ne universitatē, ne citur dzīvē. Sarežģīta ir skolā sagatavošanās gala eksameniem. 1853. g. 2. jūnijā pedagogu konferences sēdē ziņo, ka uz gala pārbaudījumiem pieteikušies četri primas audzēkņi. Konference nolēmj: trijus atrunāt no šī nodoma; bet šaubīdamās, vai tie no nodoma atteiksies, eksamenu termiņus to-

mēr nosaka. Gada beigās gala pārbaudījumiem pie-
teicas trīs skolnieki, to starpā Kr. Valdemārs. Lē-
mums atkal: atrunāt. Valdemāram tiešām tai reizē
skolu neizdodas beigt.

Pirmo gadu Kronvaldu redzam skolas naudas mak-
sātāju starpā. To iekasē četras reizes gadā, katru
reiz pa 3 rubļiem un 30 kapeikām. Sekundā skolas
nauda divi reizes lielāka. Bet pēdējos 2¹/₂ gadus
Kronvalds ir brīvskolnieks, tāpat kā savā laikā Kr.
Valdemārs u. c. latviešu censoņi. Taisni latviešu
zemnieku dēli ir tie, kas augstākajā apriņķa skolā
izpelnas brīvskolu. Jo skolas naudas atlaišana saīs-
tīta ar ļoti labu sekmju pierādīšanu. Valdemārs
labo sekmju dēļ ir savā laikā klases prims jeb uz-
raugs. Arī Kronvalds 1855. g. 8. janvāra konferen-
ces sēdē izpelnās prīma godu. Muižnieku un tirgo-
tāju dēli bija spiesti zemnieku dēliem paklausīt, jo
pēdējie bija gara dāvanās un centībā pārāki. Ka
Ata sekmes mācībās bijušas labas, to apstiprina arī
tās semestra atzīmes par Kronvaldu, kuras uzglabā-
jušās pedagogu konferences protokolos. Brīvskol-
nieku ir augstākajā apriņķa skolā tik maz, ka ne-
apdāvinātam un paviršam skolniekam tur nav ne-
maz iespējams iemantot skolas naudas atlaišanu.
Taisni divi gados Kronvalds veic tercijas kursu,
1856. g. 25. jūnijā viņu pārceļ uz sekundu. Sekundā
viņš mācas 1¹/₂ gada un tad no skolas aiziet tāpēc, ka
viņam trūkst līdzekļu šīs skolas kursa nobeigšanai.

Ar saviem Liepājas skolas gadiem Kronvalds nav
apmierināts. «Pirmajā pusgadā gauži labi veicās. No
pēdējās vietas uzvirzoz pirmajā,» viņš stāsta. Vēlāk

Liepājas augstākā aprinķa skola (tagad
2. pilsētas pamatskola)

viņam neesot tik labi gājis. Taču skolas priekšnieks Lesevs kādā apliecībā, kas glabājas Liepājas muzejā, viņu raksturo tā: «Viņa uzcītība bija liela, viņa uzvešanās teicama». Pilsētas policijmeistars Michaels liecina oficiālā atsauksmē: «Šejienes augstāko aprīķa skolu apmeklējušais Otto Kronvalda kungs uzvedies labi, un tāpēc iestādēm nav par viņu zinams nekas peļams». Liepājā Kronvalds aug arī savas vispārīgās attīstības ziņā. «Liepājā iesākās man uzcītība iemācīties vācu valodu un līdz ar to mana mīlestība uz pulka grāmatām. Tām nu vajadzēja man palīdzēt,» viņš pats vīra gados stāsta (Kop. raksti II, 274). Tās Kronvaldam tiešām palīdz, kad viņš no skolas izstājas. Jau 1857. g. marta beigās viņš no skolas aiziet; bet augustā atgriežas, lai decembra beigās to galīgi atstātu. Viņš jau 20 gadus vecs. Audžu tēva labvēlību negribēdams ilgāk izmantot, viņš dzīvē nolemj iekārtoties patstāvīgāk. Tie 2^{1/2} gadi, kas jauneklim būtu vēl jāpavada aprīķa skolā, lai to beigtu, viņam liekas par daudz liels laiks. Viņš apņemas kļūt par skolotāju, lai tādā kārtā nodrošinātu savu tālāko eksistenci.

Šo nodomu viņš perinājis jau ilgāku laiku. No Liepājas 1857. g. Ziemassvētkos tikko Krotē atgriezies, viņš sāk vākt dokumentus, kas vajadzīgi, pieteicoties uz skolotāja eksamenu. 1858. g. 11. janvarī viņš izņem no Krotas pagasta tiesas rakstu, ka dvēseļu revīzijā jeb ļaužu skaitīšanā ierakstīts Miķu iedzīvotājos. 31. janvarī tā pati iestāde apliecina, ka Kronvalda nodomam pagastu atstāt nestāv ceļā nekādu likumīgu šķēršļu, šis dokuments sākas lepnī ar

vārdiem «uz Viņa Keizariskās Augstības Krievijas Patvaldnieka pavēli», bet tā ka krievu valdība Baltijas muižniekiem daudz nevarēja pavēlēt, dokumentā ir piezīme: «Ar muižas policijas piekrišanu.» Policijas vara pagastā toreiz muižas policijas rokās, bet par muižas policijas pavēlnieku skaitas muižas īpašnieks vai viņa pilnvarotā persona. Februara sākumā Kronvalds dabū no Liepājas policijmeistara apliecību par savu uzvešanos aprīņa skolas laikos, skolas priekšnieka apliecību par sekmēm un uzvešanos un Katerfelda parakstītu kristamzīmi; marta sākumā arī iesvētīšanas zīmi. Kā skolas laikos, tā arī tagad un vēlāk Ati šajos vācu valodā sastādītajos dokumentos devē par Otto.

Maija sākumā viņu atrodam atkal Liepājā. Viņš dokumentiem pievieno savu dzīves aprakstu un trīs solījumus, bez kuru parakstīšanas nevienu pie skolotāja eksamena nepielaida. Tajos viņš 1) apliecina, ka nepieder pie neatļautām slepenām biedrībām ne Krievijā, ne ārzemēs, un apņemas arī nākotnē ar tām nesaistīties; 2) solas pareizticīgu vecāku bērniem savā skolotāja darbā neiepotēt uzskatus, kas runātu pretī šās ticības mācībām, un paziņo, ka viņam zināms, kāds sods tam saskaņā ar likumu par šī solījuma neievērošanu draud; un 3) solas bērnus mācīt tikai no tām grāmatām, kuras priekšniecība atzinusi par derīgām.

Kronvaldu pielaiž pie pārbaudījumiem. Viņš mācas visu vasaru. 1858. g. 21. augustā viņu eksaminē piecos priekšmetos. Cits neviens minētajā termiņā skolotāja pārbaudījumu neliek. Reliģijā viņu eksa-

minē Lesevs un viņa atbildes novērtē tā: «Eksaminands atbildēja uz visiem jautājumiem ļoti labi, pierādīja pamatīgu bībeles pārzināšanu un to, ka viņš spējīgs sekmīgi mācīt reliģiju». Rēķināšanā eksaminētāja atzinums: «Eksaminands rēķināja un izskaidroja uzdotos piemērus pareizi, atbildēja uz visiem jautājumiem ļoti labi un pierādīja, ka viņš tiešām spējīgs mācīt rēķināšanu ar abstraktiem un nosauktiem skaitļiem, ar vienkāršām un decimaldaļām, kā arī ar visiem tiem rēķināšanas veidiem, kas pamatojas uz proporcijām». Vācu valodā Kronvalds raksta bez kļūdām, krievu valodā — tāpat, pierādīdams arī vārdos, ka spēj mācīt šīs valodas. Ar tādām pat sekmēm viņš veic eksamenu latīņu valodā. Vispār pārbaudījumu viņš iztur labāk par visiem citiem, kas tais gados pie apriņķa skolas eksaminējās skolotāja amatam. Viņš arī dabū plašākas tiesības nekā pārējie, jo tie eksaminējušies lielākais četros priekšmetos, kamēr Kronvalds — piecos. Un tiesības piešķir tikai tajos priekšmetos, kuros eksaminējies. Apliecībā, ko Kurzemes skolu direktors tam 1858. g. 3. septembrī izraksta, 21^{1/3} g. veco Kronvaldu Ati sauc par Kalnakrotes pagasta drēbnieka un lopu nomnieka Christofa Kronvalda dēlu.

Atis nu var doties ārā lielajā dzīvē, kur pašam par sevi jāgādā, kad gribi tikt uz priekšu. Darbā drīz viņš pierāda, ka viņš tiešām labi sagatavots svarīgam skolotāja amatam. Viņš dara godu sev, savai skolai un saviem skolotājiem, viņš iepriecina savus vecākus un savu audžu tēvu.

Mājskolotāja gadi; Darbēni, Berlīne un Durbe

Skolotāja vietu Kronvalds dabū tūlīp pēc eksamena nolikšanas. Netālu no Liepājas toreizējā Kaunas guberņā — tagad Lietuvā — ir Dorbiāni jeb Darbēni, kas pieder bagātajam poļu grafam Tiškēvičam. Te ir par ārstu Dr. Pfeferis. Tas meklē savam dēlam skolotāju, un tādā kārtā Atis 1858. g. rudenī nonāk šajā pusē.

Kronvalds ir satrauktā gara stāvoklī. Joprojām viņš iemīlējies savā Špringera skolas laiku idealā. Tad nāk smags brīdis. «Dabūjis ziņas, ka svešs «vilks» nolaupījis manu «aitiņu», es atmodos un atradu, cik tukša, niecīga un sapņu pilna bijusi visa mana dzīve līdz šim, un kā ziepju burbulis izgaisa tas, ko turēju par savu laimi,» viņš septiņus gadus vēlāk raksta (Kop. raksti II, 275). Pfefera mājā viņš iepazīstas ar toreiz slavenā Vīnes pedagoga Fr. Dītesa sacerējumiem, kas modina jauneklī sevišķu interesi par skolotāja darbu. «Tur glābos,» viņš saka. «Dītesam bija spēks mani atturēt, ka pavisam sevi neatstāju novārtā, kur jau biju ieslīcis. Tagad uzmācās jautājums: cilvēks, kā to panāksi, ko esi nokavējis un palaidis garām?»

Jau Liepājā viņš sāk čakli lasīt grāmatas. Darbēnos tās viņu pilnīgi savaldzina. Viņš kļūst taupīgs, krāj naudu un iekārto sev biblioteku, kur galvenā kārtā, protams, vācu grāmatas, sevišķi vācu klasiķi.

Bet ar lielu interesi viņš vēro arī lietuvju dzīvi. Lietuvju inteliģence un aristokrātija jau sen bija pārpoļota. Bet lietuvju zemnieki vēl bija dzimtbūšanas jūgā, ko atcēla tāpat kā visā pārējā tā laika Krievijā tikai 1861. g., kamēr Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā tā skaitījās par atceltu jau priekš gadiem 40. Ja Krotē un Durbē Atis redzējis papildnam visādus kļaušu iekārtas skatus, tad Darbēnos aina vēl daudz nelāgāka; lielāka nevien ļaužu tumsība un nabadzība, bet arī muižnieku vārmācība. Viņa jūtīgā sirds sāpēt iesāpas par apspiesto cilvēci. Viņš dabū noskārst, kāds lāsts ir gara tumsība, kāda svētība, neizsmelams spēka avots ir prāta gaisma un sirds izglītība. Atcerēdamies pieredzēto tumsības postu un nelaimi, viņš vēlāk dedzīgi cildina gara gaismu un brīvību. Lietuvju tautas liktenis Kronvaldā modina nevien līdzjūtību, bet arī apbrīnošanu: Lietuvas vēsture viņu iepazīstina ar šīs tautas karavīru varonību. Un vēlākos gados viņš sapņo par latviešu un lietuvju apvienošanu.

Darbēnos Kronvalds iepazīstas arī ar lietuvju valodu, latviešu valodas vecāko māsu, ar viņas «apaļām, pilnām, jaukām skaņām». Puriņu Klāvs 1893. g. norāda, ka dzīve Lietuvā Kronvaldu pamudinājusi uz latviešu valodas studijām, viņš saka, ka Lietuvā Kronvalds «jo vairāk būs sācis iemīlēt un iecienīt savas tēvu tēvu valodas košumu un daiļumu, kuru viņš vēlāk ar tik jaukām sekmēm pūlējās skaidrot un tīrīt no svešiem, nepiederīgiem piemaisījumiem un tādā kārtā viņu kuplināt un daiļot. Tikai tā viņam vēlāk bija iespējams, prātojot un rakstot par

latviešu valodu, atvasinot jaunus vārdus un taujājot pēc saknēm un vecām skapām, tik vingri un veikli rīkoties ar leišu valodu. Tikai tā viņam vēlāk bija iespējams radīt un izkopt glītos, zīmīgos latviešu vārdus, kā: vēsture, kaislība, pilsonis, sūtnis, loma, satversme, burtnīca, vēstule u. c., ar kuriem mēs tagad, pēc 25 gadiem, esam tik pilnīgi apraduši, kuri tagad latviešu valodā ieguvuši pilnīgas pilsoņu tiesības, un kuras lietojot, dažs labs ne domāt neiedomājas, ka to reiz nebija vai vismaz nebija šajā nozīmē mūsu valodā.» (Baltijas Vēstneša 25 gadu jubilejai par piemiņu, 1893. 32).

Dr. Pfefera namā Kronvalds nodzīvo divus gadus. Kad ārsts sūta uz Berlīni skoloties savu dēlu, Kronvalda audzēkni, skolotāju viņš aicina braukt zēnam līdzi. Atis, cerēdams paplašināt Vācijā savu izglītību, to labprāt dara. Ietaupījumiem viņš pievieno naudu, ko ieņem, izlozēdams savu biblioteku. Kronvalds savu prieku par braucienu uz ārzemēm tēlo šiem vārdiem: «Lēciņu lēciņiem steidzos uz Berlīni. Tur es varēju būt reizē ābecnieks un students. Man bija iespējams tā visuderīgāk izlietot savu laiku.» (Kop. raksti II, 275).

Tais gados Berlīnē studē daudz kurzemnieku, jo Vācijas universitatēs var vieglāk iekļūt, nekā Terbatā, kur jāiztur stingri iestāšanās eksameni. Berlīnes Fridricha Vilhelma universitātes archivā atrodamais tā laika studentu saraksts stāsta, ka Kronvalds 1860. g. 2. novembrī iestājies medicīnas fakultatē. Bez šīs universitatē vēl bija teoloģijas, tieslietu un filozofijas fakultātes. Sākumā piezīmēts, ka viņš ir

no Zviedrijas, pēc tam vārds «Schweden» svītrots un no jauna pierakstīts, ka viņš nāk no Krievijas. Sarakstos ziņas arī par Pfefera dēlu.

Dr. Pfefera namā Atim bija iepaticies ārsta amats. Bet Berlīnē, studēdams medicīnu, viņš klausas arī fiziku un dabas zinības. Jau agrāk tās viņu interesējušas. Katerfelda ģimenē dzīvojot, viņš iepazīstas ar botaniku, sevišķi ar Kurzemes stādiem, jo audžu tēvs raksta sacerējumu par latviešu stādu vārdiem. Ar prieku Kronvalds lasa Puzes mācītāja Johana Kavala dabaszinātniskos rakstus «Latviešu Avīzēs» un citur; Kavals bija Terbatā studējis teoloģiju, bet Parīzē fiziku un ķīmiju, un ar šo vīru Kronvalds sarakstas. Kronvaldu joprojām nodarbina arī valodniecība. Viņa skolas biedrs Liepājā un studiju biedrs Berlīnē Grots, kas vēlāk ir ārsts, liecina, ka Kronvalds sniedzis Berlīnē Tusenam un Langenšeitam padošumu, kā pārlabojama franču valodas mācība, ko tie sastādījuši; tie bija nodibinājuši jaunu metodi valodu mācīšanā. Puriņu Klāvs savukārt stāsta, ka Kronvaldam ar jaunās metodes autoriem bijušas sarunas krievu valodas mācības lietā: «Pie šī darba nu Kronvalda Atis piedāvāja savu palīdzību, cerēdams caur to iegūt vajadzīgos naudas līdzekļus tālākai studijai, jo līdzī pašņemtais nelielais padoms jau bija pilnīgi izsīcis». Bez tam Kronvalds universitatē piegriež vērību vēsturei un prātniecībai. Daudz Kronvalds mācas arī, vērodams Vācijas politiskos notikumus. 19. g. s. vidū Eiropā atdzimst nacionālie, tautiskie centieni. Romas un vācu ķeizari nebija domājuši par to, ka valsts robežām īstenībā jāsakrīt

ar tautas robežām. Valsts robežas mēdza veidot kara laimes untums, valdnieku precības, mantošana. Robežas tautu skaldīja, nevis apvienoja. Jau Napoleona gāšanai savu daļu pamatā ir tautu pašapziņas mošanās. Pēc tam ideja par ļaužu apvienošanu valstī uz kopējas tautības, kopējas valodas, kopēju senču un ierašu pamata uzplaukst tādā mērā un tik strauji, ka nacionalā doma uzspiež savu zīmi visai Eiropas tā saucamajai lielajai politikai. Jaunās idejas vārdā vadoņi un karavīri izdara milzīgas pārgrozības Eiropas politiskās ģeografijas kartē, šim darbam gūdami visvairāk piekritēju jaunatnē un vispār tais aprindās, kas vispārības labumu stāda augstāk par personīgām interesēm.

Jau no vidus laikiem vācu tauta bija saskaldīta daudzās valstiņās, valdnieki centās stiprināt savu un sava novada patstāvību visiem līdzekļiem, un tāpēc vācu vīri bieži gāja viens pret otru asiņainā karā par prieku vācu tautas ienaidniekiem. Vācu kultūra pagrīma, vācu valdnieku galmos un izglītoto aprindās modē nāca franči un viņu valoda. Tautas apvienotāju un pašapziņas modinātāju lomu uzņēmās vācu studenti. 1848. g. Vācijā notika vairākās vietās nacionalistu sacelšanās, kuras nolūks bija Vāciju atbrīvot no svešām ietekmēm un apvienot. Kad Prūsijā, kas bija viena no spēcīgākajām vācu valstīm, par ministru prezidentu sešdesmitajos gados kļuva gudrais un stingrais Bismarks, kas uzskatīja par savu uzdevumu vācu apvienošanu Prūsijas vadībā, nacionalā ideja Vācijā uzvarēja. Berlīnē studēdams, Kronvalds ar šo ideju iepazinās, redzēja, kā tā ap-

vienoja ap sevi visus, kam bija attīstīts goda prāts un vīra dūša, un, dzimtenē atgriezies, viņš savos Tērbatas laikos pieredzēja, cik vareni pieauga pasaulē cienība pret vācu tautu, kad 1871. g. proklamēja Vācijas ķeizارvalsti, kas darija galu vācu novadu savstarpējām nesaskaņām. Itāļi tais pašos gados Garibaldija vadībā nokratīja austriešu jūgu un arī apvienojās nacionālā valstī. Varonīgi cīnījās par savas tautas brīvību ungāri un panāca toreizējās Austrijas ķeizارvalstī zinamu autonomiju, ko atzīdams, Austrijas ķeizars lika sevi kronēt arī par Ungārijas ķēniņu. Ar mazākām sekmēm cīnījās poļi, kas bija sadalīti Krievijas, Vācijas un Austrijas starpā; poļu dumpjus svešniekiem izdevās apspiest gan tikai ar lielu nežēlību. Balkanu tautu neatkarības cīņām pret turkiem bija zinamas sekmes, un grieķi, bulgāri, rumāņi un serbi pamazām izkaroja brīvību.

Sevišķā stāvoklī bija Krievijā dzīvojošie somi, latvieši, igauņi un lietuvji. Tie bija divkārt atkarīgi no svešniekiem. Tos nospieda krievu virskundzība un turklāt Somijā zviedru, Latvijā un Igaunijā vācu un Lietuvā poļu muižnieku kundzība. Jo muižniekiem rokās bija maizes pātaga — viņiem piederēja tā zeme, ko somu, latviešu, igauņu un lietuvju zemnieki apstrādāja. No šīm četrām tautām somi bija vislabākajos apstākļos. Tie panāca pat to, ka somu valodai skolās un iestādēs piešķīra tādas pašas tiesības, kādas bija zviedru valodai. Zviedru muižnieks bija uzticams Somijas pilsonis. Kad, krievu valdības vajāti, daži zviedru muižnieki

savā laikā bēga uz ārzemēm, svešumā tie, savu tēvzemi atcerēdamies, sarunājušies somiski (senators brīvkungs Borns u. c.). Turpretī vācu muižnieki uzskatīja tā saukto Baltiju (Latviju un Igauniju) par savā ziņā autonomu savas kārtas republiku, krievu virskundzību atzīdami tikai ar to noteikumu, ka krievi atstās joprojām muižnieku rokās visu noteikšanu par šo zemju iekšējo dzīvi. Šo muižnieku uzskatā Latvija un Igaunija bija vācu zemes. Uzsverdami tik stingri savu neatkarību attiecībās ar krievu valdību, vācu muižnieki latviešu intereses, protams, pilnīgi neievēroja, sevišķi par kulturu runājot, jo vācieši atzina, ka Baltijā tikai viena kultura — vācu kultura. Latviešiem Krievijā draudēja tāds pats liktenis, kāds poļiem Vācijā un čehiem vāciskajā Austroungārijā.

Jauna pasaule Kronvaldam paveras, vērojot vācu studentu un visas Eiropas noskaņojumu. Kronvalds vēro, ka te briest svarīgi notikumi. Reizē ar vācu studentiem klausīdamies lekcijas, satikdamies ar tiem arī vaļas brīžos, viņš noprot, ka vācu jaunatne — sevišķi studenti — par savas dzīves īsto mērķi uzskata tēvzemes labklājību, godu un stiprumu un prasa reformas. Kronvalds Berlīnē redz, ka turienes studentu organizācijas ir īstenībā skolas, kas vācu jaunekļus audzina Vācijas apvienošanas patriotiskajā garā. Studentu biedrības Vācijā bija ieguvušas politisku raksturu. Viņas sauc: vienu vācu valsti, vienu valdību! Viņas piemet vācu mazajiem valdniekiem šķelšanu, atzīdamas, ka te labu daļu vainīga

arī garīdzniecība. Tā ir tā kustība, ko apzīmē ar «Jaunās Vācijas» vārdu.

Vācu studentu pulkā Atis sastop kādu latvieti. Tas ir Andrējs Spāģis, kurzemnieks, tāpat kā Kronvalds. Arī Spāģis studē Berlīnes universitatē. Tie salīdzina Vācijas un Kurzemes apstākļus un atzīst, ka vācu zemniekam daudz lielāka pārticība un brīvība, tas daudz lielākā godā. Sirds sāp abiem latviešu jaunekļiem, to pārdomājot, un briest apņemšanās strādāt un cīnīties savas tautas labā. Bet kas un kā tas darams, to Kronvalds vēl skaidri nezina.

Kādam citam kurzemniekam, kas ceļa naudas trūkuma dēļ vairs netiek uz dzimteni, Kronvalds aizdod 100 rubļus tai pārtiecībā, ka paņima parādu drīz atlīdzinās. Bet cilvēks, kam Kronvalds izpalīdz, nav goda vīrs, un Kronvalds savu naudu nedabū atpakaļ. Arī sarunas ar Langenšeitu izjūk un līdz ar to cerības uz ienākumiem. Atkal līdzekļu trūkuma dēļ izglītības gaitas jāpārtrauc. Fridricha Vilhelma universitātes studentu sarakstos lasam, ka 1861. g. 9. jūlijā Kronvalds no studenta saraksta svītrots.

No Vācijas pārbraucis, Kronvalds kļūst par Ziemeļdurbes mācītāja Proktora bērnu mājskolotāju. Darba vieta atkal tepat tēvu novadā. Joprojām te dzīvo Ata vecāki. Vēl arvien latviešu tauta nīkst visāda veida trūkumā. Ko te derētu iesākt?

Kronvalds un jaunlatvieši; Durbes skolotāju konferences

Jau Durbē redzams, ka Kronvaldā apvienotas trīs dabas: kritiķis, ticētājs un izdarītājs. Kritiķis tiešām vispirms. Tikai augstu inteligenti cilvēki spēj sekmīgi kritizēt. Bet to starpā ne visi spēj sevi kritizēt. Kronvalds ir valdošo uzskatu pārvērtētājs papriekš sevī, tad tautas, visas pasaules priekšā. Ļoti smalkam jābūt tam prāta instrumentam, kas spēj dragāt gadsimtus celtu un pēc tam vēl gadsimtus rūdītu sadzīves iekārtu. Ieradumam, tradīcijām liels spēks. Visi dzīvo ieraduma saitēs, un tikai viens, divi tūkstošu, simttūkstošu starpā sāk par šo kārtību šaubīties un meklēt labāku. Bet vai ikreiz jaunā iekārta labāka par veco? Kronvalds turas pie parunas: «Pārbaudiet; kas labs, to paturoiet».

Tā laika vāciskās skolas pārpildītas, un skolas bija vienīgi vāciskas, lai gan šo zemju ļaudis bija krievu ķeizara pavalstnieki. Gadsimteņa vidū, kad latvieši sāka saimnieciski atžirgt, čakli strādājot un taupot iepelnīties mantā, sāk arī strauji vairoties latviešu skolēnu skaits apriņķa skolās un ģimnazijās un latviešu studentu skaits Tērbatas universitatē.

Izglītoto latviešu skaits aug, bet daudzi — sākumā gandrīz visi — pārvācojas. Izglītota cilvēka darbs

iestādēs un skolās norit vāciski, darba biedri ir vācieši, pat savam gara attīstības apvārsnim piemērotu latviešu sievu mūsu inteliģenti nevar toreiz atrast, jo par meiteņu skološanu 19. g. s. vidū latvieši domā vēl pavisam maz. No galvenajiem tautas atmodas darbiniekiem īsti latviska nama māte tikai Krišjānim Baronam. Kr. Valdemārs, Kronvaldu Atis u. c. apprec vācu tautības jaunavas. Mājas un ģimenes dzīve pa lielākai daļai tāpēc tikpat vāciska, kā dzīve ārpus mājas. Valdemārs, ilgu laiku acu sāpju mocīts un pats vēstules saviem latviešu draugiem nespēdams rakstīt, ir bieži spiests tās vāciski diktēt sievai vai sievas draudzenēm; vēstules pārlasīdams, viņš izlabojumus un iespraudumus izdara latviski... Ļaudis, kuros izglītotie latvieši grozījās, apstākļu varas spieda aizmirst senčus, ciltskoku.

Bet latviešu atmodas darbinieku dzīves gājieni rāda, ka apstākļu varai ir aprobežota nozīme. Apstākļi uzvar vājo. Laikiem grozoties, grozas tiem līdzīgu masu cilvēks kā skaida atvarā un vairo un izplata sadzīves netikumus. Stiprais, palikdams pie saviem sevišķiem uzskatiem, apstākļus rada. Tādā kārtā veidojušās visas jaunās pasaules. Gan brīžam asiņām listot, vaidam skanot, dažām vērtībām bojā ejot; un tomēr pasaule tiek labota. Ļaudis, peldēdami sadzīves strāvām līdzī, karsti cerē uz gudro, stipro, dedzīgo, kas viņus aicinās atjaunoties, celties un doties uz augšu pretī straumei, pretī avotiem. Labi, kad gara stipriniekā skaļi un skaidri runā asins balss. Dzimtenes pavarda dūmi tad velk viņu atpakaļ pie tautas tāpat kā Odiseju uz Itaku, un viņš tiešām

spēj arī draugiem rādīt ceļu uz turieni. Paruna saka: zaglim ir daudz ceļu, pēdu dzinējam tikai viens. Kronvaldam liktens lemj kļūt par tādu pēdu dzinēju latviešu kulturai, kas bija izsludināta par pazudušu, pat par bojā gājušu. Mūsu pretinieki viņam uzsauc: kur viņa ir? kur ir latviešu literatūra, zinātne? Viņš meklē to, kā nemaz nav! Bet viņš patur savu zvaigzni acīs, viņš neapmulsis turpina meklēt un — mēs tagad zinām — beidzot atrod jau pa pusei ar aizmirstību kā ar zāli pāraugušu teku uz latvisko īpatnību, kuras vairs nebija pilsētās nemaz; tāpat kā Lietuvā viņa bija vēl patvērusies vienkāršajos laucīs, lauku sētā. Tautas valodā ieklausīdamies, izloksnes vērā ņemdams, rīkodamies ar latviešu vietu vārdiem u. t. t., viņš sāk izkristalizēt latviešu valodas likumus. Viņš noprot, kāda nozīme latviskai vēsturei jaunās Latvijas veidošanā. Viņš sāk gādāt par visas latviešu zinātnes pamatiem u. t. t., u. t. t.

Bet kur un kad notiek Kronvalda dzīvē tas lūzums, kas šo par vācieti audzināto un mācīto jaunekli atdod latviešu tautai?

Pieredzējumi Vācijā liek Kronvaldam nacionālo jaunatājumu dziļi pārdomāt. Bet, no Berlīnes atgriezies, viņš vēl nav izšķīries, ko šai lietā iesākt un pie kā palikt.

1862. gadā viņš nobeidz «Mazā vācieša» pirmās daļas pirmo «soli»; vāciski sarakstītajā ievadā likdams tādiem gadījieniem parastos izteicienus, viņš novēl latviešiem ar grāmatīņas palīdzību iemācīties pēc iespējas ātrāk vāciski.

1865. g. rakstīdams «Mazā vācieša» pirmās daļas otrā izdevumā apvienotajam pirmajam un otrajam «solim» priekšvārdus, viņš to dara jau latviski. Šis ievads sāļts ar pavisam citu sāli. Liekas, ka tas ir pavisam cits Kronvalds, kas runā uz lasītāju no šī darba. Te viņš pirmo reizi atklāti pasaules priekšā pasaka, ka latviešu valoda pilnīgi pielīdzinama citām valodām tai ziņā, ka tā kopjama un mācama, bet latviešu starpā tai kā mātes valodai ierādama goda pilnā pirmā vieta. Latvietis lai, vācu valodu mācīdamies, paliek latvietis, skola nedrīkst latvieti viņam pašam un tautai par kaunu un postu pataisīt par pusvācieti. «Man gaiši jāizsaka,» viņš te uzsver, «ka es caur savu «Mazo vācieti» negribu vis «puskoka lēcēju» savā tautā vairo. Tādu jau mums diezgan... Lai manu grāmatu rokā neņem, iekam nav mātes valoda pieklājīgi apkopta. Kas nav mācījies savu mātes valodu kopt un cienā godā turēt, tas svešu valodu tikai nekārtīgi valkās.»

Mācītājs G. Braže, pārrunādams 1856. gadā Tērbatas vācu nedēļas laikrakstā «Inland» Jura Alunāna «Dziesmiņas», bija nosaucis latviešu tautas atmodas darbiniekus par jaunlatviešiem. 1863. gadā Kurzemes gubernators, žandarmu apakšpalkavnieka Kocēbu paskubināts, paziņoja valdībai, ka esot nodibināta slepena latviešu biedrība «Jaunā Latvija». Tā ka ārzemēs pastāvošās kustības «Jaunā Vācija», «Jaunā Itālija» u. c. sludināja jaunu valsts iekārtu un vecās gāšanu, t. i. bija revolucionaras kustības, no revolucionariem ļoti iebiedētā krievu valdība kā-

du laiku uzskatīja arī jaunlatviešus par valdības pretiniekiem, lai gan jaunlatvieši cīnījās galvenā kārtā pret vācu muižnieku lielo varu. Asā konfliktā iegāja muižnieku un jaunlatviešu cīņa, kad 1862. g. Kr. Valdemārs, J. Alunāns, Kr. Barons u. c. nodibināja «Pēterburgas Avīzes», kuras sevišķi sākumā par visiem latviešu un Latvijas vācu sadzīves jautājumiem brīvi izteica savas domas, stiprinādamas latviešos tautisko pašapziņu, tos organizēdamas un aizstāvēdamas. Tai laikā, kad parādas «Mazā vācieša» otrais izdevums, slavenās «Pēterburgas Avīzes» vēl pastāvē. Vācu muižnieku un mācītāju nīstā laikraksta drošajiem un gaiši izteiktajiem nacionalajiem uzskatiem pilnā mērā pievienojas Kronvalds. Viņš 1865. gadā nebaidas atklāti nostāties «Pēterburgas Avīžu» pusē tādā kārtā, ka «Mazā vācieša» beigu vārdos ievieto veselas 3 lappuses garu citātu no šī laikraksta 1865. g. 22. n-ra, piezīmēdams: «Iekam šķiramies, mīlie skolotāji un skolēni, nevaru ciest neizteicis tās domas, kuras kādā latviskā lapiņā lasīju». — «Latviešu tauta nevar cieņā un godā tikt, kad katrs, kas augstākā vietā ticis, aizliedz savu latviešu tautību un tādēļ nenāk tautai par godu, bet par kaunu.

Redziet kaunīgie Latvieši — jūs esiet savai tautai vajadzīgi — vai jūs nu variet atkāpties no tās? Nevariet, nevariет! Citai tautai jūs neesiet vajadzīgi, bet latviešiem, kuru kauls un miesa jūs esiet.»

Vācu ģimenēs kādus 13 gadus dzīvodams, skolās vācu garā veidots, Kronvalds, protams, nespēja vācisko čaulu nomest vienā rāvienā. No Berlīnes atgriezies,

viņš, vācu tautas atmodas gara pilns un atcerēdamies savu latvisko izcelšanos, sāk meklēt ceļus, kas vestu uz savas tautas kulturalu un politisku atdzimšanu, sāk meklēt šai virzienā domu un darba biedrus. Viņa ievēribu saista par Latviešu literaro biedrību pārdēvētā Latviešu draugu biedrība. «Latviešu Avīzēm» viņš 1862. g. piesūta rakstu par vācietību un latvietību. Te apskatīts arī jaunlatviešu jautājums. Biedrības priekšnieks un laikraksta redaktors mācītājs R. Šulcs, kā K. Kundziņš stāsta, atrakstījis Kronvaldam vēstuli, kurā atzinis rakstu par ievērojamu un derīgu, apdomīgi, no sirds un kristīgā garā sarakstītu, bet nav iespiedis. Raksts nolasīts biedrības gada sapulcē, kur arī visus tā ieinteresējis, ka par dažām vietām sacēlušās dzīvas pārrunas. Biedrība Kronvaldu un mācītāju Proktoru uzņem šai sapulcē par biedrības locekļiem. Bet tai pašā sapulcē biedrība, «Pēterburgas Avīzēm» parādoties, jūtas spiesta vācu un latviešu attiecību lietā izteikt savu stāvokli skaidri un latviešu tautas atmodas centienus apkarot. Tomēr, kad Šulcs Kronvalda bagātās un čaklās rokas aicina rakstīt biedrības laikrakstam arī turpmāk, lai strādātu «mūsu vīna kalnā», par labu «mūsu mīļajiem latviešiem», Kronvalds neatsakas, bet sola darbus, kuros «es meklētu jo gaiši rādīt latviešu lasītājiem ievērojamus vīrus pasaulē un tautu attīstību un stāstītu par ievērojumiem gaisā, gaismā, ūdenī, dotu padomus mūsu skolotājiem, apspriestu būšanas un nebūšanas zemnieku lietās.» (Kop. raksti II, 257.) Ar «Pēterburgas Avīzēm» karojot, Šulcam trūkst labu rakstu, kas celtu «Latviešu Avīžu» slavu, un tas lūdz, lai Kronvalds rakstus sūta,

cik vien ātri iespējams. Nosūtīdams 1863. g. 26. janvarī rakstus, Kronvalds Šulcam rakstītā vēstulē priecīgs piebilst, ka no Proktora dzirdējis par 500 rubļiem, ko Kurzemes muižniecība dāvinājusi «Latviešu Avīzēm»; viņš domā, ka par šo naudu laikrakstu varētu apgādāt ar attēliem, kuru laikrakstā tai laikā vēl nav un kas labi ilustrētu paša Kronvalda sacerējumus. Kronvalds nezina, ka muižnieki šo sumu laikrakstam dāvinājuši, lai tas spētu labāk apkarot jaunlatviešus. Šulcs savā atbildē savukārt priedājas par to, ka «Pēterburgas Avīžu» uzbrukumi esot pavairojuši «Latviešu Avīžu» lasītāju skaitu, lūdz nejaunoties, ja Kronvalda raksti laikrakstā tik ātri neparādītos, lūdz sūtīt ziņas par Durbi, kā arī joku stāstīpus. Bet Kronvalda nolūks nebija latviešu lasītājiem kavēt laiku ar jokiem, kad ir tik daudz ko piestrādāt joprojām maz koptajā latviešu nopietnās rakstniecības druvā. Kad tas pats Šulcs 1863. g. Latviešu literariskās biedrības sapulcē, karodams ar «Pēterburgas Avīzēm», notur runu, kurā ironizē par jaunlatviešu centieniem un nāk ar priekšlikumiem, kādā veidā kavējama šo centienu piepildīšana, Kronvalds sāk uz biedrību skatīties jau pavisam kritiski. Kronvalds tomēr paliek biedrībā. Biedrības protokoli liecina, ka 1864. g. novembra sapulcē piedalas kopā ar Proktoru un Katerfeldu arī Kronvalds. Pat vēl 1865. g. jūlijā, kad jau parādījies ar «Pēterburgas Avīžu» citātiem apgādātais Kronvalda «Mazā vācieša» otrais izdevums, biedrības Kurzemes direktors mācītājs Rutkovskis raksta biedrības priekšniekam Fīrhufam, ka Kronvalds grib biedrības rakstu krājumam «Magasin» dot latviešu

valodā sacerētus rakstus. Biedrības 1865. g. 3. novembra sēdē pārrunā Kronvalda «Mazo vācieti», pie kam par Kronvalda darbību izceļas plašākas debātes. Nākošā gadā Kronvalds jau skaidrībā par biedrības, Šulca un citu vācu kungu politiku un no tiem šķiras.

Kronvalda sakarus ar Latviešu literārās biedrības aprindām K. Kundziņš izskaidro tā: «Kurzemnieks būdams, mācītāja muižā dzīvodams, Kronvalds labprāt gribēja rakstīt Kurzemes un mācītāju «Latviešu Avīzēm». Uz latviešu tā saucamo draugu biedrību Kronvalds lika lielas cerības. Tas domāja, ka tur nemsies pareizi saprast un galīgi izšķirt no «Pēterburgas Avīzēm» iekustināto latviešu tautības jautājumu, par ko tas bija sastādījis arī savu pirmo rakstu.» (Kundziņa «Kronvaldu Atis» 32.)

Tāču savu labumu Kronvaldam un latviešiem atnesa arī tie gadi, ko viņš bija pavadījis Literarajā biedrībā: pirmkārt, viņš noprata, ka maldijies, cerēdams latviešu stāvokli uzlabot sadarbībā ar vāciešiem, otrkārt, viņš, gribēdams darboties «Latviešu Avīzēs», saraksta savus pirmos latviešu valodā sacerētos rakstus.

Tajos pašos gados Kronvaldam sarakstīšanās arī ar Rīgas vācu mēnešraksta «Baltische Monatschrift» redaktoru G. Berkholcu, kas Kronvaldu 1862. gada beigās aicina par līdzstrādnieku, no vienas puses atzīdams, ka latviešiem tiesība dzīties pēc savas nacionālās kulturas, no otras — tāpat kā Šulcs apkārodams jaunlatviešus un aizstāvēdams jaunlatviešu sīvāko pretinieku G. Braži. Berkholcs minētā gada 7. decembrī raksta Kronvaldam: «Man stāsta, ka Lat-

viešu literārās biedrības gada sapulcē nolasīta Jūsu vēstule par vācu izturēšanos pret latviešiem un, ja nemaldos, par jaunlatviešu agitāciju. Mums nav jautājuma, kas būtu svarīgāks par šo, un tas, kas man par Jūsu vēstuli stāstīts, liek man nožēlot, ka neesmu viņu dabūjis dzirdēt in extenso.» Berkholcs tobrīd ar tādu pašu priekšlikumu bija nācis pie Kr. Valdemāra, kas savā 1887. g. 17. marta vēstulē stāsta Adamam Butulim: «Es ar Berkholcu biju priekš 25 gadiem labi pazīstams un būtu tam palicis par draugu, ja nebūtu dabūjis dziļi pārliecināties, ka tikai tas tam var būt par draugu, kas ir gatavs krāšot Baltijas vēsturi tik drīz, kad tā kaut kur iznāk latviešiem par labu. Man Berkholca kungs, savā laikā «Baltische Monatschrift» redaktors būdams, atrakstīja ap 1861. g. vai vēlāk itin garu vēstuli, kurā tas aizstāvēja kādu no nelaiķa Bražes sagatavotu uzbrukšanas rakstu pret latviešiem. Juris Alunāns toreiz, manā kortelī dzīvodams, bija sarakstījis pret-rakstu pret Bražes uzbrukumiem iekš «Balt. Monatschrift». Es nu šo rakstu biju aizsūtījis Berkholcam un dabūju to atbildi, ka tam esot dziļi jānožēlo, ka Alunānam esot pilnīgi taisnība un Bražem netaisnība. Bet no tā esot saprotams, ka Alunāna raksts nebūt nevarot tapt nodrukāts iekš «Balt. Monatschrift» ar Berkholca palīdzību un atvēlēšanu.» Kronvalds, ar Berkholcu iepazīnies, nāk pie līdzīga atzinuma, t. i. ka šis kungs ir latviešu centienu pretinieks. Kad Kronvalds tam nosūta rakstu «Uzaicinājums celt skolotāju sapulces», kurā mēģina vismaz šai lietā latviešu un vācu viedokļus vienu ar otru samierināt, redaktors to neiespiež. Berkholcs

lūdž, lai Kronvalds tam labāk uzraksta gabalu par «Jaunās Latvijas» izcelšanos un būtību, gan tūlīp jaunlatviešiem piemiedzams: «Tautību naidu modināt un kurstīt ir tiešām noziedzīga rīcība. Latviešu tagadējās kulturas elementiem ir taču vāciska un protestantiska izcelšanās.» Jau agrāk Berkholcs bija Kronvaldam atzinies: «Pret tā sauktajiem jaunlatviešiem mēs varam izturēties tikai naidīgi, jo tie rīkojas musinošā, bieži pat negodīgā kārtā un galu galā kalpo krievu interesēm.» Pa to laiku vācu cīņa ar jaunlatviešiem sasniegusi lielāko karstumu. «Pēterburgas Avīžu» trīs līdzstrādniekus 1863. g. apcietina un izsūta: E. Dīnsbergi uz Jaunjelgavu, F. Feldmani uz Jēkabpili un K. Biezbārdi uz Iekš-krieviju. Kronvalds tajās domās, ka tādā brīdī, kad svarīgus tiesību un taisnības jautājumus muižnieki izlemj jau ar šai lietā nekompetentu administrācijas ierēdņu rīkojumu palīdzību, vairs nav vērts par šo lietu ar vācu aprindām runāt. Sarunu laiks beidzies, sācies karš, kurā iet tā, kā jau palaikam karā. «Dūru cīņu nepieprotu,» raksta Kronvalds Berkholcam, «bet gan arvien dzenos runāt atklāti un sacīt patiesību.» (Kop. raksti II, 258.) Kronvalda un Berkholca uzskati galvenajos jautājumos turklāt ir tik dažādi, ka arī citus Kronvalda rakstus Berkholca mēnešrakstā nevar ievietot. Kamēr vācu redaktors sauc jaunlatviešus par vienkāršiem tautību naida cēlējiem, Kronvalds viņus uzskata par godājamiem cīnītājiem tautas dabīgo tiesību dēļ. Apdomīgais, šovīnismam pilnīgi svešais prāvests Kundziņu Kārlis 1904. gadā par Kronvalda attiecībām pret Valdemāra vadīto jaunlatviešu kustību spriež tā: «Tas to netur

par tautības rīdīšanu uz ienaidu starp vāciešiem un latviešiem, bet vairāk kā tautas pretimturēšanos apspiedēju kungiem un viņu privileģijām. Kad nu šie pie mums visvairāk vācieši, tad daudzi domājot, še esot ienaidis pret visiem vāciešiem... Gandrīz 600 gadus tie dzīvojuši kopā. Vācietis — kungs būdams, un latvietis — kalps. Kamēr kalpiem nebija apziņas no savas cilvēka kārtas un tikumu vērtības, tikmēr lieta palika mierā. No tā laika, kur šī apziņa modās, pie mums iededzās tāds pat karš, kāds bija visur, kur viduslaiku būšanas labprāt negribēja griezt ceļu jaunlaiku garam... Daži pie mums vēl labprāt gribētu ir turpmāk dzīvot kopā ar tādu «dienestnieku» tautu. To redzam un lasam rakstos iekš «Baltische Monatschrift» un «Rigasche Zeitung», ka mūsu zemnieku būšanas esot tik pilnīgas, ka nemaz nevajagot tās labot, un ka mūsu laukskolas Kurzemē esot gandrīz labākas nekā labas».

Bez sekmēm beidzas arī Kronvalda mēģinājums latviešu lietu aizstāvēt Rīgas vācu laikrakstā «Rigasche Zeitung», kur par redaktoru Jūlijs Ekarts.

Ko pierāda šie Kronvalda mēģinājumi ar vāciešiem sadarboties un konfliktus mierīgās pārrunās nokārtot? Tie liecina par Kronvalda lielo idealismu, par viņa ticību saprātam un cilvēcībai. Ar dziļu simpatiju viņš bija Berlīnē vērojis vācu tautas cīņu pret šķēlējiem. No kurām aprindām šie vācu tautas pretnieki nāca? Tie bija vecās feodālās iekārtas draugi, vidus laiku feudālu pēcteči. Latvijā atgriezies, Kronvalds pieredz te to pašu cīņu pret feodāliem. Atšķirība tā, ka Kronvalda tēvzemē vācu aprindas

vis neapkaro tos ļaudis, kas te grib joprojām piekopt 19. g. s. garam nepieņemamus vidus laiku netikumus. Kronvalds prasa: kāpēc? Kas neder Vācijā, tas neder arī Latvijā. Vāciešiem Vācijā, latviešiem Latvijā — cik ļoti abiem saskan svarīgajā tautas atmodas jautājumā domas! Bet tikko vācietis pārkāpj savas tēvzems sliekšni, tikko viņš ieelpo Latvijas gaisu, viņš sāk raudzīties greizi uz katru kustību, ja tā par savu mērķi spraudusi vispārības, tēvzemes labumu. Tā gadas, ka, saskanot uzskatiem, kas dzirdami Vācijā un Latvijā, dzīvē un darbos izeļas strīds, naidis un karš, tikko vācieši un latvieši satiekas uz šaurāka zemes stūrīša, tikko tie nonāk vienā tēvzemē, vienas valdības paspārnē. Arī Kronvaldu Atis drīz atzīst, ka taisnība vācu dzejniekam, kas saka: cik rāmi viena ar otru sadzīvo domas, bet cik skarbi sastapdamās saduras lietas! Viņš noprot, cik bīstami ir latviešu jaunekļus izaudzināt par pārspīlētiem idealistiem, un tāpēc latviešus savā 1872. g. 19. februāra runā skubina turēt dzīvē acis vaļā: «Mums latviešiem, zinams, vispirms jāapbruņojas ar pieklājīgiem, derīgiem karošanas un cīnīšanās ieročiem». Viņš atgādina tā paša vācu dzejnieka vārdus: kur valda strīdus, tur uzvar stiprākais; padzen, ja tu negribi pats kļūt padzīts! Maldus par sadarbību ar vācu aprindām atmetis, Kronvalds nostājas cieši uz tā pamata, ko latviešiem devušas «Pēterburgas Avīzes». Savus jaunlatviskos uzskatus viņš tomēr nevar pateikt tik skaļi, kā tās, jo tik liela vārda brīvība, kāda ir «Pēterburgas Avīžu» pirmajiem numuriem 1862. gadā, pēc tam vairs nav kādus trīsdesmit

gadus nevienam latviešu laikrakstam, nevienam latviešu darbiniekam.

Salīdzinādams Vācijas un Latvijas apstākļus, piedalīdamies cik iespējams mūsu zemes lielās politikas taisīšanā, Kronvalds neaizmirst arī «mazās» lietas. Durbē Kronvalds nodibina skolotāju organizāciju, kas mūsu vēsturē iegājusi ar nosaukumu Durbes skolotāju konferences. Par šīs organizācijas izcelšanas stāsta viņas dalībnieks Lieģu skolotājs K. Švānbergis vēstulē, kas rakstīta 1866. g. pavasarī mācītājam Fīrhufam: «Vispirmāk esam no Durbes cien. mācītājiem paskubināti pie viņiem vienreiz gadā īsi priekš Mārtiņiem sapulcēties. Zinams, šīs pirmās pulcēšanās no visiem Durbes ķirspēles skolotājiem mācītāja muižā iesākot ļoti maz augļu izdeva, jo it kā savā rakstā minējāt, bija, kā jau uzspiesta saiešana, bez dzīvības: skolotāji sanāca un nezināja, ko tie gribēja un kas tiem jādara. Iesākot gan aizgāja viens un vēl otrs gads tāpat bez augļiem, bet ilgāk jau nevarēja tā palikt. Gadījās mums par laimi viens no mūsu tautas brāļiem, kas savu garu jau pilnīgi bija izkojis un turklāt savus tautas brāļus nav vis atstājis, bet jo ciešāk tos mīlē un par viņu apgaismošanu rūpējas. Šis goda vīrs ir Ats Kronvalds, skolas amata kandidats, kas kādu laiku pie mūsu nelaiķa mācītāja bērniem par skolotāju bija. Tas pats, agrāk Berlīnē studierēdams, bija skolotāju sapulcēšanos apmeklējis un tur mācījies, kādā vīzē tādas sanāksmes jānotur, lai vairāk augļu atlec.» (A. Baumanis «Audzinātājā» 1938. g. 37. lp.)

Durbes privātskolas priekšnieks Augusts Šēferis, konferenču sākumus tēlodams, stāsta: «Kronvaldam lielā mērā bija spēks un dāvanas ir citiem iedot no dzīvības, kas pašu pildīja, uz lietām, kas tam rūpēja. Ar laiku tas meta acis uz latviešu laukskolotājiem Durbes apgabalā. Viņam skubinot un vadot, tie sāka kārtīgi sanākt skolotāju konferencēs.»

Švānbergā vēstule sniedz par konferencēm arī sīkākas ziņas, sevišķi izceldama Kronvalda nopelnus: «Atam Kronvaldam varam pateikties, ka viņš uzaicināja skolotājus ik divi mēneši vienreiz sapulcēties un tiem pats par vadoni stājās. Radās 2 skolotāji no Durbes draudzes un 3 no kaimiņu draudzēm, kuri viņa uzaicināšanai piekrita. Pirmā sapulcēšanās sarakstijām biedrības likumus (Statuten) un nospriedām konferences biblioteku celt, kurai iesākot dāvanas pasniedzām un apņēmāmies katru gadu 2 r. dot grāmatu un laiku rakstu piegādāšanai. Tā tad nu bija mums 6 biedriem kopā 12 r. katrā gadā bibliotekai, un mūsu direktors mums arvien tādus derīgus rakstus par skolas būšanu gādāja, ka tam diezgan par tiem nevaram pateikties. «Allgemeine deutsche Lehrerzeitung» ir tā gruntsavīze, ko turam un kas no viena biedra pie otra top sūtīta. Mūsu grāmatu krājums, dibināts priekš kādiem 2¹/₂ gadiem, nav vairs pērkams par 100 r. Arī kādus notīgus aparatus esam piegādājuši; jo katrā gadā, tai dienā, kad savu biedrību cēluši, mēs priekš bibliotekas atnesam katrs kādu dāvanu. Biblioteka nu ir tas lielākais auglis, ko no savām mazām konferencēm panākuši. Bez tam vēl daudz citi labumi no kon-

Ziemeļdurbes mācītājmāja

ferencēm mums atlec, ko visu šē uzzīmēt par garu nāktu». Šie konferenču 6 dalībnieki, kurus piemin Švānbergā vēstule, ir: E. Blūms no Dunalkas, K. Švānbergis un J. Švānbergis no Lieģiem, J. Štobe no Tadaikiem, G. Tauriņš no Krotes un pats Kronvalds.

Šis nekur neregistrētās organizācijas nolūks ir stiprināt skolotājus zināšanās, pašapziņā, sava darba dziļākā izpratnē. Pirmajā gada pārskatā, ko Kronvalds nolasa vācu valodā 1864. g. 25. janvarī, viņš izceļ plašāku konferenču vajadzību un latviešu skolotāja pienākumu svarīgumu: «Bagātus augļus atnestu mūsu draudzēs un mūsu tēvijā pareizi ieceltas un vadītas skolotāju sapulces. Viens pats par sevi, lai būtu jo zaļoksnis spēkā, cilvēks mazāk iespēj nekā kopā ar daudz citiem cīnīdamies priekš gaismas un taisnības... Jūs gan zināt ziniet, kāds liels darbs uzdots skolai, un ziniet, ka dien no dienas tas paliek lielāks un ka arvienu grūtāk nāksies to padarīt, tādēļ ka likumi arvien vairāk vadīt vada mūsu pagastu un draudžu locekļus stāvēt uz pašu kājām. Tāpēc jo vajadzīgs, ka tautas skolas ne tik vien mācētu mācīt, bet par visām lietām audzināt, ka gan vārdiem un darbiem tās prastu iedēstīt savos audzēkņos kristīgās ticības pamatus, ka tās ņemtos viņos sagatavot raktera īpašības un gatavības spēkus, kādus dzīve tagad prasa no cilvēkiem, kas grib būt izkopti, civilizēti un stāvēt uz pašu kājām... Šis darbs, kas tā jau diezgan grūts, jo grūtāks ir mūsu būšanās. Paliksim pie sava sakamā vārda: «Kopā uz priekšu!» Un kad nākamībā visā Kurzemē

atmodīsies skolotāju biedrības dzīve, ar kuru tikai varēs panākt visas zemes skolotāju konferenci, tad mums būs liels prieks, ka neesam bijuši pēdigie, kas dzirdēja, kad aicināja uz šo darbu.» (Kundziņa «Kronvalda Atis» 23.)

Kad Grobiņas apriņķa skolotāji sapulcējās uz plašāku sapulci Liepājā, sanāksmē, ko vada apriņķa prāvests fon der Launics, ar runu uzstājas arī Kronvalds. Viņš aicina reformēt tautskolas, papildināt viņu programmu un vispār gādāt par to, lai latviešu izglītība sasniegtu vācu izglītības līmeni. Augusts Deglavs par šo notikumu stāsta: «Varbūt, ka arī viņa priekšlikumam bija sapulcē diezgan piekritēju, tomēr sapulces vadoņa vecā prāvesta fon der Launica uzskati šinī lietā bijuši par daudz novecojuši. Viņš par šo priekšlikumu arāju labā nesamanijis, vai brīnīties, vai dusmoties; atžilbis no pirmā pārsteiguma, viņš saucis pārskaities pēc saviem zirgiem un, tiklīdz tie pie durvīm tikuši piebraukti, sēdies ratos; pirms vēl Kronvalds paguvī nolasīt savu priekšlasi jumu, fon der Launics aizbraucis. Viņa vietnieks un domu biedrs mācītājs Rotermunds jauno referentu nosaucis nevisai glaimojošā vārdā un slēdzis sapulci. (A. Deglavs «Latviešu attīstības solis no 1848.—1875. g.» 1893, 28.)

Kronvalds interesējas arī par pedagogiska laikraksta izdošanu. Bet drīz atnāk brīdis, kad viņam, dzenoties pēc augstākas izglītības, jāatstāj Durbe, un K. Švānberģis nu sūdzas: «Mūsu padoma devējs un mīlais draugs Kronvalds mūs atstājis, aiziedams izgājušā vasarā uz Tērpātu skolas amatu jo gruntīgi

studierēt; un tā tad nu mums bez labas galvas uz priekšu tikt gan maz veicas. Taču turamies, cik spēdami, kopā, un arī tālumā no viņa dažu brangu padomu sagaidam, jebšu viņam Tērpātā darba vairāk kā par daudz: viņš tur studierēdams vēl 2 skolās stundas dod. Kronvalda karstākā vēlēšanās ir, ka latviešu ļaužu skolotājiem šīs 2 nepieciešamās lietas taptu gādātas: konferences un skolotāju avīzes.» Kronvalds neaizmirst savu Durbes pasākumu un raksta 1865. gadā skolotājam Blūmam: «Draugi mīļie! Čakli kopiet vienprātību un mīlestību savā starpā. Nenolaižiet acis no sprautā mērķa. Neapnikstiet strādāt, sirsnīgi strādāt, neapnikuši cīnīties. Tad jums netrūks spēka atbildēt uz katru jautājumu, ko mūsu dienās liek priekšā bērnu skolotājiem un ļaužu mācītājiem. Draugi, amata biedri, tautas brāļi, mīlējiet savu tautu! Savās sirdīs ierādiet visdziļāko vietu tiem, kas ir miesa no Jūsu miesas un asinis no Jūsu asinīm. Kurš no mums krūtīs glabās mīlestību uz savu tautu, tas nepiekusīs, neapniks, neaizmigs, bet vels svarīgus akmeņus pie mūsu izkopjamās tautas ēkas... Kam tāda darba dzemdētāja mīlestība, tas izpelnīsies nevīstamu kroni. Bet kam trūkst tās, tas novītīs kā maitāts auglis un iznīks, iekam plaušanas laiks atnāks. Pēc vairs neatradīs ne vietas, kur tas satrūdējis. Mīļie draugi! Biedrojiēties, biedrojiēties! Jo tikai biedrībai spēks».

Durbes sanāksmju pamudināts, K. Švānbergis 1866. gadā, saziņā ar citiem skolotājiem, ierosina vispārējās Kurzemes skolotāju konference sasaukšanu Irlavā, piezīmējot, ka tādas jau ir Vidzemes skolotājiem,

bet Irlavas seminara kuratorijas goda priekšsēdis viņam atbild: «Pie mums vēl par agru runāt par tādām skolotāju konferencēm un tāpēc nedrīkst ie-
teikt uz tām gatavoties, ne arī, protams, tās pārstā-
vēt un atbalstīt.» (A. Baumanis «Audzinātājā» 1938.
g. 40. lp.).

Arī Kronvalda personīgajā dzīvē laikmets, ko viņš pavada Proktora namā, bagāts dziļiem pārdzīvojumiem. Te viņš 1860. gadā iepazīstas ar Gramzdas ārsta Rolofa meitu Karolinu un ar to klusībā saderinas. Tā ir izglītota vācu jaunava, vienos gados ar Kronvaldu. Kundziņš, Kronvalda nākošo dzīves biedreni raksturodams, saka: «Kronvalda kaislajai labai brūtes lēnība bija kā remdētājas zāles, un viņa šaubībai un grozībai darbā tā gāja palīgā, skubinā-dama uz zinamu gala mērķi. Tie izrunājās par vi-sādiem jautājumiem un problemām, kurās paši atra-dās attīstīdamies. Kronvalds zināja, ka viņa izre-dzētā spēja ne tikai vien to saprast, bet tam arī palīdzēt, to veicināt un apmierināt.»

5.

Apriņķa skolu skolotājuursos

Mājskolotāja gadi mācītāja Proktora namā un Dur-bes un apkārtnes skolotāju sabiedrībā Kronvaldu galīgi pārliecina, ka viņa īstais darba lauks ir skola un vispār tautas audzināšana. Skolotāju sapulcēs uzpeldējušie jautājumi un pārrunas viņam rāda, ka derētu vēl daudz mācīties — tik plašs un dziļš ir

audzinātāja darbs, tik maz vēl liekas pašam zināšanu. Kronvalds redz, ka, Durbē palikdams, viņš šos robus nekad neaizpildīs. Mājskolotāja stāvoklis turklāt nav nekāds drošais. Kronvalds taisās precēties, bet vieta pie Proktora tam, zinams, nesagādā tik daudz līdzekļu, ka varētu uzturēt ģimeni.

Nav brīnums, ka šais apstākļos, izdzirdis par apriņķa skolu skolotāju kursiem, kas nodibināti pie Tērbatas universitātes un kuros varbūt iespējams mācīties uz valdības rēķina, Kronvalds no Proktora aiziet. 1865. gada 28. jūlija rītā viņš atvadas no vecākiem Krotē. Viņam ceļa somā trīs kārtas drēbju, kādi 15 krekli, bet makā 120 rubļu. Viņš dodas uz Aizputi, lai no turienes brauktu ar ormani uz Jelgavu, jo pa dzelzceļu toreiz uz Tērbatu vēl nevarēja nokļūt, satiksmi uzturēja ormani un diližansi. Ap pusdienu pametis Aizputi, viņš otrā dienā sasniedz Dobeli. Ieraudzīdams vecās pils mūru drupas un turpat necik tālu nesen izvilktos telegrafa vadus, Kronvalds priecājās par jauno laiku sasniegumiem. No Jelgavas viņš kopā ar kādu draugu brauc kuģītī pa Lielupi uz Dubultiem, kur apmeklē paziņas un kādu Tērbatas profesoru, pēc tam dodas uz Rīgu un no turienes diližansā cauri Vidzemei — Cēsīm, Valmierai, Valakai — uz Igauniem. Tas ir parastais latviešu censonu ceļš uz Tērbatu, tādā pašā kārtā šo garo zemes gabalu mērojuši savā laikā Kr. Valdemārs, J. Alunāns, Kr. Barons un daudzi citi.

Tērbatā viņš dabū dzīvokli pie igauņu baznīcas. Viņš izdzird, ka kursos visas desmit stipendiatu vietas jau izdalītas. Kursos viņu tomēr uzņem.

Visiem spēkiem Kronvalds metas jaunajā darbā, bet drīz pārliecinās, ka kursi ātrāk par divi gadiem nav beidzami; arī vieta, zināms, ātrāk nav dabūjama. Četras līdz piecas stundas dienā jāklausa lekcijas, brīva tikai sestdiena un svētdiena. Visu citu laiku viņš nosēž mājā pie grāmatām, pat gandrīz nemaz neiziedams pastaigāties. Brīžam viņu moca kuņģa slimība. Savas bēdas un panākumus viņš attēlo vēstulēs, ko raksta līgavai.

Prieku viņam Tērbatā sagādā dažādas skolotāju sanāksmes, kurās viņš var piedalīties. Tērbatas skolotāju biedrība sarīko reizi mēnesī sapulces aprīņa skolas zālē. Tur ierodas gan skolotāji, gan kursu audzēkņi jeb kandidāti. Pie gariem galdiem, kas apkrauti ēdieniem, sēž kungi, sākumā ēd un tērzē. Astoņos vakarā atklāj sapulces galveno daļu, kurā ietilpst parasti referats un debates. Jau pirmajā vakarā Kronvalds iepazīstas ar Jāni Dīriķi, Tērbatas skolotāju, kas kļūst drīz viņam krietns draugs. Dīriķis tai vakarā lasa referātu par saviem pieredzējumiem Leipčigas skolās un seminaros. Debātes, kas pēc tam notiek, piedalas arī Kronvalds. Savu uzstāšanos viņš tēlo tā: «Kad varbūt nebiju visu labākais runātājs, tad sliktākais gan arī ne... Savā nebēdībā priecājos, ka vairums runāja tik neveikli. No garu garajām vārdu jukām liku vērā triju vīru izsacījumus. Kad tie bija galā, es uzstājos tiem pretim, lēni, mierīgi runādams. Bārda gan drebēt drebēja. Runājot neviens mani netraucēja. Pēc tam viens no trijvīriem gan gribēja apgāzt manus teikumus. Bet tas tam neizdevās.» Tērbatnieki sāk

par jauno kandidatu interesēties. Kursu audzēkņus pulcina arī viņu skolotāji — universitātes profesori — uz tā saucamām pedagoģiskām tējām. Šīs sanāksmes šaurākas. Te sapulcējas cilvēku desmit. Vienu no šīm sapulcēm Kronvalds tēlo tā: tur bijuši trīs profesori, kādas skolas direktors un seši kursanti, dzerta tēja, runāts par lietām, «kas daudz maz stāv sakarā ar skolu.»

Un beidzot Kronvaldam patīk Tērbatas atklātie pedagoģiskie vakari, kuros pulcējas nevien profesori un skolotāji, bet arī skolēnu vecāki un citi skolu draugi. Šiem vakariem tie paši nolūki, kas savā laikā Durbes konferencēm. Kronvalds tajos daudz mācas skolu jautājumos un, debatēs piedalīdamies, izveidojas par krietnu runātāju. Kronvalds piedalās arī studentu sanāksmēs.

Kursu kandidātiem tiesība klausīties lekcijas universitatē. Te Kronvaldu valdzina dabas zinības. Viņš stāsta līgavai: «Pūlos izstaigāt jaukus laukus cilvēka gara panākumos, nogremdēties dabas dziļajās idejās, pārdomāt Dieva domas. Un tad man paliek ap sirdi tik jauki un liksmi, ieraugot starpu starp iesākumu, kur es stāvu, un starp galu, kurp es iemu, un ka šis tumšais robs pamazām saraujas, dien' no dienas no abiem galiem saaugdams un pildīdamies.» (Kop. raksti II, 268.)

Nodarbošanās ar dabas zinībām Kronvaldu noved sadursmē ar teologu mācībām. Turklāt, gan mācītāju ģimenēs audzis un darbojies, viņš neieredz to mācītāju sugu, kura grib valdīt arī laicīgās lietās. Viņam nāk prātā Latviešu literārās biedrības un

«Latviešu Avīžu» vadoni vācu mācītāji, kas bez kautrēšanās piedalījās vācu muižnieku pusē cīņā pret «Pēterburgas Avīzēm». Šie abi apstākļi ir par iemeslu tam, ka Kronvalds kādu laiku kļūst baznīcai pasvešs. Kārlis Kundziņš sen. savā 1937. g. 21. aprīļa vēstulē profesoram L. Adamovičam saka: «Baznīcas cilvēks viņš Tērbatas laikā gan nebija, bet turējās pie tā laika izglītoto humanistu uzskatiem. Kad teoloģijas fakultati sāk absolvēt latvieši, Kronvalda attiecības pret baznīcu nonāk rāmākā gultnē.» Tas pats Kundziņš stāsta šai lietā: «Viņš vēlēt vēlējās, ka latvieši studētu teoloģiju un mums rastos labi daudz latviešu mācītāju... Tam stāvēja cienā kristīgā ticības mācība, kad latviešu mācītāji to mācīja. Paši mācītāji tam arī bija godājami, kad tikai tie neņēmās pretī stāties tautiskiem centieniem.» Kronvalds vēlējies, lai Tērbatā nodibina latviešu draudzi.

Kronvalda spējas un centību jau ievērojuši Tērbatas profesori, un profesors Štrimpelis viņam uzdod sastādīt vācu valodā grāmatu «Dzimtenes mācība». Tas toreiz ir jauns mācību priekšmets, un Kronvalds daudz domā par šīs mācības uzdevumu, plašumu, metodi, vērtību, kā arī par to, kā tā ievadama latviešu skolās. Kad darbs gatavs, Štrimpelis atzīst to par derīgu, un «Dzimtenes mācību» iespiež.

Drīz Kronvalds dabū Tērbatas apriņķa skolā vācu valodas skolotāja vietu, kas viņam garantē nelielu algu (300 rubļi gadā). Skolotāja darbā viņš lielu vēribu piegriež tam, lai skolotājs ir klasē tiešām autoritāte.

Līgavai vēstulēs viņš stāsta par saviem draugiem — Tērbatas latviešiem. Vislabāk viņš jūtas Jāņa Dīriķa namā. Viņš augsti cienī arī Dīriķa kundzi, jauno, jautro, viesmīlīgo namamāti. Par to viņš līgavai stāsta: «Tā ir visu ievērojamākā persona, ar kuru man nācies satikties... Tai ir dzīvs gars, veselīga atjauta, tā spēj atnest nedzīvas, sakaltušas domas, to vietā pieņemdama dzīvas, labākas... Gars pārvalda to. Tā nenogrimst nervozās, sentimentālās dūpās.»

Dīriķa dzimšanas dienās viņš spēlē kopā ar citiem latviešiem teatri. Bieži viņu redz aprīķa skolas skolotāja Spalviņa namā. Draugi savukārt atzīmē Kronvalda dzimšanas dienas. Arī vācu skolotāju starpā viņš labi ieredzēts. Kronvalds redzams brīžam studentu vidū, kur daži skolas biedri no Liepājas skolas laikiem. Viņš satiekas arī ar diviem Reinfeldiem, radiniekiem mātes līnijā. Bet bezbēdīgo studentu dzīvi viņš drīz atmet, jo tā «prasa laiku, naudu, veselību, un tam nav nevienas no šīm mantām,» stāsta Kundziņš. Viņš nejūtas laimīgs. Viņš brīžam nemierā ar dzīvi Tērbatā un ar savu vientulību, jo līgava dzīvo tālumā. Turklāt Kronvaldu moca zarnu katars, un ēšanā viņš spiests ievērot diētu. Viņš izdomājas krustām šķēršām par pagātni, tagadni, nākotni; bet līgavai viņš itin pareizi raksta, ka ar tādām veltīgām domām nekā nepanākam, jāķeras pie darba. Un darbs kursos iet uz priekšu lēnām. Kronvalds sāk raizēties, vai tikai viņam izglītošanās atkal naudas trūkuma dēļ nebūs jāpamet pusceļā tāpat kā Liepājā un Berlīnē. Viņš nolemj:

«No Tērbatas gan projām neiešu, pirms nebūšu pānācis savu tuvāko mērķi.»

1867. g. 22. martā Kronvalds, pārbaudījumiem sagatavojies, iesniedz Tērbatas universitātes padomei lūgumu, lai viņam atļauj eksaminēties aprīķa skolas zinātņu skolotāja tiesību iegūšanai. Lūgumu parakstīdams, viņš sevi devē par Tērbatas pedagoģisko kursu kandidātu.

Pārbaudījums notiek tā paša gada 27. martā. Tajā kā eksaminatori piedalās universitātes rektors un septiņi profesori. Vispirms Kronvaldu eksaminē rakstos, pēc tam vārdos. Tērbatas universitātes arhīvā uzglabājies pārbaudījuma protokols, kurā redzams, ka profesors Paukeris eksaminējis latīņu valodā Cezara darba «Par galliešu karu» 1. grāmatā un Kronvalda atbildes atzinis par ļoti labām. Matematikā eksaminējis Helmlings, uzstādīdams jautājumus aritmetikā, algebrā, planimetrijā un stereometrijā un atbildes atzīdams par «visumā pilnīgi apmierinošām». Vinkelmanis eksaminējis vispārīgajā vēsturē, pie kam seno laiku vēsturē Kronvaldam atkal gadas Cezars; atbildes bijušas apmierinošas. Vispārējā ģeografijā eksaminējis ekonomists Vāgneris, sekmes te bijušas «diezgan labas». Vācu valodā un literatūras vēsturē Meijers atzīst Kronvaldu par ļoti labi sagatavotu. Dabaszinībās, kur eksaminē Flors, sekmes labas, fizikā pie Etīngera — pilnīgi apmierinošas. Kronvalda mēģinājuma lekcija par tematu «Ģeometrijas uzdevumu atrisināšana saturā un metodes ziņā» Helmlings novērtē ar atzīmi «labi». Protokolu noslēdz šis spriedums: «Ņemot augšā mi-

nēto vērā, Kronvalda kungam par šo eksamenu, ko viņš nolīcis, pienākas atzīme: labi izturējies.» Eksamens noritēja vāciski. Bet tā ka krievu valoda tais laikos ir valsts valoda, profesors M. Rosbergs viņu pārbauda arī šai priekšmetā. Uzglabājies eksaminatora atzinums: «Otto Kronvalda kungs manā klātbūtnē noturējis priekšlasījumu krievu valodā par Muchamedu ļoti apmierinoši.» Viņu pārbauda arī reliģijā — gan pusotra gada vēlāk, 1868. gada 28. oktobrī. Eksaminators teoloģijas doktors Harnaks šai lietā raksta: «Pārbaudīju eksaminandu reliģijā,» pēc tam Harnaks uzskaita, ko Kronvaldam jautājis, un proti: par Mozus un pravieša Jesajas grāmatām, par Mateusa evaņģeliju, Jēzus sarunu ar Nikodemu, otro ticības locekli, par Luteri Vormsā un par Augsburgas reichstagu. «Eksaminands pārbaudījumu veica labi,» nobeidz Harnaks.

Pēc šī eksamena universitātes padome izgatavo Kronvaldam atestātu, kurā atzīst viņu par piemērotu aprīņa skolu skolotāja amatam. Tas notiek 1868. g. 2. novembrī. Šis dokuments skan tā:

«Tērbatas pedagoģisko kursu kandidats Otto Kronvalds, Krievijas pavalstnieks, 30 g. vecs, luteriskās ticības, no zemnieku kārtas un ar nepelamu uzvešanas, ir saskaņā ar viņa lūgumu 1867. g. 27. martā pie Tērbatas universitātes eksaminēts aprīņa skolu zinātnu skolotāja amatam uz attiecīga reglamenta pamata. Šai pārbaudījumā viņš pierādījis sekojošas zināšanas:

reliģijā labas,
vācu valodā un literatūras vēsturē ļoti labas,

latiņu valodā	ļoti labas,
vispārējā vēsturē	apmierinošas,
vispārējā ģeografijā	diezgan labas,
matematikā	visumā pilnīgi
	apmierinošas,
fizikā	pilnīgi apmie-
	rinošas,
dabas mācībā	labas.

Bez tam viņš eksaminatora klātbūtnē labi noturējis mēģinājuma lekciju par ģeometrijas uzdevuma atrisināšanu, tāpēc viņš atzīts par labi piemērotu augšā minētā amata izpildīšanai.

Visa augšējā apliecināšanai Tērbatas universitātes padome izsniegusi, pieliekot zīmogu, šo atestātu.»

6.

Kronvalds — skolotājs seminarā

Tai pašā vasarā Kronvalds dabū skolotāja vietu Tērbatas elementarskolotāju seminarā. Šīs iestādes gada pārskati tēlo viņa skolotāja gaitas seminarā. 1867. g. augustā viņš tur stājas darbā kā mēģinājumu elementarskolas skolotāja vietas izpildītājs. Šai amatā viņš dabū cietu algu 85 rubļus gadā, bez tam kā pielikumu no skolas naudām — vismaz 315 rubļus gadā, kopā vismaz 400 rubļus gadā. Viņam piešķir seminarā vienu istabu, kuru par vienu rubli izbalsina. Šai laikā seminarā skaitas kādi 15 skol-

nieki (1867. g. sākumā 13, 1868. g. sākumā — 17), elementarskolā — kādi 50.

1868. g. 9. novembrī Kronvalda skolotāja stāvokli notiek pārmaiņas — viņš dabū paaugstinājumu, kļūst par ārštata seminarskolotāju ar algu, kas kopā sasniedz vismaz 600 rubļus gadā. Viņam turklāt uztic arī elementarskolas vadišanu.

Seminarā mācības vācu valodā. Bet audzēkņu starpā daudz latviešu. 1868. g. maijā seminaru absolvē valmierietis Voldemārs Dāvids Balodis, bet pavisam trīs audzēkņi. 1850. g. seminaru bija beidzis Bernhards Dīriķis, kas vēlāk ir ievērojams latviešu kulturas un politikas darbinieks un Kronvalda draugs. Kronvalda vārds šai laikā latviešu censoņiem labi pazīstams, sevišķi kurzemniekiem. Jaunekļi, kas grib iekļūt uz kroņa rēķina seminarā, raksta virsskolotājam Kronvaldam vēstules, kurās lūdz padomu.

Tālāku paaugstinājumu amatā Kronvalds piedzīvo 1869. g. 1. februārī, kad viņu ieceļ par seminara otro kārtējo zinību skolotāju. Šai vietā viņu apstiprina tā paša g. 18. martā. Šai gadā seminaru absolvē divi latvieši, viens igauņis un viens krievs. Vēlāk absolventu skaits pieaug. Kronvalda alga tagad sniedzas jau pie 800 rubļiem gadā. Joprojām viņš vada elementarskolu. Viņam izsniedz gadā 150 rubļus dzīvokļa naudas, un istabu seminarā viņš pamet.

Kad Kronvalds 1868. g. 10. decembrī dodas uz Durbi pie tuviniekiem sērst, pagājuši astoņi gadi, kopš

Tērbatas skolotāju semināra nams Kronvalda laikā

viņš ar savu līgavu iepazīnīs. 30. decembrī viņu Durbes baznīcā ar Karolīnu Rolofu salaulā.

Kronvaldiem ierodoties 1869. g. sākumā Tērbatā, Ata dzīvē sākas jaukākais un ražīgākais posms. Skolotājam Blūmam viņš 1869. g. 5. martā raksta: «Sen biju cerējis, ka tāda īstena sirds draudzene mani skubinās un spēcinās uz ikkatru labu darbu; visvairāk tautai par labu. Un patiesi neesmu vilies. Mana sieviņa vairo manu cerību, sasilda manu garu un iepriecina manu sirdi, kad kāds iesākts darbs negribēja veikties pirmajā laikā.» Uzaugusi aizspriedumainajā Kurzemes vācu sabiedrībā, Kronvalda sieva tomēr nav sapinusies šīs sabiedrības tīklos. «Tu sacīsi, grāmatu cilvēki Tevi veduši allažņ uz taisno ceļu,» raksta viņai cerēšanās laikā Kronvalds. «Varbūt gan. Bet kodolam jau vajaga būt. Un tas Tev dāvināts Tavās krūtīs. Tā ir Tava patstāvība domās par reliģiju un politiku, par cilvēkiem un viņu darba īsto vai aplamo vērtību. Tā ir Tava neatkarība no tukšiem niekiem, kas meitām Tavos gados apmāna acis, apspriežot iekšķīgās un ārīgās mantas. Tā ir Tava nešaubīgā dzīšanās pēc patiesības un turēšanās pie tās.»

Labā saskaņā ritošā personīgā dzīve ļauj Kronvaldam līdzās skolas darbam daudz spēka veltīt latviešu tautas lietai. Jau 1868. gadā viņš kļūst par liberalā mācītāja H. Braunšveiga laikraksta «Draugs un Biedrs» līdzstrādnieku. Braunšveigu dēvē par idealāko Baltijas vācu mācītāju. Viņa mērķis ir «latviešu tautu līdz pat pēdējam kalpiņam» skubināt «uz avižu lasīšanu un avižu ņemšanu». Nevarēdams

padoties šai ziņā Vidzemes sinodes un konsistorijas norādījumiem, viņš pat atsakas no mācītāja vietas. «Draugs un Biedrs» lielā mērā atšķiras no «Latviešu Avīzēm». Viņš apsveic Rīgas latviešu biedrības dibināšanu un «Baltijas Vēstneša» parādīšanos. Kronvaldam, pēc «Pēterburgas Avīžu» slēgšanas, liekas, ka Braunšveiga laikraksts ir tas preses organs, kas latviešu centieniem stāv vistuvāk. Šoreiz Kronvaldam nav jāviļas. «Draugs un Biedrs» iespiež vairākus viņa dzejoļus un rakstus. Šis laikraksts ir tā vieta, kur Kronvalds pirmo reizi sistematiski vingrina savu spalvu latviešu valodā. Ka Braunšveiga laikrakstā ievietotie Kronvalda darbi uzskatami tiešām savā ziņā par vingrinājumiem, to liecina pats autors vēstulē Puzes mācītājam H. Kavalam 1868. g. 14. novembrī rakstīdams tā: «Pilnīgi pārliecinājies, ka latviešu valodai vēl iekšā pulka dzīvības spēka, izgājušo vasar' Tērpātā es raudziju latviski sarakstīt dažus rakstienus. To darīdams, neņēmu tik tādus gabalus, kas vairāk vajadzīgi un patīkami lasītājiem, bet, cik spēdams, arī skatījos uz skaidru latviešu valodu.» Gribēdams izdibināt, «kā latvietis domājis un runājis par dabu un viņas radijumiem un kā tas tagad in domā un runā,» Kronvalds laikrakstā izlūdzas no lasītājiem ziņas un materialus, sevišķi uzsvērdams veco ļaužu krājumus kā drošākos tautas gara mantu avotus; pats būdams skolotājs, Kronvalds visvairāk šai ziņā gaida no latviešu skolotājiem. Laikrakstā Kronvalds ielaiž arī pa jaunvārdam — te pirmo reizi sastopamies ar vārdu «vēsture». «Draugs un Biedrs» arī publicē Kronvalda rakstu, kurā latviešu jaunekļi aicināti iestā-

ties Tērbatas seminarā. Plašāka un dziļāka nozīme rakstam «Atbilde amata brālim Tauriņam», kur latviešu skolotāju iesilda tautas un tēvzemes mīlestībā; šis saturā un spēkā varenais gabals aizrauj un pārlicina lasītāju vēl šobrīd, jo tas nav rakstīts vienai dienai; šī raksta domas un norādījumi īsumā saņemami šajos Kronvalda vārdos: «Tev nebūs nekādu mīlestību turēt svētāku par tēvzemes mīlestību... Jo vergs ir viltīgam un sīkstam zvēram līdzīgs, un cilvēks bez tēvzemes ir nesvētīgākais starp visiem.» Kad «Draugs un Biedrs» pārtrauc savu darbību, Kronvalds sāk rakstīt Bernharda Dīriķa «Baltijas Vēstnesī», kas tikko nodibināts. B. Dīriķis ir Jāņa Dīriķa brālēns. Tāpēc Kronvalds ar «Baltijas Vēstnesi» un Rīgas latviešu biedrības dibinātāju iepazīstas drīz personīgi. Kad apstiprināti Latviešu biedrības statuti, Kronvalds, J. Dīriķis un Spalviņš biedrības dibinātājus apsveic ar telegramu. Dziļā draudzība sasaista Kronvaldu ar B. Dīriķi visu mūžu. Tiem kopīgs dzīves uzdevums: tautas labklājība un attīstība. «Šai ziņā bijām viena nedalāma dvēsele,» saka B. Dīriķis, atzīdams, ka citā ziņā tie bijuši pretstati, proti Kronvalds — idealists, Dīriķis — praktiķis; «tā tad, saprotams, katru lietu mēs varējām it nopietni apskatīt no visām pusēm un nosvērt un tad darboties tai katrs savā kārtā. Un varam gan teikt, ka gluži ne bez sekmēm.»

«Baltijas Vēstnesī» iespiesta vesela virkne Kronvalda darbu, kur pārrunāts valodas un nacionālais jautājums, tēlotas skolotāju konferences, rakstīts dziesmu svētku lietā u. t. t. Laika biedri domā, ka

Kronvalds ir ievērojamākais šī laikraksta darbinieks.

Tērbatas gadi nostiprina skolu lietā Kronvaldu uzskatā, kas pašu Kronvaldu padara par latviskās sko-

Nams, kur Kronvalds Tērbatā dzīvojis

las tēvu šī vārda visdziļākajā nozīmē. Tā laika skolu dzīve viņam smalki pazīstama. Nav mazums tautskolu, ir ģimnazijas, universitāte, skolotāju semināri — viņš redz —, bet nav latviskas skolas. Latviešu valodu tautskolā māca tikai tāpēc un tik daudz, lai skolēnus iepazīstinātu ar Svētajiem rakstiem. Vācu valodai turpretī tīri atklāti piegriež

tik lielu vērību, ka skola kļūst par tādu iestādi, kur ienāk latviešu bērni, bet iznāk vācieši. Nepataisiet skolu par kumēdiņu būdu, kur rāda, kā no baložu olām izšķīļas vārnēni! — protestē Kronvalds. Skola nedrīkst cilvēkā nokaut tautību. Latvietis audzinams latviskā garā. Par mācības valodu lai kļūst latviešu valoda, jo tautai sniegt uz dziļākiem pamatiem dibinātu izglītību var vienīgi tēvu valodā. Latviešu valodai jāklūst par latviešu skolēnu mācības valodu arī augstākās skolās. «Kad šie būtu izglītoti latviskās skolās, tad, zinams, tie jo vairāk turētos pie tautas un līdzētu vairojot viņas uzplaukšanu, nemeklēdami cieņu un godu vāciskā smurgulībā.» Kronvaldu ieliksmo Rīgas latviešu biedrības plāni par latviskas realskolas dibināšanu. Dažus gadus vēlāk igauņus nodarbina līdzīgs jautājums. Bet ne igauņiem, ne latviešiem neizdodas toreiz šos nodomus realizēt.

Skolēni pēc Kronvalda domām iepazīstināmi ar teikām, pasakām, tautas dziesmām, parunām, kuras uzglabājušās tēvu valodā; skolotāja uzdevums rādīt, kādā kārtā tur atspoguļojas senču tikumi, ticība, visa dzīve. «Tad pieauguši tie spriedīs par savu tautu, par tautas valodu, tautas raksturu u. t. t. kā prāta cilvēki un nevis kā bērni, kā tas šodien diemžēl pat no tādiem dzirdams, kas liekas ļoti mācīti un gudri vīri esoši,» viņš saka. Bet par visnepieciešamāko Kronvalds uzskata latviska skolotāju semināra iekārtošanu. Viņš saka — tas ir nedabīgi, ka latviešu bērnus māca un audzina ļaudis, kas skoloti nelatviskā garā. Kronvalds 1870. g. vasarā Vidze-

mes skolotāju konferencē uzaicina skolotājus norobežoties no skolotāja Švecha domām, ka latviešu pārvācošana uzskatama par latviešu tautas izglītošanu; tādu uzskatu Kronvalds nosauc par latviešu tautas un valodas pārdošanu. Kad gadu vēlāk presē pārrunā latviešu valodas stāvokli Cīmzes vadītajā Valkas skolotāju seminarā, Kronvalds liecina, ka tā laika vāciskie seminari tiešām nespēj godam sagatavot skolotājus latviešu bērniem. Kronvalds pirmais droši un skaidri formulēja prasību pēc nacionālas skolas.

Arī ticības mācības jautājumā Kronvalda stāvoklis atšķiras no tai laikā valdošajiem uzskatiem. «Ticības mācībai būs būt par tēvzemes mīlestības iesvētījumu,» viņš saka darbā «Tēvzemes mīlestība»; «jāpazūd tiem sludinātājiem, kas sauc šo zemi par moku vietu, ļauna mājokli, jo paša Dieva prāts ir, lai mīļojam, saudzam un aizstāvam līdz pēdējam tautu un tēviju.»

Tērbatas laikos Kronvalds kļuvis jau par pazīstamu latviešu valodnieku. Vairojoties Kronvalda zināšanām, vairojas arī viņa ieguldījumi latviešu valodas pētišanā, kopšanā un kuplināšanā. «Pēc dažādu eksamenu beigām — visuvairāk nodarbojos ar latviešu valodas lietām,» viņš 1868. g. līgavai raksta. Bīskaps K. Ulmanis, sastādīdams latviešu - vācu un vācu - latviešu vārdnīcu, aicina Kronvaldu talkā. Uzglabājušās Kronvalda un bīskapa Ulmaņa vēstules šai lietā. Jau Durbē Kronvalds bija rūpējies par jaunvārdu veidošanu. Tērbatā viņš jaunvārdiem veltī daudz laika un pūļu un kādā vēstulē pilns

nacionala lepnuma un pienākuma apziņas var bīskapam rakstīt: «Manas domas ir, ka jauni vārdi vajadzīgi un iespējami latviešu valodā. Man kā latvietim ir pienākums un tiesība tālāk izkopt savu tēvu valodu. Rakstos un runās esmu lūkojis ievest un izplatīt tādus jaunus vārdus, skaidri zināams, ka latviešu rakstu valoda un tā valoda, ko izglītotie runā savā starpā, nevar palikt stāvēt tanī stāvoklī, ko runā bērnu aukles un ganu meitas. Esmu pārliecinājies, ka arī pie mums rakstu valoda pacelsies pāri ļaužu valodai.»

Liela ir rakstu valodas misija — saka Kronvalds. Tās uzdevums ir apvienot latviešu ciltis un tādā kārtā izbeigt tautas skaldīšanu: «Pēc vēstures lēmuma šīm dažādām ciltīm pamazām jācīnās vispārīgi savienoties.» Tāpēc Kronvalds rūpējas par tādās kopīgas ortografijas nodibināšanu, ka «ciltis viegli varētu iedraudzēties ar mūsu rakstiem skolā un dzīvē». Šim nolūkam viņš arī ieteic grāmatas un laikrakstus iespiest latīņu burtiem, jo tie tuvinātu Latgali Kurzemei un Vidzemei un Lietuvu — Latvijai. Latgaliešus viņš sauc par Vitebskas guberņas latviešiem. Viņš norāda uz latviešu un lietuvju valodas un vēstures kopību un aicina šīs tautas turēties kopā arī mūsu dienās, sapņodams pat par latviešu - lietuvju koptautu.

Kronvalda darbs dažādu tautas novadu apvienošanā iesilda Tērbatas latviešus. Latgalietis Edvarts Aizsilnieks raksta Kronvaldam vēstuli, ka sācis pārdomāt vitebskiešu un «čiuļu» jautājumu. Toreiz Latgale bija Vitebskas guberņas sastāvdaļa un latgalie-

šus sauca par vitebskiešiem, bet pārējos latviešus — par čiuļiem. Vēl šo baltu dienu dažā Latgales stūrī par čiuļiem sauc visus vidzemniekus, kurzemniekus un rīdziniekus... Aizsilnieks vienās domās ar Kronvaldu, proti, ka tautas labuma vairošanas darbā atmetamas novadu pretešķības, ja tādas kaut kur vēl ir. «Lai Dievs svētīj Latviju!» tā nobeidzas Aizsilnieka skaistā vēstule, kas rakstīta Kronvaldam 1870. gada 14. aprīlī un glabājas Rīgas pilsētas Mišņa bibliotēkā.

Latviešu apvienošanu Kronvalds uzskata par tautas atmodas kustības pamata prasību. «Mums jārūpējas un jāstrādā visiem spēkiem, ka latviešu tautas dzīvie locekļi savienojas, kas tagad, diemžēl, cits no cita nepareizi un pret dabīgi atšķirti,» viņš skubina. «Es dzirdu, ka Vitebskas latvieši sakot: «Mēs nesam latvieši — mēs esam katoļi!» Lūk, ko ticības kopēji izgādājuši! Bet zinams, ka tādu nedarbu augļiem vajaga pamazām iznīkt. Lokālpatriotisma jeb vietēja patriotisma vietā vajaga iestāties dabīgam patriotismam. Tādēļ cilšu samaņas vietā jāaudzina tautas samaņa. Tad zinās kurzemnieks, vidzemnieks, vitebskietis, leitis u. t. pr., ka mēs visi kopā esam latvieši. Un tiklīdz šāda samaņa daudz maz skaidri un spēcīgi modīsies mūsu tautas izdailēto dēlu krūtīs, tad sāksies latvju tautas jaukākais liktenis piepildīties, tad šī tauta dzīvos darbos pierādīs, cik tuva radiniece viņa senai grieķu tautai.»

Kronvalds priecājas, kad «Baltijas Vēstnesis» 1872. gadā sāk atvest līdzskaņu dubultošanu, jo viņš jau senāk bijis tai uzskatā, ka dubultnieki latviešu rak-

stos lieki. Kronvalda redigētā «Sēta, daba, pasaule» (ceturtā grāmata) iespiesta latīņu burtiem, lai gan igauņu tipografs Lākmanis tāda darba veikšanai spiests iegādāties jaunus burtus. Ortografijas jautājumā Kronvalds šai grāmatā piesienas Kr. Valdemāra sastādītajai un 1872. g. iznākušajai «Krievu-latviešu - vācu vārdnīcai».

Ortografijas, latīņu burtu, jaunvārdu u. c. jautājumos Kronvaldam daudz pretinieku, to starpā arī A. Leitāna vadītais «Mājas Viesis», kas nosauc Kronvaldu par vēja grābsli un valodas jaucēju.

Kronvalds ir sabiedrisks cilvēks. Palīgus un domu biedrus meklēdams, viņš piedalas Vidzemes skolo-tāju konferencēs, par kurām jau Durbes laikos daudz laba dzirdējis. 1869. g. 2. un 3. jūlija konferenci Turaidā viņš «Baltijas Vēstnesī» dēvē par divām svētku dienām, jo «abās dienās es redzēju latviešu dēlus tā izturamies, kā jāizturas apgaismotu tautu bērniem». Kronvalds šai sapulcē runā par tēvu valodu, saukdams to par svētu Dieva dāvanu, par īsto ieroci prāta apgaismošanai un garīgas un laicīgas labklājības veicināšanai. Latvieši izglītojami latviešu valodā. Kronvalda vārdi valdzina visus, pat tos, kas viņam nepiekrīt. «Dažiem pretiniekiem aizspriedumi zuda. Un daudziem vēsajiem, bailīgajiem, kaunīgajiem Kronvalds palika par modinātāju tautības lietā un reizē ar to par mudinātāju tautas gara un dzīves kopšanā,» raksta K. Kundziņš.

Turaidas konferences dalībnieks ir Kronvalds arī 1870. gada 1. un 2. jūlijā. No Turaidas viņš, pulcīnā ar citiem patriotiem, dodas pasta zirgos uz Rīgu.

Ceļinieki valodām pa vidu dzied tautas dziesmas un ar tām ieliksmo arī pasta puiša sirdi, tā ka tas sāk vilkt līdz, redzēdams, ka kungi nevien latviski runā, bet arī nekaunas no latviešu tautas dziesmām.

Rīgā Kronvalds priecājas par tikko uzcelto Latviešu biedrības namu un vispār par sekmīgo biedrības darbu. Pēc tam viņš apmeklē Merķeļa kapu Katlakalnā, kur pateicīgie latvieši savam labvēlim uzcēlušī pieminekli «par atgādināšanu, ka Merķelis skaidrā apdomā bez nekādas viltības par latviešu labklāšanos pūlējies un cīnijies». (Kop. raksti I, 249.) Te viņš smeļas pārliecību, «ka arī latviešiem, ja kādam tikai īsts, skaidrs un stiprs vīra prāts, vīrišķi jāstrādā». Valkā Kronvalds piedalas skolas svētkos.

7.

Tērbatas latviešu literaro vakaru sākumi, iekārta un sastāvs

Tērbatā Kronvalda nams pamazām kļūst par latviešu pulcēšanās vietu. Kad 1802. g. atjauno Tērbatas augstskolu, pirmajos desmit gados apmēram 700 studentu starpā G. Šaurums atrod tikai 4 latviešus jeb nepilnu $\frac{1}{2}\%$. Nākošos desmit gados nāk klāt jau 7 latvieši, procentuali latviešu skaits jau apmēram 1%. No 1822.—1852. g. latviešu studentu skaits atkal atplok uz pirmā gadu desmita līmeņa; laikmetā no 1852.—1862. g. nāk klāt 47 latviešu stu-

denti, kas sastāda jau gandrīz 3% no visiem studentiem; no 1862.—1872. g. nāk klāt 63 jeb kādi 4%, bez tam daudzi latvieši studē krievu augstskolās Maskavā un Pēterburgā; no 1872.—1882. g. nāk Tērbatā klāt 115 latviešu jeb 5%. Tomēr studēto latviešu skaits samērā ar vācu studēto skaitu joprojām bija mazs. Turklāt tikai retais no latviešu studentiem bija skaidrībā par nacionālo jautājumu. J. Kļaviņš — vēlākais redaktors un advokats, — Tērbatā nonācis, lai sagatavotos ģimnazijas abiturijām, tāpat kā daži citi nacionāli domājoši latviešu jaunekļi, tūlīņ steigšus uzmeklēt Kronvaldu Ati, kura rakstus viņš lasījis, bet pašu vēl vaigā redzējis nav. Kronvalds viņu sirsnīgi apsveic, izrādīdams prieku par to, ka Tērbatas latviešu skaits pavairojas atkal par vienu centīgu jaunekli. Kronvalda lielā darba spēja viņu varenī ietekmē, un viņš atmiņās var rakstīt, ka Kronvalds tam bijis par paraugu.

Būdam skolotājs pēc sava amata, Kronvalds ir arī skolotājs plašākā un dziļākā nozīmē. Citu darba biedru starpā viņš ir augstā latviešu skolotāja amata ievērojamākais pārstāvis visādā veidā. To vislabāk pierāda viņa darbi un sasniegumi Tērbatas latviešu studentu organizēšanā tautas atmodas garā, varenām, savā laikā tīri vai neticamām sekmēm vainagots darbs.

Skaidrāk izpaustas gara kopības Kļaviņš tā laika Tērbatas latviešu studentos gan nesaskata, viņš saka: «Viņu starpā nebija nekādas saites. Gandrīz katrs dzīvoja par sevi vai arī piebiedrodamies vienai vai

otrai vācu studentu korporacijai.» Tomēr jaunieši spriež un priedējas par ikvienu latviešu pānākumu.

1870. gadā Kļaviņš jau ir tieslietu zinību students un skaitas vācu korporacijā «Livonija». Tuvojās 19. februāris, nesen nodibinātās Rīgas latviešu biedrības jaunceltā nama iesvētīšanas svinības un biedrības gada svētki. «18. februāra vakarā biju pie Kronvalda,» stāsta J. Kļaviņš, «pie kam, zināms, runājām par latviešu svētkiem Rīgā un prātojām par to, vai nebūtu labi, ja arī mēs no savas puses parādītu, ka neesam vienaldzīgi pret latviešu lietu». Norunājuši, ka būtu jauki, ja Tērbatas latvieši varētu rīdziniekus apsveikt ar telegramu. To sastādījuši. Kļaviņa uzdevums nu bijis uzmeklēt Tērbatas latviešus un dabūt viņu parakstus. Dažs vācu garā ieaudzis latviešu students liedzis dot parakstu, bet vairums — kādi piecpadsmit — parakstīties labprāt.

«19. februārī satikos ar Kronvaldu,» stāsta tālāk Kļaviņš, «un viņam paziņoju, kas izdarīts un piedzīvots. Nospriedām tūlīt vakarā sapulcēties, kur visi tie, kas parakstījuši uz Rīgu nosūtīto apsveicināšanas telegramu, nosvinēs kopā svarīgos 19. februāra svētkus. Uzmeklēju atkal visus biedrus, viņus uzaicinādams un mudinādams neatrauties vakarā no izrīkojuma. Svētkus nosvinējām.»

Pirmais tērbatnieku vakars noticis divu nestudentu — J. Grīnberga un P. Kārklīņa — istabā. Šie jaunekļi Tērbatā gatavojušies ģimnazijas abiturienta pārbaudījumam. Vakarā Kronvalds visus sapulcējušos apsveicis dedzīgā runā, kas, no sirds iedama,

arī gājusi pie sirds, un viņa sajūsmināti, arī citi uzstājušies ar patriotiskām runām.

«19. februāra svētkus svinot, viens otrs izmeta vārdu, vai nebūtu jauki, ja katru nedēļu vienu vakaru pavadītu visi kopā», stāsta vēl Kļaviņš. «Bija manams, ka gandrīz visiem dalībniekiem piemita šī vēlēšanās. Tādēļ arī bez nekādiem strīdiņiem nosprieda tā, kā vēlējās. Tā latviešu studentu vakaram lika pamatus.»

Jau 1856. gadā Tērbatā bija nodibinājies Kr. Valdemāra un J. Allunāna vadībā latviešu studentu pulciņš, savai pastāvēšanai pamatā liekot tautiskus cēnienus. Pulciņš piedalījās kādas korporācijas dibināšanā un, Valdemāram no Tērbatas aizejot un korporāciju slēdzot, iznīka. Kronvalda pulciņam bija lemts garāks un slavenāks mūžs.

Studentu korporācijas «Letonija» archivā glabājas vakaru protokoli, kuriem virsraksts: «Piezīmējumi par to, kas L. B. T. padarīts». Protokoliem, kuros attēlota Tērbatas vakaru norise, bez apliecinātāja spēka vēl cita nozīme — formāla nozīme. Tērbatas pulciņš ir nelegāls, juridiski tomēr, reģistrējams biedrus, atzīmējams viņu iestāšanos un izstāšanos, kā arī viesus, nodibinājams un uz papīra nostiprinājams šīs patriotu biedrības programmu, darbības planu, dalībnieku morāliskās un materiālās saistības — pilnīgi formāls. Protokoli skaidri pierāda, ka te nav darišana ar vienkāršām viesībām, tējas vai alus vakariem šauras personīgas viesīgas dzīves piekopes nolūkā; ka runas, kas tajos turētas, nav radušās pēkšņā temperamenta uzliesmojumā atsevišķā

dusmu vai liksmības brīdī; bet ka te strādā piedzīvojuša organizatora roka, apzinīga griba politiski vadīt, apzinīga apņemšanās padoties vadonim un — ievērot konspirāciju. Jo kā vakarnieks Augusts Rumpēteris stāsta: «Pie visa patikama un jauka mūsu starpā bija izbailēs jādzīvo, ka oficiāli piedēvējam pie slepenām biedrībām, ka uz ienaidnieka denunciācijām varējām sodā krist, ka savus vecos statutus un protokolus slēpām zem galda u. t. t.»

Kamēr korporācijas, uz tautību sevišķu vērību negrieždamas, apvienoja studentus galvenā kārtā pēc novadiem, vakarnieki pulcināja tikai latviešus un turklāt no visām dzimtenes malām. Kurzemieki bija Kronvalds, Milleris, Grietēns, Grīnberģi, Kundziņš, Briedis, Klusiņš, Šmitčens u. c. Vidzemnieki — J. Dīriķis, Zemmeris, Kļaviņš, Zaķītis, Lībietis, Rumpēteris u. c. Pāris bija rīdzinieki, Aizsilnieks — latgalietis. Vakarū dibinātāju starpā ir divi skolotāji — Kronvalds un J. Dīriķis, deviņi dažādu fakultātu studenti — Kļaviņš, Aizsilnieks, Gūtmanis, Vēberis, Balodis, Grietēns, Tress, Grosberģis un Lībietis — un divi nestudenti, kas gatavojās abituriju eksamenam un kurus biedru saraksti sauc latīniski «mulus» (ēzeļi), Kārkliņš un Grīnberģis. Tiem drīz pievienojās veterinārzinātņu maģistrs Zemmeris (vēlāk slavens profesors), studenti — Grosvalds, Milleris, Rātminderis, Zaķītis u. c. Pavisam pirmajā pusgadā pulciņš apvieno 19 jaunekļus — kādu pusi no visiem tai laikā Tērbatā studējošiem latviešiem.

J. Lautenbachs, Tērbatā nonācis, 1872. g. sākumā, lai sagatavotos uz ģimnazijas abituriju, tūlī iestājās vakarnieku pulcīnā, un 1872. g. pirmā semestra daļnieku sarakstā viņu ieraksta kā deviņpadsmito

Bernhards Dirīkis — „Baltijas
Vēstneša“ redaktors un Rīgas
latviešu biedrības priekšnieks

(pēdējo) ar piezīmi «mulus». Lautenbachs abituriju noliek tikai 1874. g. pie Liepājas ģimnazijas un 1875. g., atgriezies Tērbatā studēt, atkal darbojas vakaros. Viņš sniedz ziņas par vakaru mitekli. Tas 1872. g. sākumā bijis Dīķa un Peplera ielas stūrī, pretī igauņu Marijas baznīcai. Pēc tam mitekļis bijis pāri Mētras upei Krasta ielā. 1873. gadā mitekļis

bijis Holca namā Botaniskajā ielā, un šo vietu vakarnieki tāpēc iesaukuši vāciski par «Hölzerei». Telpas īrētas tieši vakaru vajadzībām, bet tā ka vakari oficiāli nepastāvēja, telpas īrējis drošības labā kāds dalībnieks savā vārdā.

Pirmajā semestrī vakari iekārtoti pa lielākai daļai pirmsdienās. Par otro semestri lasam protokolā: «Sapulces vakars tika nolikts uz sestdienas dienu.» Protokola piezīmēs: «Katrā pirmā sapulcē vienā mēnesī būtu ilgāk jāpaliek kopā, bet tās citas reizes tikai uz kādām pāra stundām.» Latviešu pulciņam ir sava biblioteka. Jau 1870. g. 30. marta vakars nolemj: «Priekš bibliotēkas katram draugam pusgadā 1 rublis sudrabā jāmaksā.» Ievēl «bibliotēkas gādniekus». Par laikrakstiem lasamgaldā vajadzībām protokolā ieraksta: «Baltijas Vēstnesis» nāks uz bibliotēkas rēķina. «Latviešu Avīzes» apņemas Kronvalds draugiem dot lasīt. Tāpat Dīriķis dod «Moskauer Deutsche Zeitung». Daudz grāmatu vakarnieki un viņu labvēļi bibliotēkai dāvina.

Vakarnieks J. Grīnberģis universitātes bibliotēkā atradis ziņas par kādu sarkanbaltsarkanu karogu, kas bijis latviešu karavīriem senatnē, un par to nolasījis vakarniekiem referātu. Ar šīm krāsām pēc tam rotāts vakarnieku dzīru rags. Ar sarkanbaltsarkaniem karodziņiem itin kā greznots vakaru mitekļis svētkos. Citi vakarnieki liecina, ka šīs krāsas arī bijušas raga auklai. Pirmo dziesmu svētku laikā tērbatnieki, būdami par svētku kārtībniekiem, nēsā sarkanbaltsarkanās lentas. Vēlāk trešās krāsas — sarkanās — vietā likta zelta krāsa. Vakarnieks Indri-

ķis Smitchens 1873. g. pat esot nēsājis cepuri šais krāsās. Rags radies agrāk. Vakarnieku 1870. g. 31. oktobra protokolā šai lietā lasam: «Kronvalds lika priekš pārspriešanas priekšā, uz kādu vīzi tie no Dīriķa dāvināti 10 rubļi būtu jāizlietā. Cits sprieda priekš bibliotēkas, cits priekš latviešu augstākās skolas, — līdz beidzot visi vienojās iekš tā, ka būtu jāceļ piemiņa mūsu pirmai teatra spēlēšanai latviešu valodā pie Dīriķa jaunās mājas iesvētīšanas un piemiņa mūsu tagadējai latviešu sabiedrībai Tērbatā. Pārākā daļa bija priekš taures, kā vecu vecā latviešu rīka godos, lai arī mēs tiktu savās goda dienās, šo tauri brūķēdami, savā garā cilāti un atpakaļ vesti uz mūsu sentēviem, lai šī taure būtu par vidutāju, kad mēs kā latvieši cits citam roku sniedzam un iekš latviešu gara stiprinamies.»

Vakarniekiem ir savs vapenis. Par to sniedz liecības J. Lautenbacha un K. Kundziņa atmiņas. Uz vāpēna attēlots varonis baltā zirgā uz sarkana fona. Vakarnieks Grīnberģu Atis stāstījis, ka šādu vapeni lietojuši senatnē lietuvju karavīri.

Zīmīgi, ka kādu mēnesi pēc latviešu vakaru nodibināšanās rodas arī igauņu inteliģencei Tērbatā pulciņš, kuram pamatā tautiskie centieni.

Kamēr latviešu pulciņš Kronvalda vadībā jau pašā sākumā skaita savā vidū 13 locekļus, svešumā dzīvo dams, igauņi savā pulciņā apvieno tikai 7 personas: vienu skolotāju, 5 studentus un mācītāju Hurtu. Tikai 1870. g. vasarā, pieaicinādamas savā darbā draudzes skolu skolotājus, igauņu inteliģentu sanāksmes kļūst plāšākas. Igauņu «vakari» neraksta protoko-

lus. Igaunu pulciņam nav ne zināma vispārāzīta vadoņa, ne arī formāli kaut cik stingras organizācijas. Dažiem dalībniekiem darba un studiju apstākļu dēļ pametot Tērbatu, pulciņš gandrīz izjūk. Igaunu vakarnieku domas par savas tautas stāvokli bija šīs. Tautas izglītības līmenis nav visai augsts. Pastāvošās skolas veicina igauņu pārvācošanu. Tā aizkavējama. Sevišķi jācīnās pret izglītoto vīru un viņu ģimeņu pārvācošanu; ja to nedarītu, igauņu tauta ietu bojā. Bet tautas gara mantas, kas uzglabājušās, liecina, ka senatnē igauņu tautai bijusi augsta kultūra. Vakarnieki konstatē, ka arī mūsu dienās igauņu tauta spējīga dzīvot patstāvīgu, augstu kulturalu gara dzīvi. Tāpēc sargājamās tautas īpatnības, veidojamās tautiskās kultūras iestādes. Veicināma izglītības izplatīšanās. Tā ir programma, kas ļoti līdzīga latviešu vakaru centieniem.

Kur vairāki cilvēki vienas idejas vārdā sapulcējas, tur vajadzīga organizācija un vadonis. Latviešu pulciņa 1870. g. 30. marta protokolā lasam: «Pār priekšnieku mūsu sapulcē tika ievēlēts Kronvalds.» Tērbatā, tāpat kā Durbē, Kronvaldu izceļ viņa gara dāvanas un viņa lielā griba un spēja ziedot savus spēkus vispārības lietai. Durbē viņu atzina par savu vadoni elementarskolu skolotāji, kuru izglītība nebija nekāda lielā. Tērbatā latviešu pulciņš sastāva jau no krietni izglītotiem ļaudīm. Vakarniekos ir tā laika inteliģentākie latvieši. Bet no Jelgavas ģimnazijas 1871. g. atnākušais K. Kundziņš, vakarnieks, Tērbatas apstākļu un Kronvalda labs pazinējs, saka grāmatā «Mans dzīves gājiens»: «Tērbatas latviešos

pirmajā vietā stāvēja seminara skolotājs Kronvalda Atis, ap kuru pulcējās arī latviešu studenti. Mēs, Jelgavas ģimnazisti, to bijām ieslēguši sirdī, vaigā vēl nepazīdami. Mums pietika lasot un dzirdot, ka izglītots vīrs, seminara skolotājs, tāds spēcīgs latvietis un tik pamatīgi māc runāt un rakstīt par latviešu tautu un valodu.» Citur Kundziņš vakarnieku vadoni raksturo šiem vārdiem: «Miesās vājais, garā spēcīgais Kronvalds, skolotājs, vakarnieku pastāvīgais, laipnais ceļa biedrs.» Latviešu jaunekļus mācīdams un skubinādams, Kronvalds nebaidas daudzkārt atkārtoties, kaut arī uzsvēršana un atkārtošana izklausījusies brīžam līdzīga skolas mācībām. «Pedagogs būdams, vispirms tas raudziņa izskaidrot lietas stāvokli un norādīt, kas mūsu pienākums un gala nolūks. Pašu dēļ un lietas labad bija jo vajadzīga skaidrība. Jo ir studentos daži bija bailīgi un šaubīgi, nezinādami, ko latvieši grib un ko tie spēj panākt. Citi gan bija droši un dedzīgi, bet neredzēdami, kāds mērķis spraužams un cik tālu ceļams.»

Studentus aizraut un pārliecināt varēja tikai vīrs, kas idejas nevien sludina, bet tām arī dziļi tic, tajās dzīvo, tām ziedojas. Laika biedrs tad nu par Kronvaldu stāsta: «Paša aizgrābtība citus līdzī aizgrāba. Bet bija arī tādi, kas neļāvās aizrauties. Rāmāki dabā, šaubīgāki prātā. Neceldamies vieglos domu spārnos, bet staigādami pa cieto zemes virsu, sajuzdami viņas smagumu.» Bet Kronvalds prot siržu ledu kausēt. Un skolotāja Kronvalda namu visi iemīlo. Pat slimības brīžos viņš ir jautrs nama tēvs, kas izveicīgi vada sarunas un māc gādāt par mā-

jīgumu. «Esi tik labs, paņem krēslu un uzpīpē!» viņš mēdzis studentam teikt. Un valodā sākas, omulība rodas. Šaurie kambari tad izplētās. Mazā dzīve gāja lielumā. Daži gan vēlāk ne labprāt atceras iepazīšanos ar ievērojamo tautieti. Tie ir tā saucamie «kaunīgie, bailīgie» latvieši, kurus viņš, visiem klausoties, smalki izjoko.

Tērbatas vakaru laikmetā un vēl ilgi pēc tam latviešu dzīvē liels svars latviešu skolotājiem. Tie izpilda sekmīgi to uzdevumu, ko tiem tautas atmodas kustība uzliek. Tai laikā tie ir sabiedriski darbinieki šī vārda plašākajā nozīmē. Tie nevien darbojas skolā, bet arī vada biedrības, rada latviešu rakstniecību un zinātņi, reprezentēdami latviešu tautu uz ārieni, taisa lielo politiku, ir pilnā mērā tautas vadoni. Skolotāji ir nevien Kronvalds un J. Dīriķis, Tērbatas vakaru dibinātāji, pirmie vadītāji un pirmie rosīgākie darbinieki. Arī B. Dīriķis, pirmais Rīgas latviešu biedrības priekšnieks un «Baltijas Vēstneša» dibinātājs un redaktors, ir skolotājs, tāpat Ernests Dīnsberģis, Kaspars Biezbārdis un F. Feldmanis, centīgie «Pēterburgas Avīžu» līdzstrādnieki, kurus muižnieku dusmas sāpīgi sit sešdesmitajos gados ar padzīšanu no skolotāja vietas un pat no Latvijas. Šo amatu godam tais laikos piekopj arī Kr. Barons, Auseklis, brāļi Kaudzīši un daudzi citi latviešu rakstnieki un vispār gara darbinieki. Maz šajās aprindās ir neskolotāju.

Tērbatas latviešu rakstniecības vakari pievilka nevien ar labo, taisno tautas lietu, ko tie aizstāvēja, nevien ar savu ideju, ka tauta vedama pie gara gais-

mas un brīvības; studentus varen pievilka arī Kronvalda lielā personība.

Kronvalda pārliecības spēks satur vakarniekus cieši kopā. Tomēr arī milzumu neatlaidīga darba prasa vakari no Kronvalda gan paskubināšanas, gan pa-

Jēkabs Pilsātnieks, Kronvalda
Ata draugs un darba biedrs
Vecpiebalgā. Ap 1875. g.

mācīšanas ziņā, jo ne vienu vien vakaru viņš runu un referatu klausītājiem piemet, ka «esot diemžēl par daudz vienaldzības uz ģimjiem lasijis».

Kad Kronvalds slimības un nevaļas dēļ 1873. g. sākumā atsakas no vakaru priekšnieka amata, vakarnieki viņu tomēr ievēl šai amatā no jauna, un viņš,

draugu lūgumu paklausīdams, paliek vēl pusgadu par viņu vadoni.

Kad, Kronvaldam no Tērbatas aizejot, par vakarnieku priekšnieku ievēl Kārli Lībieti, tas, pateikdamies par šo godu, piemin pulciņa dibinātāju un pirmo vadītāju un solas iet pretī vakarnieku mērķiem viņa iemītos ceļos. Protokolā lasam: «Runātājs pieņēma mūsu līdzšinējo priekšnieku Kronvalda Ati, kas ar lielu izveicību un jautrību mūsu vakarus līdz šim bija vadījis.»

Tērbatas universitāte stipri atšķīrās no pārējām Krievijas augstskolām tai ziņā, ka studentu dzīve bija Tērbatā organizēta pēc Vācijas parauga korporācijās. Universitātes vadība uzskatīja tās par studentības reprezentantēm. Septiņdesmito gadu studenti tēlo šo stāvokli tā: «Toreiz pastāvēja tāda kārtība Tērbatas studentos, ka ikvienam studentam, kas negribēja palikt ārpus studentu vispārējā likuma, tā sakot, būt «izstumts», vajadzēja pierakstīties vienā no pastāvošajām 4 korporācijām... Arī neiestājoties tanīs par biedru, bet paliekot tā saucamajos «mežņos». Tās valdīja un noteica par citiem visiem studentiem.»

Atspoguļodama Jēnas un Getingenas parašas ārēji, Tērbatas studentu sadzīves iekārta bija vāciska arī iekšēji, vāciska bija nevien tās izcelšanās, bet arī tās raksturs. Tādas bija visas četras Tērbatas korporācijas. Tā ka studentu vairākums toreiz bija vācieši, šāda iekārta vācu studentiem izlikās dabīga, jo arī lekcijas un pārbaudījumi universitatē bija vācu valodā, tāpat kā mācības visās citās Baltijas

skolās un darišanas visās Baltijas iestādēs. Vācu students, kā arī pārvācots students nevācietis uzskatīja par savu moralisko pienākumu šo kārtību atzīt un tai padoties. Bet nevāciešu studentu starpā jau gadus divdesmit priekš Kronvalda ierašanās Tērbatā sāka pacelties balsis, ka nevācietim Tērbatas vāciskie sadzīves likumi nav uzspiežami, ja tas tos neatzīst par labiem. Pret vācisko Tērbatu sacēlās vispirms poļu, tad krievu un beidzot arī latviešu studenti un, organizēdamies paši savos pulciņos, atrāvās no tērbatnieku vairākuma. Korporācijas katru tādu valdības un universitātes neapstiprinātu pulciņu, arī latviešu vakarus, tāpēc savās vēsturēs sauc par šaurāku apvienību (eine engere Verlingdung, ein engerer Kreis). Korporācijās organizētie sludināja uzskatu, ka visi citi ir zemākas sugas studenti, kam jēdziens par studenta godu neattīstīts, citiem vārdiem — kas nav «honorī». Kronvalda laikos studenti, kas pretēji šiem Tērbatā valdošajiem uzskatiem tomēr apzinīgi palika ārpus korporācijām, ar to pierādīja ievērojamu rakstura stingrumu. Nebija daudz to jaunekļu, kas uzdrošinājās spītēt universitātes tradīcijām. Šo nedaudzo starpā bija arī latviešu vakarnieki. Tikai retais no viņiem vēlāk meklēja ceļu uz vācu studentu organizācijām, un šos latviešu tautai zudušos šai gaitā pavādīja «draugu» izsmiekls. Daža vakarnieka aiziešanu pavada protokolā kodīga piezīme. Par matemātikas studenta Boles izstāšanos teikts: «Drīzumā atradis sevi šai rindā par nederīgu»; par tieslietu zinību studentu Blūmentālu 1872. gadā: «Iztājās pusgada beigās un, sevi par rupju juzdams, iet uz «Livonijas» korpo-

raciju noslīpēties.» Tērbatas studentība šķēlās, pamatojoties uz nacionalām domstarpībām. Latvieši negribēja palikt un nepalika zem vācu cepures. Tērbatas vienotās studentības politiskā audzināšana bija bijusi vāciska. Nu Kronvalda vadītie vakarnieki sāka taisīt savu politiku, ārēji neuzkrītošā kārtā pārliecinādami un audzinādami dažu neapzinīgu vai šaubu pilnu latviešu jaunekli un paši ļoti attīstīdamies un augdami līdzī.

Bet varbūt Kronvalds, pulcinādams ap sevi vācu korporacijām atrautos latviešu studentus, gribēja dibināt jaunu — latvisku — korporaciju? Latviešu vakariem bija divi dabas. Referātiem un nopietnām pārrunām sekoja dziesmas, omulīga tērzēšana, tas, ko K. Kundziņš un citi vakarnieki sauc par studentisku sadzīvi. K. Milleris saka: ja dažam vakaru pirmā puse brīžam bijusi ne visai pilnīgi saprotama, par nopietnu, tad otrā toties bijusi labāk saprotama. Sevišķi tiem, kas paklusu nožēloja, ka tie nevar «jautro studentu dzīvi izbaudīt vācu studentu korporacijās». Kundziņš stāsta: «Dziesmu liksmībā radās jautrība un joki. Sprēgāja atjauta. Izauga zobgalība. Graizīja mūsu vājās puses. Dziedināja dažu labu no tukšas iedomības. Asināja prātu un izcēla krietnumu.» Kronvalds labprāt bijis kopā ar zaļokšņiem jautrs. Jautrība tomēr reizēm pieņem tādu veidu, ka Kronvalds atradis par vajadzīgu pārmeģības asi apkarot. 1872. g. 19. februara runā viņš, garā atskatīdamies uz 1871. g. otro pusgadu, saka: «Izgājušā semestrī mūsu darba augļi bija diemžēl mazumā gājuši, turpretim troksnis bija jo lielāks, un

citi jau sāka mūsu vakaru uzskatīt par dzīres dienu.» Turpat tālāk viņš saka: «Mūsu vakari nav pajumts tādiem, kam nav nekāda dzīves nolūka un kas tik, tā sakot, smiedamies un ākstīdamies grib nodzīvot savu mūžu; mūsu vakari arī nav nekāda krātuve jeb muzejs kuģiniekiem, kas dzīves jūrā uz sekluma uzskrējuši vai pavisam sadragāti: mūsu vakari, beidzot, nav nekāda netiklības bedre, kuru būtum latviešu panīkšanai izrakuši, kas citur vēl nav postā un bojā gājuši; mūsu vakari turpretī nav nekas cits, kā tīri darba un strādāšanas brīži.»

8.

Tērbatas latviešu literāro vakaru nodarbības veidi

Vakarnieki visumā stingri turas pie likuma — pāpriekš darbu, pēc tam atpūšanos, dziesmas un jautrību. Viens no vakaru dibinātājiem — Kļaviņš — stāvokli dziesmu lietā raksturo tā: «To laiku skolās nekopa latviešu tautas dziesmas, tā nosauktās «lauku puķes», visādos «Liederhainos» un «Liederkrančos» bija diezgan vācu dziesmiņu, kuras latviešu skolēni tā iekala galvā, ka tās neizzuda iz atmiņas arī ilgākiem laikiem. Būs gan saprotams, ka mēs, vakaru dibinātāji, nevēlējāmies dziedāt vācu dziesmas. Bet kur ņemt savējās? Nebija vēl ne «Dziesmu rotas», ne Baumaņu Kārļa, ne Jurjānu Andreja un citu, kas mums būtu pasnieguši latviešu dziesmas. Tomēr atradām līdzekli: nebijām pilsētu bērni, tā-

dēļ viens un otrs uz laukiem bijām noklausījušies kādas dziesmas, man pat dažas bija uzrakstītas. Īsā laiciņā sakrājās diezgan pietiekošs dziesmu krājums, bet tikai vienbalsīgu. Ko darīt, jābūt mierā ar to, kas pašiem bija. Izmēģinājām arī tautas dziesmu meldijā dziedāt Jura Alunāna «Nevis slinkojot un pūstot.»»

Dziesmu jautājums tomēr pamazām nokārtojās, un drīz vien Tērbatas vakaros ievērojama vieta ierādīta dziedāšanai. 1870. g. 11. aprīļa sanāksmē uz Kronvalda priekšlikumu nolemj: «izvēlēt 3 dziedas kopėjus, kuriem

- a) jāgādā par dziesmām mūsu vakaros,
 - b) jāziņo, kā iet ar latviešu dziesmām:
- 1) Dziedāšanas biedrības (kur? kas vada? kā dzied? kādā valodā? vai statuti ir? kur ir iznīkušas un kādēļ?).
 - 2) Kādas dziesmas ir skolās un baznīcas svētkos?
 - 3) Kur vēl dzied tautas dziesmas? (kad? kas?)
 - 4) Vai muziku kopj? (kādi instrumenti? kuri īpaši spēkā?)
 - 5) Sagādāt dziesmu rakstus.»

Vakarnieki bieži dzied K. Kundziņa dziesmu «Kam brīvās krūtīs vīra sirds». To — K. Kundziņš raksta savā autobiografijā — «biju sastādījis, vēl Kronvaldam dzīvojot», un tā vakaros dziedāta jau Kronvalda laikā. Viņas autors to sauc par vakarnieku solījuma atjaunošanas un apstiprināšanas dziesmu,

un tā labi raksturo vakarnieku ticību latviešu lietai,
gribu kalpot tautai, darba un cīņas sparū:

Kam brīvās krūtīs vīra sirds atrodas,
Kam spēks vēl nelauzts dzīves grūtībās,
Lai cieši vienodamies kopā dodas,
Iz pilnas krūts dzied dziesmu liksmībās:

Kaut klinšu akmens šķeltos,
Mēs mūžam droši celtos!
Prom jauneklis kā vēja spārniem trauc,
Kad tēviņa to nāves karā sauc.

Arī J. Lautenbacham, kas vakarniekos iestājās pēc Kļaviņa aiziešanas, ir atmiņas par dziedāšanu latviešu vakaros. Vakarniekiem bijis koris. Reiz tas apsveicis Kronvaldu Ati dzimšanas dienā ar dziesmu. Sākumā vakaros dziedātas vācu studentu dziesmas. No latviešu dziesmām vakaros dziedātas: «Nu sveiki, brāļi, kas šeit kopā esam», K. Kundziņa «Kam brīvās krūtīs vīra sirds atrodas» u. c.; dažas sacerējis Lautenbachs.

Jau vakaru pirmo pusgadu noslēgdams, Kronvalds var visu dalībnieku priekšā priecīgs apliecināt: «Esam iepazīnušies ar latviešu dziesmām, viņu jaukumu un spēku, kopuši un dziedājuši jau labu skaitu tiklab īstenu latviešu dziesmu, kā arī pārtulkotu.»

Tērbatas latviešu vakarniekus pulcēja darbā ievada Kronvalds 1870. g. 2. martā, runādams, kā protokolā lasam, par «tautas dziesmām un aizrādīdams, ka mūsu vectēvi ir pratuši savu sadzīvi tāpat ar savē-

jiem, kā arī svešiem, savus karus, savus darbus, savas ierašas un dabas lietas un notikumus apdziedāt — un cēla mums kādas no šīm dziesmām priekšā.» Tautas dziesmas Kronvaldu nodarbina arī turpmāk. Vakarū dziedāšanas komisijai viņš uzdod noskaidrot, kur tajos laikos dzied tautas dziesmas, kādos gadījumos un kas. Arī citi draugi meklē un atrod savam darbam spēka aku mūsu tautas dziesmās. Kārlis Kundziņš 1871. g. 27. februāra vakarā savu pirmo referātu «par latviešu sentēvu karotājiem» dibina vienīgi uz tām tajā pārliecībā, ka šīs dziesmas ir svarīgs vēstures avots.

Kronvaldu saista arī latviešu mākslas dzeja. Viņš pats mēģinājies dzejošanā. Viņš smalki pazīst sava laika literatūru. Viņa mīļākie dzejnieki ir Vecais Stenders un Juris Alunāns. Vakarniekiem 1870. g. maijā sapulcējoties, «lasīja Kronvalds vienu mazu dziesmiņu no Stendera «par lakstīgalu» priekšā, tā ka šo jauku dziesmiņu un tai pašā brīdī aiz logiem to putniņu pašu klausoties, gan īsti bija jāapdomājas, vai tas drukāts melnā, jeb tas, kuru putniņš nupat dzied, būtu augstāki turams.»

Kronvalds cienī teātri un, kad draugi lūdz, nekaunas būt arī par aktieri. Liels ir Kronvalda prieks, kad viņš izdzird par latviešu pirmo oriģināllugu parādīšanos. Vakarū protokolos 1870. g. septembrī lasam: «Kronvalds deva priecīgas ziņas par kādu lugas sarakstītāju M. P.» Te runa par Marijas Pēkšēnas lugu «Gertrūde», kas 1870. g. izpelnījās Rīgas latviešu biedrības piešķirto godalgu. Šai konkursā bija piedalījusies arī Kundziņu Kārlis, kas tikko bija bei-

dzis ģimnaziju. Teātris un dramas rakstniecība vispār vakarnieku starpā iecienīta. Sajūsmināti par Rīgas latviešu biedrības teātra nodibināšanos, viņi tā paša gada 25. oktobrī viesībās pie J. Dīriķa tā jaunā nama iesvētīšanas dienā uzved latviešu valodā kādu no franču valodas tulkotu ludziņu. Gūtmanis, kas vakarus mēdzis kuplināt ar savu Zobugalu, pārtulko Šillera «Vilhelmu Tellu», tādā kārtā draugus iepazīstinādamš nevien ar pareizi sarakstītu lugu, bet arī ar šveiciešu brīvības cīņām; no šī darba vakarniekos un pēc tam visā tautā ieiet patriotiskais sauciens:

Pie tēvuzemes dārgās ķeries klāt,
To turi ciet ar visu savu sirdi!
Tev šeitān stipras saknes droši tur;
Kā niedra būsi svešā malā tur;
Ko mazais vējiņš iespēj samaitāt.

Kādi ir vakaru mērķi, idejiskais saturs? Pirmajos gados līdz 1873. g. rudenim to lielā mērā noteicis Kronvalds, kas, kā Fr. Grosvalds savās atmiņās raksta, ir «šo vakaru sirds un dvēsele». Pats Kronvalds 1872. g. 19. februāra runā jautā: kāds nolūks bijis vakariem? «Kad 19. februāris priekš divi gadiem kādu pulciņu šejienes latviešu saveda kopā, izcēlās jautājums: kāds nolūks šādām sanāksšanām?» Viņš atceras, ka par nolūku toreiz nav bijis domu starpības. Taisni kopējais nolūks Tērbatas latviešus apvienojis. Izpildīdams svarīgo pulciņa priekšnieka pienākumu, viņš šo nolūku biedriem atgādina «īsās un garās runās — semestrim beidzoties un atkal sākoties». Pirmo sanāksmju pusgadu 1870. g. 20. maijā

noslēdzot, Kronvalds tur runu, kura «īsumā vēl atgādināja, kāda mūsu cīnīšanās līdz šim ir bijusi un cik tālu jau esam tikuši». Dažas rindas zemāk lasam protokolā: Kronvalds «pierādīja tad, ka ikkatram vajaga būt viena dzīves nolūka un ka šis nevar būt bez tautas. Tādēļ tad katrām jāstrādā īpašā tautā». Citiem vārdiem: viņš uzaicina vakarniekus dzīvot apzinīgi. Ja vispār vērts dzīvot, tad vispirms vērts dzīvot tā, lai tu kam deri. Tas lai ir tavas dzīves pamatnolūks. Tomēr nepalikt vientuļīgi sava šaurā personīgā labuma aplodās ārpus tautas, jo tikai tautā cilvēks īsti atplaukst, dod skaistākos gara ziedus, nes varenākos augļus, iegūst sev un savam darbam mērauklu un novērtējumu! Vakarnieks Aleksandrs Vēberis savā runā saka, ka tēvzeme mūs saista nevien ar to dabu, to apkārtni, kur bērnu dienas pavadam savos priekos un bēdās; nē, vēl jo daudz vairāk tas, ka cilvēks, no tēvuzemes atšķirts, ir kā zars, kas no koka atgriezts un svešā zemē stādīts. «Uz sava mātes koka ikviens zars ir jo neskaitamas reizes drošāks un stiprāks, nekā atšķirts. Tā ka nu viens koks savus zarus uztur, caur saknēm viņiem uz augšu pārtiku piesūtīdams, un ka viņiem ir jānes lapas, lai caur šo elpošanu viņi sevi pašu, kā arī savu mātes koku uzturēt varētu, — tā arī daudzas ģimilijas dara cilti, tā ciltis tautu, kuras uzturēšanas pamats ir viena valoda, vienas pašas domas, vienas jūtas un viena ticība.»

Otrā pusgada pirmajā sanāksmē Kronvalds atkal atgādina, «kas mēs esam un kas ir mūsu pienākums», jo Kronvalda laiks ir tas laiks, kad daudziem — se-

višķi izglītotiem — latviešiem nebija šai jautājumā skaidrības.

Viņš saka: «Mēs esam

- 1) cilvēki, tas ir radijumi, kam savas tiesības, proti, dzīties
 - a) pēc taisnības,
 - b) pēc brīvības,
 - c) pēc gaismas,

bet ka mēs esam verdzības audzēkņi un tikai pa daļai vien cilvēki un ka mums tādēļ jāstrādā un jācīnās, lai būtum cilvēki;

- 2) nevien cilvēki, bet arī tautība, t. i. to kopā saderība, kurai īpašas mantas, kas viņu no citām tautām izšķir, proti valoda, tikumi, garīgas dāvanas un ticība. Mēs īpaši esam vienas saderības locekļi, kas saukti topam latvieši. Tāpat kā citām tautām tā tiesība tās minētas tautas mantas kopt un glabāt, tāpat arī mums latviešiem ir tā tiesība pastāvēt, augt un ziedēt, kamēr mēs dzīvojam. Mēs esam veca slavena tauta, mums ir veca, svarīga valoda, teicama ticība. Mums gan arī pārmet kādus netikumus, ka mēs esot neskaidri, šaubīgi u. t. pr., bet kurai tautai tad trūkst tādu netikumu?

- 3) savas tautas izkopti locekļi.

Šos uzskatus, šos pamudinājumus Kronvalds nekad nemitējās sludināt, teikdams: «Atļaujiet man atgādināt, ka... mums ceļa iezīmējums jāpārtrauga, ceļa gals daudzreiz jānosver, lai nenokļīstam purvā, lai

Tērbatas latviešu literāro vakaru dalībnieku grupa 1871. g. pirmajā pusē. Sēž no kreisās: Grietēns, Dīriku J., Kronvaldu Atis, Zemmeris, Karkliņš. Stāv: Grinberģu Atis, Smitchens, Milleris, Kundzipu Kārlis, Lībietis, Grinberģu Janis,

nepiekūstam, tikko darbu sākuši; un ka mums jāizrīkojas ar derīgiem rīkiem, lai mūsu darbs nebūtu nekāds veltīgs spēka izpuijātājs, bet bet patiens briedīgu sekmju nesējs. Tādā ziņā lai metam savas acis jautri visapkārt uz savu darbošanās aploku.» — «Lai tik atgādinu,» viņš citā vietā uzsver, «ka jūs nevien zinātnības mācekļu rindā stāvat, bet ka jūs esat arī savas tautas, savas tēvzemes izredzētie dēli, jo jums ir nolemts caur greznu tikumu, caur diženiem darbiem izcelties pāri pār daudz simtiem, pār daudz tūkstošiem, ja darat, kas darams.» «Kas tad nu ir mūsu darbs?» prasa Kronvalds un tūlī atbild, ka, piemēram, cits nekā, kā mācīties un kopt latviešu valodu. Vai lai tas būtu vienīgais vakarnieku darbs? Nē. Bet galvenais gan. Viņš izceļ latviešu valodas lielo nozīmi pasaules salīdzinošajā valodniecībā. Latviešiem tā ir turklāt «svēts, svēts mantojums no mūsu sentēviem». Jau pirmā semestra beigās, vakarniekiem dodoties pie vecākiem, radiem, pazīstamiem brīvdienās, viņš skubina: «Neaizmirstiet tēvu un māti godāt!» Sentēvu cienīšana ir pēc viņa domām viens no visgreznākajiem tikumiem. Savā loģiskajā, skaistajā domu lidojienā viņš piemetina: «Bet mīlēt valodu tādēļ, ka tā tēvu valoda, to nevar ikkatrs darīt, tur vajaga dižena, grezna tēva dēla! Kam sirds nelec jo līksmi, latvju vārdus dzirdot, tam tārps sagrauzis sirdi. Un ja tu, brāl, aiz bailēm atraujies no sava sentēvu mantojuma cienīšanas, tad zini, ka tu neesi vaļīgs, svabads zināšanas māceklis, bet vai nu savas maizes kules, vai cita kunga vergs.»

Bet latviešu valodai mūsu dzīvē vēl daudz lielāka nozīme. Kronvalds uzsver: «Latviešu valoda mums nav tikai ievērojams zinātnības priekšmets, nav tikai sentēvu piemirsta dāvana vien, jo latviešu tauta vēl to nav aizmirsusi, lai gan kādas daļas no viņas, kā senie prūši, mūžības miegā iemidzināti. Latviešu tauta ar saviem citiem zariem Kurzemē un Vidzemē, Vitebskā un Leišos, Krievijā un Prūšos ir dzīva, dzīva tauta. Tā tad latviešu valoda ir vēl tagad dzīva: šīs tautas — proti mūsu tautas — valoda skolās un baznīcās, tirgos un gados, tiesnamos un konventos, biedrībās un teatrī, ar vārdu, latvju tautas dzīvē un literatūrā.»

Savus uzskatus šai lietā sapemdams īsi kopā, Kronvalds kādā vietā saka: «Mūsu pirmais, vidējais un pēdējais š skan:

- 1) Savu dzīvo tēvu valodu dziļāk izmācīties un pēc iespējas piekopt, to cienā turēt un godā celt.
- 2) Savu sentēvu greznos un diženos tikumus mācīties pazīt un tiem likt atspīdēt savos vārdos un darbos.»

Sajūsmināts par to darba lauku, ko izglītotam latvietim paver latviešu valoda, Kronvalds izsaucas: «Tur ir plašums un skaidrums, svētums un izpildīšanas vajadzība!» Viņš redz, ka tēvu valoda ved nevien atsevišķu cilvēku uz tautu, viņa ved cilvēku un tautu vēl tālāk — uz cilvēci un cilvēcību.

Nebrīnīsimies par to, ka Kronvalds latviešu valodas mācīšanu, mācīšanos un kopšanu uzskata par tā laika izglīto latviešu tautisko centienu galveno mērķi.

Tēvu valodas modinošo, dzīvinošo spēku viņš bija dziļi izjutis pats savā personīgajā dzīvē. Nodarbošanās ar latviešu valodu bija Kronvaldu atdevusi atpakaļ latviešu tautai, jau jauneklā gados modinādama apziņu, ka viņš ar visu savu vācisko izglītību ir latvietis, latviskā gara cilvēks, latviešu tautas loceklis, šīs tautas kupli zaļojošā koka dzīvs zars. «Prieks un brīnums bija klausoties, kad Kronvalds stāstīja par latviešu valodu,» liecina Kundziņu Kārlis. «Kā tautietis teic un aizstāv savu līgaviņu, tā viņš neapņinis, nenokūsis ņēmās rādīt savas «valodas līgavas» reto skaistumu, bagāto pūru, vecveco cilti, turīgos radus. Tautas valodā tam atspīdēja tautas dvēseles dzīve un viņas gara spēki. Sikās, vārīgās miesas runātājam auga augumā, vaigs pietvīka, acis kvēloja, balss grāva, aizstāvēt savu līgavu pretim pēlājiem, atgaiņājot uzbrucējus, apsautcot niekotājus. Ar tikpat spēcīgu runību tas mācēja to ieteikt tautas izglītotajiem dēliem, lai tie nedzīvotu tikai vien sev un savām zinātnēm, bet arī rūpētos tautai par labu, mācīdamies un kopdami tautas valodu.»

«Līdz šai baltai dienai nevaru aizmirst,» stāsta J. Kļaviņš, «ar kādu uzcītību un prieku viņš nopūlējās mūsu valodai atdot atpakaļ vecos «sirmos» vārdus, nosaukumus tiem nojēgumiem, kuriem tādu trūka. Kronvalds nevis patvaļīgi uzņēma vienu otru jaunu vārdu, bet pēc ilgas pētišanas un mūsu valodas salīdzināšanas ar citām valodām, īpaši ar grieķu valodu.»

Vakari Kronvalda programu mēģina piepildīt vispirms tādā kārtā, ka par vakaru vienīgo sarunu valodu nosaka latviešu valodu. Tajos laikos tas bija brīžam grūti izpildams noteikums. Svešās skolas un dzīve viņus Latvijas robežām bija darijušas savu. Tēvu valodas skaņas nedzirdēdami, jaunieši aizmirsā Tērbatā latviešu valodu, ko viņi turklāt nekad nebija kā valodu mācījušies. Kad Kronvalds no Tērbatas aiziet, pulciņš nolemj tos, kas sanāksmēs sarunājas citā valodā, sodīt ar naudas sodu.

Punktu par latviešu valodas mācīšanos un apkopšanu Kronvalds izved dzīvē, nolasīdams vakarniekiem veselu virkni lekciju par latviešu gramatiku. 1870. gada otrā pusgadā ir 13 sanāksmes, un šai laikā Kronvalds nolasa 10 darbus par šīs nozares jautājumiem; 1871. gada pirmā pusgadā viņš ar šādas dabas darbiem uzstājas četrkārt, visvairāk runādams par jaunvārdiem. Tie esot darinami trejādā vīzē:

- 1) taisot vārdus no mūsu pašu valodā sastopamām saknēm saskaņā ar sentēvu likumiem;
- 2) ņemot palīgā lietuvju valodas bagātības un
- 3) ar zinātnēm nodarbojoties, jāņemot termini no grieķu, latīņu un citām valodām, jo tā darot pasaulē visas tautas.

Veselu vakaru 1871. g. 27. martā Kronvalds nodarbojas ar jautājumu, kā kristams vācu vārds «Bildung», ko tagad pārtulkojam ar vārdu «izglītība». Ņemdams palīgā vācu, lietuvju, grieķu, latīņu un krievu valodu, viņš atrod, ka «bilden» latviski no-

zīmētu «dailēt, izdailēt». Vārds «dailēt» šai nozīmē tomēr nav mūsu valodā iestiprinājies.

Kas skubina Kronvaldu tik lielā mērā nodoties valodas, sevišķi jaunvārdu veidošanas jautājumiem? 1871. g. 30. janvāra runa «Par jauntaisamiem latviešu vārdiem» to paskaidro. Vispirms tās ir ķildas, kas izcēlušās latviešu laikrakstu starpā jaunvārdu lietā. No vienas puses te piedalas nesen nodibinātais «Baltijas Vēstnesis», no otras sevišķi «Mājas Viesis». Par jaunvārdiem visi runā, jautājums kļuvis aktuāls. Tērbatas vakaros apvienotajiem izglītotākiem tā laika latviešiem ar to jāiepazīstas un jāveicina viņa izlemšana saskaņā ar mūsu valodas likumiem un garu. Otrkārt: latviešu valoda savā attīstībā nebija gājusi līdz pasaules zinātnes, politikas, tehnikas attīstībai. No skolām un iestādēm izstumta, tā bija kļuvusi un palikusi par neizglītotāko ļaužu ikdienišķo sarunu valodu, kur vārdu krājumam nevajadzēja būt lielam. Šajās ap-rindās neiespiedās kulturas un civilizācijas jaunumi, neradās vajadzība tos nosaukt latviskā vārdā. Latviešu valoda sāka sirgt ar bīstamu uz vietas stāvēšanu. Bet tikko radās tādi izglītoti latvieši, kas, no savas izcelšanās nekaunēdamies, visas darīšanas mēģināja kārtot latviešu valodā, tikko tie dabūja tiesības līdzī runāt, kļuva redzami lielie robi valodas attīstībā. Piedalīšanās pagasta pašvaldībā, draudzes konventā, latviešu teatra nodibināšanās, preses attīstība rādīja, ka tādai latviešu valodai, kas spētu apmierināt plašākas vajadzības, nepieciešams lielāks dziļums un kuplums. Valodas izkopšanas darbs ir

grūts darbs. Un vakarnieku «piezīmējumi», Kronvalda runu šai lietā atreferējami, stāsta: «Tādēļ runātājs arī mūs uzskubināja pie tāda svarīga darba ķerties, jo tas esot mūsu pienākums tādēļ, ka mums kā izdailētiem citu valodu pratējiem vien tikai tāds darbs varot veikties un nevis mūsu nemācītiem zemes ļaudīm, kas gan pēc «Mājas Viesa» padoma esot tie īstenie valodās pavairotāji un izglītotāji.» Kronvalda centības paskubināti, arī citi vakarnieki ķeras pie valodas kopšanas darba. Kārlis Milleris iesniedz priekšlikumu, ka kristamos vārdus vajadzētu ņemt no mūsu pašu valodas, «lai ar' no pagānu laikiem». Arī vakarnieku rakstus un runas, ar kurām tie uzstājās sanāksmēs, Kronvalds aicina apskatīt no valodas viedokļa, atklājot kļūdas. Tādā kārtā 1871. g. otrā pusgadā sanāksmes kritizē J. Dīriķa, K. Kundziņa, K. Millera, E. Zemmera, Pļavnieka, K. Lībieša un citu autoru referatus, tā ka protokolos var ierakstīt: «Un tapa priekšā celtais izstrādājums pēc valodas un turības no visiem biedriem kopā dziļāki pārspriests.» Jo Kronvalda uzskats tas, ka vakarniekiem der «visādā vīzē valodā caur izstrādājumiem mēģināties un ka tādēļ klātesošiem klausītājiem jāatklāj rakstītāja kļūdas valodā un domās».

Latviešu tautas atmodas drošākā ķīla Kronvaldam ir mūsu «vecā, svarīgā valoda». Jauka, skaidra, nesajaukta tā esot, viņš liecina. Latviešu sašķelšanās un izklišanas dēļ cēlušās daudzas izloksnes, bet tās vēl neesot visai tālu attālinājušās no īstās latviešu valodas. Viņš tic, ka atkal reiz nodibināsies vispāratzīta latviešu literārā valoda. Šī ticība viņam

dod spēku nopietniem valodas pētījumiem, un šai darbā viņš aicina līdzī visus vakarniekus. 1871. gadu iesākot, viņš uzsver: mums jādarbojas ar latviešu valodas mācīšanos un kopšanu, ja mēs ar muļķiem un neprātīgiem pulgotājiem negribam kopā spriest, ka nav vērts pūlēties un laiku zaudēt ar valodu, kas nav politiski atzīta, un kurai itin kā nav savas literatūras. Ikvienam iespējams savas valodas druvā strādāt. Kronvalds dod sīki izstrādātu latviešu valodas kopšanas planu. Sekmes šai darbā vakarnieki sasniegšot, 1) latviešu valodu savā starpā runādami; izglītoti latvieši savā starpā toreiz mēdza sarunāties vāciski, un pat krodzinieks neuzdrošinājās latviešu studentus uzrunāt latviski; 2) mācīdamies latviešu gramatiku, kā arī vākdami un krādami nepazīstamus, neierastus un jaunus vārdus; 3) lasīdami latviešu grāmatas; 4) latviešu valodā sarakstīdami sacerējumus, kas nolasami vakarnieku sanāksmēs un iespiežami laikrakstos un grāmatās; 5) dziedādami latviešu dziesmas. Taisni to pašu Kronvalds atkārti 1872. g. 19. februāra svētku rakstā, ko viņa slimības brīdī sanāksme noklausījusies, kāda cita vakarnieka nolasītu; kaulu sāpju mocīts, tas nespēj aiziet pie draugiem, tam jāpaliek gulot gultā. Zariņu Kārlis, šo apstākli glezņaini tēlodams, raksta: «Kāds no studentiem ar skumīgu seju steidzās no Kronvalda dzīvokļa uz vakarnieku sapulces vietu. Kronvalds tam iedevis aiznest savu svētku runu un to nolasīt viņa vietā biedru priekšā. Tas lūdza vārdus saņemt tādā pat prātā, kā veselās dienās.»

Latviešu politiskais stāvoklis Kronvalda apgaismojumā

Tā laika latviešu politisko stāvokli Kronvalds tēlo pašās pirmajās tērbatnieku sanāksmēs savās sešās runās «Par latviešu sēžu jeb stāvokli». Te Kronvalds izteicis savu atklātāko un drošāko vārdu par šo jautājumu, turklāt plaši un pilnīgi, jo viņš zina, ka vakarnieki viņu nenodos un ka viņam sanāksmēs darīšana ar sava laika izglītotākajiem tautas brāļiem. Šīs runas, diemžēl, nav uzglabājušās. Īsumā tās tomēr atreferētas vakaru protokolos. Kronvalds tās teicis 1870. g. pavasarī — pirmo 16. martā, sesto, pēdējo, 11. maijā.

Pirmajā runā viņš vakarniekiem tēlo, kādu nākotni latviešiem paredz citi, viņš piemin kādu no tiem daudzajiem autoriem, kas tai uzskatā, «ka latviešiem ir un ir jāiznīkst.» Otrajā runā Kronvalds turpina stāstīt, «kā citas tautas par šo domā un spriež».

Trešajā runā «Par latviešu sēžu» Kronvalds, starp citu, nolasa kādu vēstuli, kur redzams, ka tai brīdī, kad krievu profesors Pagodjins ieteic latviešus «krievināt», kāds vācu mācītājs grib tos «vācināt». Kronvalda uzskats, kā zināms, ir tas, ka nav pielaižama ne viena, ne arī otra iespējamība. Ceturtajā runā Kronvalds tēlo latviešu tautas likteņa īpatnību. Dzīvodami kaimiņos divām lielām tautām, latvieši tobrīd — pēc viņa domām — vēl nespēj taisīt paši savu politiku, savu vēsturi; tie to spēsot darīt, sabiedrodamies ar citiem. Bet kur biedrus meklēt? Viņš

saka, ka cilvēki «divās šķirās dalāmi, proti, 1) kas cilvēku mantas (ticību, brīvību, tiesas, gaismu) aizstāv, 2) kas šās mantas nīcina». Ļaudis svērdami un vērtēdami, lai novērojam, «1) kā viņi izturas pret mums? 2) kuriem vēl tagad tā virsroka?» Vispār ļaudis no latviešu viedokļa Kronvalds iedalā trīs grupās, viņš saka: «Pie mūsu likteņa ņem 3 faktori dalību».

Piektajā runā viņš apskata pirmo grupu jeb faktoru — Baltijas muižniekus, tā laika garīdzniekus, visus, kas toreiz turējās pretī latviešu stāvokļa uzlabošanai. Šos ļaudis visus kopā viņš sauc par bizmaņiem. Šis nosaukums pirmo reizi parādījās sešdesmitajos gados «Pēterburgas Avīzēs», kuras — kā ģenerālgubernators Līvens 1862. g. sūdzas valdībai — runādamas par bizmaņiem, «latviešu vēribu griež uz to, ka pastāv kāda zināma partija, kas darbojas pretī katram sabiedrības progresam». 1870. g. 4. maija vakarnieku protokols stāsta: «Kronvalds, savu pagājušā reizē uzsāktu runu turpinādam, iesāka ar pirmo faktoru, t. i. ar «bizmaņiem». Atgādināja vēlreiz mūsu vectēvu likteni līdz brīvības laikiem un rādīja, ka verdzības laikos bizmaņi nav par mums gādājuši, un tad iesāka par beigtiem 50 gadiem dziļāki runāt. Lai tad mēs prasam:

- 1) kas šinīs 50 gados ir ievests?
- 2) kā tas top ievests, vai ar labu vai piespiešanu?
- 3) ko mūsu aplaimotāji grib?

Jautādami, kā stāv ar mūsu zemi, ar māju pārdošānu, ar tiesām, ar ticību, ar skolām, ar tikumiem —

mēs atrodam, ka bizmaņi nav tautības lietās ar mums turējušies, un tāpēc mēs ar viņiem nevaram draudzību celt. Tikai viena maza daļa atliek no viņu cilts, kas cilvēcīgi un gaiši domā, ar tiem, zinams, mūsu prāts un ceļi vienādi.»

Piecdesmit gadi, par kuriem Kronvalds runā, bija tas laiks, kas bija aiztecējis no brīvlaišanas. Savā runā viņš pierāda, ka brīvlaišanai sekojošās pārmaiņas nav uzlabojušas latviešu apstākļus tādā mērā, kā tauta bija gaidījusi, pie tam jaunievedumus bizmaņi nav vis veicinājuši, pārmaiņas nav muižnieku un zemnieku labprātīgas vienošanās un izlīguma rezultats, bet niknas cīņas auglis.

Sestajā, pēdējā runā «Par latviešu sēžu» «Kronvalds runāja par otro un trešo faktoru, kas pie mūsu likteņa ņem dalību, iesākdams ar austrumniekiem», 1870. g. 11. maija protokols apdomīgi stāsta. Vakarņiekiem ne no krievu valdības, ne arī no universitātes vadības nebija atļaujas sapulcēties, bet par neatļautu sapulcēšanos draudēja bargs sods. Nelaimē viņus varēja iegāzt arī sanāksmju protokolu grāmata, tāpēc tai viņi visu neuzticēja, bet to, ko uzticēja, brīžam ietērpa miglainā formā, dažādi saprotamos izteicienos. Austrumnieki nebija nekas cits, kā krievi. Kronvalds pateicas krieviem par to, ka tie sekmējuši dažas latviešiem patīkamas reformas. Viņš saka: «Tikai austrumniekiem pienākas tas gods un tā pateicība, ka verdzības saites reiz saraustītas, skolas ieceltas, latviešu laiku raksti atļauti, Latviešu draugu biedrība paļauta, mājas pirkšana izvēlēta, pagasta likumi doti — beidzot, ka Balt. Vēstn. un Lat-

viešu biedrība uz[auti.]» Bet arī krieviem Kronvalds
 isti neuzticas. Viņa uzskats tas, ka krievi reformas
 sekmējuši tikai tāpēc, lai kaitētu vāciešiem, pret ku-
 riem tie cīnas Baltijas jūras piekrastes dēļ. Viņš
 saka: «Lai arī jautājam, vai tas, kas mums par labu
 izdarīts, tiešām mūsu dēļ darīts, jeb tādēļ, ka tas ci-
 tiem skādē, — un šis ir labi jāpārliet. Kad latvieši
 priekš kādiem gadiem sāka atzelt, tad bizmaņi tā,
 sevis pēc bīdamies, neatļāva un domāja viņus pār-
 vest uz savu pusi. Nu arī austrumnieki palika uzma-
 nīgāki un sāka krusta karu pret mūsu zemi sludināt.
 Tā tad ar' par viņiem tautības lietā tāds pats sprie-
 dums, kā par bizmaņiem.» Bet tautas pašapziņai
 mostoties citās tautās, tā modās arī latviešos, un tā
 ka arī latviešiem netrūka goda prāta un vīra dūšas,
 19. g. s. otrajā pusē Latvijā iesākas latviešu un vācu
 starpā sīva organizēta cīņa, kurā latvieši pierāda ne-
 salaužamu neatkarības gribu un spēju. Stāvokli vēl
 vairāk sarežģīja krievu tautas nacionalā atmoda, kas
 cēla godā krievu rakstniekus, vēsturniekus, citus zi-
 nātniekus, vispār krievu garu un prasija, lai Krie-
 vija atsvabinājas no vācu padomdevējiem, kuru bija
 sevišķi daudz galmā, valdībā un armijas vadībā; kad
 krievu laikraksts «Golos» sniedza ziņas, ka krievu
 armijas ģeneraļu starpā ap 1870. gadu ir vācieši gan-
 drīz 75%, krievu sabiedrībā izcēlās liels uztraukums.
 Tas apstāklis, ka Baltijā, kas toreiz bija Krievijas
 sastāvdaļa, vāciešiem pilsētās un uz laukiem lielā-
 kas tiesības nekā krieviem, pamudināja Aksakova un
 Katkova vadītos krievu nationalistus piegriezt Lat-
 vijai un Igaunijai sevišķu vērību. Lielum lielā daļa
 Kurzemes un Vidzemes iedzīvotāju bija, zinams, lat-

vieši. Vāciešu te bija tikai daži procenti, apmēram tikpat daudz kā krievu. Vācieši Baltiju tomēr dēvēja pasaules priekšā par vācu zemi, un ja šī zeme vēl nebija īsti vāciska, tad bija zinams pamats domāt, ka viņa drīzumā par tādu kļūs, jo vācu rokās koncentrētā politiskā, saimnieciskā un kulturalā vara visiem spēkiem rūpējās, lai visu nevācisko izskaustu. Krievu nacionalisti vācu centienus Latvijā nolēma sist ar pašu vāciešu metodēm, proti noteikšanu par zemes likteni, saimniecību un izglītību atņemot vāciešiem un uzticot krieviem. «Vienu valodu, vienu ticību, vienu valdnieku!» krievi sauca, stādīdami Baltijā pārvācošanai pretī pārkrievošanu! Kronvalds nepiedzīvoja tos laikus, kad vācu valodas vietā skolās un iestādēs viscaur ieveda krievu valodu par galveno, bet viņš šos notikumus paredzēja. Taču pārkrievošana latviešu atmodas vadoņus nevarēja iepriecināt. Cīņu pret vāciešiem padarīdami dažā ziņā vieglāku, jaunie apstākļi, diemžēl, sagādāja Valdemāram un Kronvaldam jaunas rūpes un bažas. Bija jāsatavojas ilgam karam. Tas ir tas «karš miera laikā», par ko Kronvalds savos rakstos runā. Apstākļi vēl nebija tā nobrieduši, ka latvieši varētu tūlīt ko panākt ar atklātu dumpi. Vēlāk izrādījās, ka pat 1905. gadā, kad visa japāņu karā sakautā Krievija sacēlās pret veco iekārtu, vēl nebija sītusi latviešu, igauņu, lietuvju, poļu brīvības stunda. Vēstures mācības rāda, ka mūsu tautas atmodas vadoņi savā laikā pareizi darijuši, vairāk nododamies modernāšanas, pulcināšanas, organizēšanas, stiprināšanas darbam.

Kronvalda vadībā Tērbatas vakari kļūst par latviešu tautas atmodas mācības semināru, kur runās un priekšlasījumos vakarnieki nevien vingrinājas oratoru mākslā, bet arī slīpē un asina savu tautisko domu. Kad vakarnieki neziņā par to, kas īsti referātos apstrādājams, Kronvalds otrā semestra sākumā 1870. g. 8. septembrī nāk klajā ar veselu programmu. Latviešiem jāklūst par pilnvērtīgiem visu dzīves nozaru dalībniekiem, viņš sludina, un tāpēc viņa priekšlikums aptver visdažādākos novadus — tieslietas, medicīnu, valodniecību, rakstniecību, vēsturi.

Arī par Tērbatas vakaru programmas izpildīšanu Kronvalds rūpējas. Nav viegli dot nodomiem tēlu, tos iemiesojot darbos un sasniegumos. Te daudz palīdz Kronvalda pieredzējumi un piedzīvojumi Vācijā un Durbes un Turaidas skolotāju konferencēs. Vakari audzina savus dalībniekus par krietniem runātājiem. Brīvā, improvizētā runā neviens vakarnieks nepārspēj Kronvaldu. Reti Dievs ļaudīm piešķir tādas ievērojamas runas dāvanas, kādas ir Kronvaldam. Pulciņa lēmumi skubina draugus uzstāties ar «svabadām runām». Vakaru pārskati tomēr rāda, ka tās citu priekšnesumu starpā palikušas mazākumā.

Vakarnieku atmiņas liecina, ka sanāksmēs piekopta arī piezobošanas māksla. Nepārspējams te bijis Atis Grīnberģis, ko šī iemesla dēļ pazinuši vai visi Tērbatas studenti. Tāpat humora motīvus piemin vakaru protokoli. 1871. g. 25. septembra protokolā lasam: «Zobugala pirmais numurs tika priekšā lasīts». «Zobugalu» bija latvieši iemīļojuši jau no

«Pēterburgas Avīžu» laikiem. 23. oktobrī atkal protokols runā par Zobugalu, pieminēdams tieslietu studentu Gūtmani par viņa autoru; tāpat 30. oktobrī, 13. novembrī, 20. novembrī, 1872. g. 29. janvarī. 1872. g. otrā semestra 11. vakarā tas pats Gūtmanis nolasa F. Šillera «Pulksteņa dziesmas» formā sarakstītu satīru «Biedrības nams», kur tēlota Rīgas latviešu nesaticība; 13. vakarā filoloģijas students E. Briedis mēģina piezobot Baltijas laikrakstus, sevišķi avīzi «Zeitung für Stadt und Land», «tādēļ ka viņa puskoka lēcējus aizstāvēt.» Kronvaldam ar šo laikrakstu polemizējot, radās abas «Tautisko centienu» daļas. Izglītotie lai nekļūst lepni, aicina Kronvalds; lai tie dodas savu neizglīto tuvinieku vidū un tos apgaismo; lai izglītotie latvieši ir un paliek pastāvīgā sakarā ar savu tautu un tās garu, kas atrodams viņas gara mantās. Brīvdienām sākoties, viņš vakarniekiem teic šķiršanās vārdus «un tad vēl visiem kopā pie sirds likā, lai mēs vasaras brīvdienās uz zemēm būdami krājam mūsu tautības mantas un ziņas par mūsu tautas brāļiem un neaizmirstam tēvu un māti godāt un tos nemācītos skaidrot» (1870. g. 20. maijā). Studenti Kronvalda aicinājumam seko. Uzglabāties Kundziņa, Klusiņa, Pārstrauta, Brieža u. c. vakarnieku 1872. g. vasaras ceļojuma apraksts — tie apstaigā Irlavu, Talsus, Sasmaku, Ārlavu, Dundagu, Slīteru kalnus, «paši jūsmas pilni un citus sajūsminādami». 1871. gada rudenī pirmajā sanāksmē Kronvalds, kā protokols rāda, «cēla priekšā kādus gabalus no saviem piedzīvojumiem pa vasaras brīvdienām Kurzemē un Rīgā, kas zīmējas uz latviešiem».

Neapslāpējiet garu! — sauc jauno laiku vedējs Kronvalds, bet piebilst: un cienijiet tēvu tēvus. Dodiet godu lielām personībām no latviešu labvēļu vai pašu latviešu vidus. Kronvalds vakarniekus iepazīstina ar Garliba Merķeļa nopelniem latviešu labā; atzīmē sanāksmēs Vecā Stendera sasniegumus mūsu mākslas dzējā un valodas zinātniskā kopšanā; piemin, Andrejam Spāģim nomirstot, viņa karus ar bizmaņiem. Kronvalds savās runās labprāt kavējas pie latviešu senatnes lielajām līnijām latviešu mitoloģijā, senos godos un svētkos, vēstures notikumos. Arī citus vakarniekus viņš aicina rakstīt un runāt par šiem tematiem: «Kāda bija latviešu dzīve, iekam svešinieki atnāca? Kādus amatus viņi prata? Kādas bija viņu pils un tie citi mājokļi? Vai viņiem jau bija pilsētas un kādas tās bija?» Un Kronvalda mācekļi čakli strādā senatnes un senču godā celšanas darbu. K. Kundziņš saraksta ļoti nopietnus sacerējumus par bībeles tulkotāju Ernestu Gliku, par Veco Stenderu, par Elverfeltu, par latviešu karavīriem Viesturu un Nameizi. Zemmeris vakarniekiem atstāsta zinātnieku uzskatus par latviešu — lietuvju tautu un viņas valodu, temats, pie kā rakstniecības vakaros kavējās arī pats Kronvalds, runādams turklāt arī par baltu trešo tautu — par senprūšiem.

Visai neizkopta ir tai laikā Latvijas vēsture. Kronvaldu vēsture ļoti interesē, taču par Latvijas vēsturi viņš raksta maz, aizbildinādāties, ka viņam trūkstot vajadzīgo avotu. Tie latviešiem toreiz tiešām nebija pieejami. Tikai 43 gadus pēc Kronvalda nāves Latvijas valstij nodibinoties, rodas iespēja iepazīties

ar drošām ziņām par mūsu zemes senatni, jo daži vācu vēsturnieki, taisīdami muižniekiem patīkamu vēsturi, daudzas svarīgas liecības bija slēpuši.

Svešs Kronvaldam ir šovinisms. Kronvalds, sirds balsij klausīdams, apprec vācieti. Savās runās viņš uzsver, ka ģimenē viņš tomēr runā latviski. Arī vēstules sievai rakstītas mūža galā latviski. Bet par īsti dabīgu un tautas lietai labvēlīgu stāvokli viņš atzīst tādu, kad latvietis apprecas ar latvieti. Kad čaklais vakarnieks Jānis Zaķītis (vēlāk advokāts Rīgā) beidz 1871. g. universitāti, Kronvalds 13. novembra sanāksmē «vēlēja Zaķīšam, kas šai semestrī no mūsu pulka šķiras, visu biedru vārdā paturēt latviešu garu, strādāt par savas tautas tiesībām un iemantot krietnu, tautīgu Zaķiteni». Vakarnieki sevišķi neieredz puskoka lēcējus, pusvāciešus. Pulciņš priecājas pat par savām pretiniecēm «Latviešu Avīzēm», kad tās «to, kas, vairāk neprazdams, kā guten Morgen, sevi par dieči saucoties, neturot ne vecas pastalas vērtu». Kronvaldu saista Jura Alunāna darbos taisni tas, «ka viņa raksti, sevišķi viņa dziesmiņas izrāda jūtamu īgnumu pret necilvēcīgo un pret dabīgo ākstīšanos ar svešu ādu un svešām spalvām». Pusvācieši šķiet Kronvaldam sevišķi bīstami, jo tie, ar pūlēm no latviešiem atšķīrušies, grib savu sevišķo stāvokli paturēt un tāpēc kavē ikvienu pasākumu, kas vairo latviešu izglītību. Viņš atgādina visiem godprātīgajiem latviešiem šos Alunāna vārdus: «Šādi skauģi pa tūkstošiem atrodami starp pašiem latviešiem, kas, kādus vārdus pa vāciski iemācījušies vai arī augstākās skolās bijuši, nezina, cik augsti savu

snuķi celt. Šādi puskoka lēcēji, gudrības grāmatas latviešu valodā redzēdami, tā trako, ākstas un ālējas, ka tīri jādomā, ka lietuvēns viņus jāda. Jo viņi it labi paredz, ka gudrības ir viņu lielākais ienaidnieks un ka viņi caur to, ka ļaudīs gudrība pieņem, paliek par ļaužu apsmieklu.» Bet biedēt tie Kronvaldu nebiedē. Viņš aicina darbiniekus savu pienākumu darīt mierīgi, lēnām, nešaubīgi un droši.

Septiņdesmito gadu Tērbatas latviešu rakstniecības vakari, kuros Kronvalds un kopā ar viņu citi izglītotie latvieši izveidoja un asināja nacionālo domu, vāciešiem ilgu laiku ir un paliek savā dziļākajā saturā nesaprotami. Tā ka no šiem vakariem 1882. g. izveidojās studentu korporācija «Letonija», izplatīts ir uzskats, ka vakari bijuši apslēpta korporācija. Rakstniecības vakari tādā veidā, kādus tos rada un kopj Kronvalds, ir darba vakari, cīņas organizācija, kas veltīta apspiestas tautas politiskai un kulturalai modināšanai, un šai ziņā vakariem nav tikpat kā nekā kopīga ar korporācijām — fakts, ko uzsver pats Kronvalds. Vakarnieki uzņem pierādīt un pierāda, ka izglītots latvietis nav «Unding», nav neiespējama parādība. To darīdami, vakarnieki, protams, sacelās pret toreiz Baltijā valdošo kārtību. Kronvalds un Tērbatas latvieši, paši to neapzinādamies, darbojas 1802. g. atjaunotās Tērbatas universitātes pirmā rektora profesora Georga Paro (Parot) garā, kas jau 1802. g. norāda, ka latviešiem un igauņiem tiesība baudīt tikpat augstu garīgu labklājību, kā izglītotākajām pasaules tautām. Ja Paro jau 19. gadsimteņa sākumā tam tic, vai tad jābrīnas par to, ka, tautas

pašapziņas apgaroti, izglītotie savas tautas patrioti septiņdesmitos gados saskata cīņā par latviešu nākotni savu misiju? Viss notika, kā rektors Paro bija paredzējis.

Ar Tērbatas latviešu pulcināšanu vien Kronvalds neapmierinājās. Kad no vakarniekiem Kļaviņš, Grosvalds, Vēberis un Tress vēlāk dodas studēt uz Pēterburgas universitāti un Vēberis vēl drusciņ vēlāk nokļūst Maskavas universitatē, arī šais Krievijas stūros atskan latviešu starpā Tērbatas vakaru aicinājums — pulcēties uz jaunu dzīvi atjaunotā latviskā garā. Nu Kronvalds var priecīgs stāstīt tērbatniekiem: «Caur latviešu vakaru izcelšanos treju augstskolu studenti sākuši savā starpā izmeklēties vienādu dzīves nolūku un caur to tuvināties cits citam.» Viņš vakaros nolasa pēterburdznieku un maskavnieku vēstules, lai tērbatnieki zinātu, kā klājas turienes latviešiem un ko tie domā.

Vēl tālāk sniedzas Kronvalda skats. Par latviešu ievērojamāko vīru toreiz uzskata Krišjāni Valdemāru, kura slavenās «Pēterburgas Avīzes» bija nesen kā bargs pavasara negaiss likušas pirmo reizi nodrebēt netaisnajiem Baltijas iekārtas pamatiem. Tērbatnieki nodibina sakarus ar šo latviešu tautas sūtni pie krievu valdības. 1870. gada 21. augustā Tērbatas latvieši nosūta Valdemāram telegramu. Kad tie rudenī pirmo reizi sapulcējas darba vakarā, Kronvalds nolasa Valdemāra atbildi. Kronvalds priecājas par katru maskavnieku sasniegumu. Vakaros vairākkārt nolasa zīmīgākos «Moskauer Deutsche Zeitung» gabalus, jo šo laikrakstu kādu laiku rediģē Kr. Valde-

mārs, ievietodams tur rakstus, kas runā par latviešiem. 1870. g. 18. oktobrī vakarnieku protokolā atzīmēts: «Klausijāmieš no Maskavas vācu avīzes vienu no Hamburgas avīzes ņemtu Rīgas latviešu biedrības un citu latviešu nāves papriekšsludināšanu.».

No veco «Pēterburgas Avīžu» darbiniekiem Kronvalds visvairāk cienī Juri Alunānu. Kronvalds tai uzskatā, ka tērbatnieku literariskais darbs visumā ir tikai Alunāna pasākumu turpinātājs. Alunāns savā dzīves laikā izdevis rakstu krājuma «Sēta, daba, pasaule» trīs sējumiņus. Ilgu laiku Kronvalds nēsā sevī apņemšanos — šo nelaiķa darbu turpināt. Nodomu viņš pārrunā ar vakarniekiem. Tas atzīmēts vakaru 1871. g. 28. augusta protokolā. 1873. gadā Tērbatas vakari nodomu izpilda: brāļu Bušu apgāds Rīgā laiž klajā igauņa Lākmaņa spiestuvē Tērbatā iespiesto «Sētas, dabas, pasaules» ceturto grāmatu, kurā atrodam plašu Kronvalda ievadu un K. Kundziņa, K. Lībieša un paša Kronvalda rakstus. Juri Alunānu Kronvalds daudzkārt piemin, augstu vērtēdams 1864. gadā mirušā censoņa nopelnus mūsu dzejā, valodniecībā un tautas nacionalajā audzināšanā. Sevišķi mīla ir Kronvaldam Alunāna dziesma «Nevis slinkojot un pūstot», kas atskan bieži arī Tērbatas vakaros. Kad «Mājas Viesis» aizkar Jura Alunāna piemiņu, 1870. g. 31. oktobra «vakars» ir sašutis par to, «cik lopisku un nekārtīgu kapa dziesmu «Mājas Viesis» mirušam latvietim Alunānam ir uzdrīkstējies kā latviešu apgaismotājam saraust un ļaudīs laist». Jo Kronvaldam lielākie pretinieki ir tie, kas necienī sa-

vas tautas goda vīrus. Acis Kronvaldam apžīlbst, «Mājas Viesa» jokus lasot. Spalva rakstniekam negrib ticēt, tos atkārtot. Kauns ar drebuļiem mijas viņa sirdī, jo Kronvalds redz, ka te nodarīts grēks pret svēto garu, te strādājusi milzīga zemsirdība. Pārliecībā, ka laikraksta nelāgā rīcība nespēj nekādā veidā kaitēt Alunāna labajai piemiņai, Kronvalds saka: «Viņa domas un darbi nenovītīs, kamēr vien latvieši ar gara darbiem sev par godu pūlēsies.» Kronvalds ir viens no ievērojamākiem J. Alunāna darba pazinējiem un sapratējiem, un viņa spriedums par Alunānu nav novecojies vēl šo baltu dienu. Latviešu valodas kopšanas darbā viņš uzskata Alunānu par savu skolotāju, lai gan viņš to vaigu vaigā nekad nav redzējis. Un Alunāna «Sētu, dabu, pasauli» turpinādams, viņš sevi atzīst par Alunāna cīņīņa turpinātāju. «Pēterburgas Avīžu» garā darbojas arī Kronvalda mācekļi. Kundziņu Kārlis vienā no savām pirmajām runām pulciņā atgādina draugiem «Pēterburgas Avīžu» Zobugala karu ar bizmaņiem un pierāda, ka tāds pats karš arī tērbatniekiem ar vecās bizes cienītājiem, latviešu labklājības pretiniekiem.

Rakstniecības vakaru laikā rodas Kronvalda galvenais darbs par nacionālo jautājumu — divas «Tautisko centienus» daļas. Viņš tās nolasa vakarniekiem. Šis vācu valodā sarakstītais darbs ir atbilde vācu laikrakstam «Zeitung für Stadt und Land», kas kādā rakstā mēģina pierādīt, ka latvietis, palikdams joprojām par latvieti, nespēj kļūt par īsti izglītotu cilvēku.

«Tautiskie centieni» iemanto lielu ievērību nevien vācu un latviešu aprindās, bet arī igauņos, un igauņu ievērojamais politiķis un žurnālists K. Jākobsons kādā draugiem rakstītā vēstulē veltī Kronvalda darbam vissiltākos atzinības vārdus. Iespieda 1872. g. tikai cenzuras pārgrozīto «Tautisko centienu» pirmo daļu, otrā palika manuskriptā. Publicēto daļu vācu aprindas saņem ar ironiju, kurai cauri spīd sašutums par Kronvalda drošo valodu. Viņš saņem vēstules gan no cienītājiem, gan arī no pretiniekiem, un pēdējo starpā zīmīgākās ir mācītāja un valodnieka, toreizējā Latviešu literārās biedrības priekšnieka un rakstnieka T. H. Panteniusa vēstules, kurās tas apkaro Kronvalda uzskatus.

10.

Vecpiebalgas laikmets

Kronvalda personīgajā dzīvē Tērbatas laikā dažu sūru brīdi sagādā slimība. Viņš strādā ārkārtīgi daudz un maz rūpējas par atpūtu, tādā kārtā savu neveselību vairodams. Beidzot stāvoklis kļūst tik nopietns, ka ārsti ieteic Kronvaldam doties veselības uzlabošanas nolūkā uz ārzemju dziedniecības avotiem. Bet viņam nav naudas. Ģimene pieaugusi, Kronvaldam pasaulē nācis dēls un meita, un pieauguši arī izdevumi, kamēr alga palikusi vecā. Tad Rīgas draugi Kronvaldam par labu sarīko teatra izrādi, un atlikums tik liels, ka Kronvalds var doties veseljošanās braucienā. 1872. g. vasarā ar kuģīti viņš

brauc pa Mētras upi un Peipusa ezeru uz Pliskavu, no kurienes pa dzelzceļu nonāk Vācijā. Viņš veselības Vildbādē. Rudenī viņš atgriežas Tērbatā gan veselāks, bet bez spēka.

Šai laikā Vecpiebalgas draudze viņu aicina pieņemt skolotāja vietu Vecpiebalgas draudzes skolā. Piebalga 19. g. s. vidū ir viens no izglītotākajiem Latvijas apvidiem. Kaudzītes Matīss saka, ka Vecpiebalgas pagasts Latvijā pirmais pagasta līdzekļiem algojis diplomētu ārstu, 1862. gadā pieņemdams par pagasta ārstu Jāni Jurjānu. Tas studēdams kopā ar Kr. Valdemāru, J. Alunānu, Kr. Baronu un citiem latviešu patriotiem 1856. gadā bija nodibinājis Tērbatā jaunlatviešu pulciņu un vēlāk apprecējis latviešu jaunavu, kas neprot vāciski, pie kam abi laulāti Vecpiebalgas novada tautiskajos tērpos ģērbušies. «Dokumenti par Pēterburgas avīzēm» pierāda, ka Jurjānu muižniecība uzskatījusi par politiski bīstamu cilvēku un viņu daudzkārt vajājusi. Jurjāns tiešām gādājis par to, lai Piebalgā plašā mērā izplatītos «Pēterburgas Avīzes». Jau 1869. g., tas ir gadu pēc Rīgas latviešu biedrības nodibināšanās, nodibinas Vecpiebalgas dziedāšanas un lasīšanas biedrība, ko 1874. g. pārvērs par labdarības biedrību. Piebaldzēni turas tautas atmodas kustības dalībnieku pirmajās rindās.

Sevišķu vērību viņi piegriež izglītības veicināšanai. Stāvokli šai ziņā septiņdesmito gadu sākumā tēlo Kaudzītes Matīss savā Vecpiebalgas vēsturē tā: «Draudzē bija modušās domas ietaisīt vēl vienu īpašu klasi draudzes skolā, kurā puisēnus sataisīt uz

iestāšanos ģimnazijās un citās tālākās skolās, kā arī tālāk pamācīt tos, kam jāatgriežas atpakaļ dzīvē. Skolas konventā 8. febr. 1872. g. draudzes aizstāvji uzņēma galvošanā šās ietaisamās klases skolotāja algu, kuru nolika uz 800 rubļ., kur klāt skolas naudu ievērojami paaugstināja. Līdz ar to arī Vecpiebalgas labdarības biedrība galvoja pirmos gados 100 rubļus gadā, ja no skolas naudas nesanāktu skolo-tāja alga.»

Kronvalds kādu laiku šaubas. Bet uzvar dziņa — tautas brāļu vidū dzīvojot ievest dzīvē to, kas Tērbatas vakaros sludināts. «Esmu gatavs universitātes pilsētu ar viņas rakstu un mākslas krājumiem izmītot pret kluso dzīvi uz zemēm,» viņš raksta piebal-dzēniem. «Esmu gatavs izstāties no kroņa dienesta un atsacīties no visām ar to savienotām tiesībām, tā-lāk strādādams par draudzes skolotāja palīgu.» Jo skolu vada skolas tēvs Andžs Rātminderis.

Bet draudzes konventā Kronvaldam ir pretinieki mā-cītāji un muižnieki. Jau 1872. gadā tie bija noraidi-juši Kronvaldu, kad tas apklausas, vai nevarētu kan-didēt uz tikko iekārtotā Valkas skolotāju seminara direktora vietu. Vecpiebalgas palīgmācītājs P. Kig-leris Kronvaldam raksta: «Jums nu grūtumi nebūs apslēpti, kas celsies, pieņemot tādu vietu. Patiesībā būtu jādomā, ka Jums nepatiksies pie mums nākt.»

Tiešām — konventā Kronvalda pieņemšanas lieta taisas izjukt. Kigleris drīz viņam raksta: «Man uz-dots Jums darīt zināmu, ka priekš kādiem gadiem Jums nav cerības dabūt šejienes vietu.» Par skolo-tāju jau pieņemts ārzemnieks vācietis Deistings.

Vecpiebalgas latvieši, par tādu skolu valdes rīcību sa-
šutuši, gādā, ka Deistings par 200 rubļiem no līguma
atsakas. Šo naudu sagādā Dziedāšanas un lasīšanas
biedrība.

Konvents no jauna sarakstas ar Kronvaldu. 1873.
gada pavasarī konvents sūta uz Tērbatu mācītāju
Kigleru un divus citus konventa delegātus dabūt no
Kronvalda šai lietā gala vārdu. Viņš atbild: «Turu
par savu pienākumu iet uz Vecpiebalgu.»

1873. g. 21. jūnija vakarā Vecpiebalgas draudzes sko-
las priekšā apstājas apputējuši rati. Kronvalds ie-
radies jaunajā darba vietā. Tam līdzī viņa ģimene.
Cienītāji tos sagaida meijām un vītnēm. Apsveici-
nātājiem atbildot, viņš piemin «to s p ē k u, kas viņu
vedis Latvijas vidū, un tās s a i t e s, kas to turēs un
saistīs jaunajā vietā,» tēlo šo brīdi Kundziņš.

Liēlu upuri Kronvalds veltī tautiskajai lietai, atstā-
dams seminara skolotāja vietu. Bet viņš ir cīnītājs,
ko upuri nebaida. «Es cīnos tautas garā,» viņš pie-
baldzēniem bija atklāti rakstījis, «tautības gars mos-
tas pa visu Latviju.» Sevi netaupīdams, Kronvalds
metas tautas darbā, būdams tai uzskatā, ka taisni
viņš nedrīkst no tā atrauties. 24. jūnijā sākas Rīgā
Latviešu biedrības organizētie pirmie vispārīgie
dziesmu svētki, un Kronvalds, nogurumu aizmirs-
dams, dodas kopā ar Vecpiebalgas dziedātājiem un
svētku viesiem turpu.

Dziesmu svētkos Kronvalds ir tas vīrs, kas pienācīgi
reprezentē latviešu tautu, saukdams viņas nonicinā-
tājus pie kārtības savās divās runās, ko viņš tur
svētku mielasta laikā. Kad svētku goda viesis un

godalgu komisijas loceklis Jānis Cimze, runādams par svētkos dziedāto dziesmu «Rīga dimd», salīdzina latviešu tautu ar māsu, kurai pūru kaluši trejādi bāleliņi — vācu skolas, muižniecība un Rīgas pilsēta, Kronvalds nevar vienaldzīgi noklausīties. Šo brīdi tēlo Kaudzītes Matīss atmiņās tā: «Kas dos novaldīties Kronvaldam tur, kur viņš redz vai jūt netaisnību notiekam tautībai. Viņš nu stājas runātāju stāveklī un zibsnī valā labi garu runu, pretīgu Cimzes domām par vācu skolu nopelniem pie dziesmu svētku izaudzēšanas, ka acis vien zvēro un vārdi sprēgāt sprēgā līdzīgi dzirkstelēm no šķīlama krama. Un jo vairāk viņš runā, jo rādas, ka turpat uz vietas aug domu virkne, pieņemams spēks izteiksmē, rodas pierādījumu daudzums, pavadīts no milzīga jūtu spara, aiz kā visai Cimzes runai bija zudin jāpazūd, lai arī pēc Cimzes uzskatiem tā būtu bijusi cik pareizi domāta.»

«Šās Kronvalda runas kodols, visā īsumā saņemts, varēja būt sekošs. Viņš atsaucās, ka Cimze nepareizi piešķīris vācu skolām to nopelnu, ka tagad «Rīga dimd» no latviešu dziesmām, jo vācu skolas pastāvēt ilgu gadu, bet neesot izaudzējušas nevienu tādu latvju tautas svētku, tāpēc īstais gods piekriņot latvju mātēm, Rīgas latviešu biedrībai un par visu kopā latviešu tautas garam, ko katrs bērns izzīdis no mātes krūtīm un saņēmis ar pirmām vārdu skaņām no viņu lūpām — savas tautas valodā. Šis tautas gars pastāvējis tik varens un spēcīgs, ka pat seši simti gadu garais verdzības laiks nevarējis to pavisam nospīest. Viņš palicis dzīvs caur visiem

grūtiem kalpošanas laikiem un tagad brīvības saules siltumā rādot savu nenomākto spēku ar atjaunoto spirtumu, ka dziedātājiem un dziedātājām bijis iespējams tik dedzīgi un ar tik košām sekmēm sarīkoties uz šiem dziesmu svētkiem. Šis nemirstīgais tautas gars sākot nu dzīvot no jauna latviešu sirdīs un esot īstenais viņu sapulcinātājs uz šiem diženiem svētkiem. Viņš skanot no mūsu tautas dziesmām, no šī mūžam nerimstošā tautas gara avota, viņš sludinot mieru un laimi, ko liecinot arī vecais svētnieks uz jaunā svētku karoga, turēdams rokā zaļu zaru. Tas liekot neaizmirst senos krietnos tikumus, tāpēc svinēšot šos svētkus istā tautas garā, jo tikai tas esot viņu īstenais izauklētājs.

Šī runa bija lielam, uz pārplūšanu pilnam dzirnavu ezeram pavasarī pārrāvusi vaļā brīvslūžas, kur nu gāzās ūdensspēks nevaldams lejup, raudams visu sev līdzī, kas sastopams ceļā, un nevaicādams nenieka par to, ko šāds straujuma spēks padara šim vai tam. Tādam pavasara plūdu straujumam nu līdzinājās tās sajūsmu gaviļes, kas sacēlās pie galda viesiem zālē. Viņas negribēja pat aprimt un cēlās pārpārim no jauna. Jāšaibas, vai jēl kad kāda runa tur ir sacēlusi lielāku sajūsmību. Tā nu tautības jūtu krājumam bija Kronvalds pārrāvis vaļā ceļu, bet nevis tikko šai brīdī šīs jūtas radijis. Nepārprotami nāca redzams, uz kuru pusi tiecas tautas sirdsprāts.»
Cimze noskaities aiziet no mielasta.

Tad runā mācītājs Augusts Bīlenšteins, Latviešu literārās biedrības priekšnieks, apzīmē latviešu tautas dziesmas par dzeju, kas, senatnē — tautas bērni-

bas gados — radusies, esot pilna bērnišķības gara, un uzsauc augstu laimi tautas dziesmu godā cēlājiem — bīskapam Ulmanim un Cimzem.

Kronvalds otrkārt dodas, aplausiem skanot, katedrā. Svētku dalībnieks F. Brīvēznieks stāsta: «Atmiņos, ka Kronvalds jauki un karsti daudzina mūsu tautas dziesmas vērtību un greznumu. Roku iespie-dis sānos, viņš sacija lepna uzvarētāja balsī: Un kas vēl uzdrošināsies nosaukt mūsu tautas dziesmas par bērnu dziesmām?! Visa lielā sapulce gaviļēt gaviļēja kā viens vīrs. Tautietis apsveicināja tautieti.» Jo karsti Kronvaldam uzgaviļē studenti, kas pilnā skaitā ieradušies svētkos, kur tie iecelti par kārtībniekiem. Tur ir tērbatnieki — Kundziņš, Briedis, Grīnberģis, Lautenbachs, Klusiņš, Šmitčens, Milleris, Pārstrauts, Grietēns, A. Dīriķis; tur ir arī pēterburdnieki — Vēberis un Grosvalds.

Kronvalds bija jau uzstājies ar runām skolotāju sapulcēs. Nu viņš uzrunā visas tautas pārstāvjus. Šīs runas un sajūsma, ko tās sacel, kļūst par tautas labākās, aktivākās daļas pirmo lielo atklāto manifestaciju. Kronvalds nevien nostājas tautas priekšgalā, tauta to arī atzīst par īstu augstākās varas aicinātu vadoni. Viņš atraisa ļaudīs tēvijas mīlestības liesmas skaidri redzamā, nākotnē vairs neapslāpējamā veidā un pierāda, kā Kaudzītes Matīss saka, ka «tautiskā gara sajūtība bija tālu pāraugusi vācisko laikmetu un ka tai piederēja nenoliedzami visa nākotne.» Pirmā vispārīgajā skolotāju konferencē, kas notiek nākošā rītā, Kronvaldu ievēl par priekšnieku, un konferenci viņš vada ar lielu mieru, ne vēsts vairs

no karstuma, straujuma. Pēdējā svētku vakarā, kad dziedātāji un viesi atvadas no Rīgas latviešu biedrības, Kronvalds tur vēl dažas runas. «Šai vakarā viņš vairs nebija tāds vadonis, kam jākaro tautas goda dēļ pret pretiniekiem,» raksta Brīvzemnieks, «šai vakarā viņš bija priecas mācītājs. Viņš runāja īstas svētku runas, pilnas tautas mīlestības, sirds daiļuma un prāta augstuma. Viņš mācīja, lai ar to godu, kas dziedāšanas svētkos mantots un ko latviešiem redz draugs, redz skauģis, pārāk āriņi nelepojamies, bet lai to ieslēdzam tiklos sirds dziļumos.»

Kronvalda runu lietā laikrakstos izceļas plašas pārrunas. Viņš bija runājis atklāti un skaidri, kā latvietis no latviešu viedokļa, no tautas pretiniekiem nebaidīdamies:

Sadursmei, kas Kronvaldam dziesmu svētkos notikusi ar remdenajiem latviešiem un tautas pretiniekiem, drīz ir sekas. Laukskolu valde no Kronvalda pieprasa tautskolotāja apliecību un gadījumā, ja viņam tās nebūtu, viņu aicina uz attiecīgu eksamenu. To skolu valde dara, labi zinādama, ka Kronvaldam ir tiesības būt par skolotāju vēl daudz augstākās skolās (apriņķa skolā) un ka viņš vairākus gadus jau darbojies par skolotāju Tērbatas seminarā. Kad 1873. g. 11. jūlijā notiek Cēsu apriņķa skolotāju sapulce, Kronvalds piedalās tur tikai kā viesis, jo Vidzemes laukskolu valde viņu vēl nav atzinusi par draudzes skolas skolotāju. Līdzīgs stāvoklis ir 1874. gadā — apriņķa skolotāju konferencē Kronvalds tā paša iemesla dēļ ir tikai viesis, kā Kaudzītes M. raksta, «vēl arvien no Vidzemes laukskolu valdī-

bas savā vietā neapstiprināts,» taču sirsnīgs konferences darbinieks, kas uzņēmies noturēt parauga stundu dabas mācībās un nolasīt lekciju. Zīmīgi, ka šai konferencē kā viesi piedalās arī daži ievērojamāki Rīgas latviešu darbinieki, to starpā «Baltijas Vēstneša» redaktors Bernhards Dīriķis, Kronvalda draugs.

Pretinieku rīcība nespēj Kronvaldu atturēt no tā darba, ko viņš dara tautas labā. Pirmās vispārīgās skolotāju konferences sekmju iepriecināts, viņš lūdz no valdības atļauju sasaukt tādas pašas dabas konferenci 1874. gadā, un šo atļauju viņš caur Cēsu apriņķa 4. iecirkņa draudzes tiesu arī saņem.

Mājniekus smagu sirdi atstādams neveselus Vecpiebalgā, Kronvalds 1874. g. janvarī brauc uz konferences sagatavošanas komitejas sēdi. Kurzemes skolotāji, mācītāju ietekmēti, šai konferencē ierodas mazā skaitā, mācītāju tajā nav nemaz, tomēr konferencē ir vairāk nekā 400 dalībnieku, un tā var liecināt, ka dziesmu svētku laikā iededzinātā sajūsma nav apdzisusi, tautā dziņa pēc brīvības un progressa iet plašumā un dziļumā.

Kronvalda laikā notiek pirmās Vecpiebalgas draudzes skolotāju sapulces. Pamatu šīm mazajām konferencēm liek sapulce Laskates skolā 1874. g. 10. oktobrī, un tajās piedalās, protams, arī Kronvalds. Jau pirmajā sanāksmē — kā Kaudzītes Matīss savos uzmetumos raksta — Kronvalds notur divus referātus par ģeografijas un dabas zinību mācīšanu un konference viņu ievēl kādā komisijā. Tā paša gada 16. decembrī notiek Vecpiebalgas mācītāja muižā

otrā sapulce. Šī svarīga tajā ziņā, ka sapulces priekšnieks mācītājs R. Guleke te ziņo par Kronvalda Ata apstiprināšanu draudzes skolotāja amatā. Veselus pusotra gadus Laukskolu valde bija kavējusies lēmuma taisīšanā! Arī šai konferencē Kronvalds plaši stāsta par ģeografijas mācīšanu; Guleke un Kronvalds sastādījuši stundu sarakstu pagastskolām un ar to iepazīstina konferences dalībniekus. Par ģeografiju Kronvalds solas runāt vēl nākošā sapulcē. Trešajā sapulcē 1875. g. 23. janvarī ieradies arī Vidzemes skolu pārlūks Smiltenes mācītājs H. Guleke. Atkal uzstājas Kronvalds — ar «priekšzīmes lekciju» dabas zinībās. Liela nav tā auditorija, kas klausas šajos priekšnesumos, parasti kādi 15 skolotāji, bet Kronvalds strādā te latviešu kulturas audzēšanas darbu ar tādu pašu sirsnību, kā lielajās konferencēs, sevi nesaudzēdams, itin kā jau manīdams savas dzīves dienas skaitītas. Tiešām, pēc divām nedēļām viņš vairs nav dzīvo starpā.

Skolas darbs tiko atvērtajā draudzes skolas augstākajā klasē Kronvaldam sākas 1873. g. septembra beigās ar 13 skolniekiem. Te daudz jāpiestrādā, jo nav vēl ne aparatu, ne karšu, pat ne globusa, ne bibliotēkas. «Īsā laikā viņš šos trūkumus jau krietni izlīdzināja, gan no savas puses kaut ko dodams un gādādams, gan arī draudzi uzskubinādams šo to pasniegt,» stāsta Kaudzītes Matīss. Ziemā Kronvalds rīko savā klasē reizi nedēļā «jautrības vakaru» ar dziedāšanu, muziku un runām. Vakaros piedalas nevien skolnieki, bet arī viņu piederīgie, un katrs dalībnieks maksā skolas bibliotēkai par labu vienu

rubli. Vakaros pārrunā zinātnes jautājumus. Četrus vakarus runā par dvēseli, to visu darot labā latviešu valodā, kas tajos laikos bija neparasta lieta. Kādam, kas apgalvo, ka latviešu valoda ir nabadzīga, Kronvalds atbild: «Esiet tik labi, neteiciet, ka latviešu valoda ir nabadzīga, bet teiciet, ka jūs viņu nemākiat, jo šī ir tā īstā vaina.»

Pavasārī Kronvalds savus audzēkņus apkārtnes kalnos, lejās iepazīstina ar stādiem un kukaiņiem.

Nākošā ziemā viņš iepazīstina «jautrības vakaru» daļībniekus ar seno grieķu vēsturi. 1875. g. 4. februara vakarā viņš te nokļūst līdz Spartas ziedu laikiem un beidz ar to, ka tautas sapulcēs spartiešu sirmgalvji saukuši: «Mēs bijām vīri!», zaļokšņi: «Mēs esam vīri!» un jaunekļi: «Mēs būsim vīri!»

Viņa skolnieks P. Vītoliņš Kronvalda stundas tēlo tā: «Kad sasveicinādamies gribēju viņam roku bucot, viņš to atrāva un, mani stingri uzskatīdams, drūmi kā pārmezdamš teica: «Tu arī vēl neesi atradinājies no šīs vergu parašas!» Mēs bijām raduši sēdēt savos garajos skolas solos, kā nu kuram iepatikās. Kronvalda stundās vajadzēja sēdēt stingri un taisni. Nebija brīv gāzelēties un izzvelties. Abas rokas jātur pastāvīgi uz galda, vienmēr jāskatas viņam taisni acīs. Viņa skatiens bija dziļš, nopietns un sirsnīgs, tas it kā urbās cilvēkā, lūkojās viņam cauri. Pēc tam viņš parasti, elpu dziļi atņēmis, smagi un asi nopūtās. Tās nebija nopūtas aiz noguruma vai stingras pārpūlēšanās, bet tādas, kā mēdz uznākt pēc kāda laba darba vai veiktā pienākuma, vieglas gandarījuma nopūtas, kas atvieglo sirdi. Visu viņš gribēja pamatīgi

un noteikti... Kārtību viņš uzskatīja par sekmju pamatu.» Dziļi skolniekiem iespiedušās atmiņā Kronvalda vadītās vēstures stundas. Viņa skolnieks A. Veckalniņš par tām vēstulē stāsta: «Par sengrieķu dievībām runādams, viņš mums rādīja, cik dziļa viņu ticība un pašārvība uz tām ir bijusi. Kad reiz kāda lasamā gabala vienā vietā kas nebūt attiecās uz ticību, tad Kronvalds sāka pārbaudīt arī mūsu ticības dziļumus, un kad mums neizdevās viņu par šiem pārliecināt, tad slēdziens bija: «Seklums ticības lietās jums dažu labu soli dzīvē apgrūtinās.» Pēc lekcijām par dievībām nāca lekcijas par sengrieķu varoņiem un viņu cīņām, oratoriem un gudriniekiem; stāstīja arī par viņu koloniju dibināšanu. Te nu savos tēlojumos Kronvalds rādīja, kas ir īstenie tautas dēli un ko tie spēj panākt.» Par apstākļiem Vecpiebalgas draudzes skolā pats Kronvalds bija šajā uzskatā: «Mācīšanas darbs man šē pēc dziļuma nav tik grūts kā Tērbatā, bet stundu skaits toties jo liels. Ar saviem mācekļiem esmu puslīdz mierā. Paklausīgi un lokani tie pa lielākai daļai visi, bet es vēlētos vairāk enerģijas. Tā ka diena aizņemta ar mācīšanu, tad paša darbiem neatliek laika.» Kāds Kronvalda pazinējs par viņu kā skolotāju nodod šo liecību: «Kronvalda skolas vajadzētu ņemt visām mūsu skolām par priekšzīmi, jo Kronvaldam līdzīga skolotāja es neesmu atradis, kaut gan daudz skolotāju esmu redzējis zemās un augstās skolās!» Pat vasara Kronvaldam nesagādā vis brīvdienas, bet gan ir viens vienīgs liels darba cēliens. Vispirms viņš kopā ar dažiem citiem skolotājiem veic otrās vispārīgās skolotāju konferences sagatavošanas darbus,

konferencei sanākot, to vada un sekmīgi noved galā. 1874. g. 30. jūnijā viņš piedalas Kokneses dziedāšanas biedrības pirmajos gada svētkos, 13. jūlijā — Vestienas dziedāšanas biedrības svētkos, 16. jūlijā — Cēsu aprīņķa trešajā skolotāju sapulcē, 26. augustā — latviešu dziedāšanas svētkos Cēsīs, visur priecīgi vērodams tautas atmošanos jaunai kulturalai dzīvei. Vecpiebalgā Kronvalds kļūst par Labdarības biedrības locekli un lasa biedrības sarīkojumos vairākkārt lekcijas. Pirmajā lekcijā viņš apskata valodu izcelšanās jautājumu un noslēgumā izsaka par mūsu valodu šīs domas: «Es esmu pārliecinājies, ka latviešu valoda kopā ar citām pamatvalodām attīstīsies, pieņemsies un pastāvēs.» Citu reizi viņš biedrībā runā par Veco Stenderu un tā nopelniem latviešu labā un runādams klausītājus tā aizrauj, ka viens no tiem vēlāk raksta: «Jānožēlo ir ļoti, ka Kronvalda Ata runas nav uzrakstītas un īsti ar viņa paša vārdiem, bet šīs runas ir skaitamas pie pat pirmākiem pazudušiem jaukumiem.» Ziemā viņš biedrības sarīkojumos izskaidro un parāda telegrafu, runā par Darvina mācību, iepazīstina ar ievērojamiem vācu dzejas darbiem, vispār ar baladi un citām episkās dzejas nozarēm. Pavasarī viņš lasa lekcijas par augiem. Rudenī viņš stāsta par Pitagoru, kas, par savu ģeometrijas atradumu līksmodams, licis upurēt dieviem veselu pulku vēršu; Kronvalds nobeidz ar šiem zīmīgajiem vārdiem: «Vērši dreb vēl pat šodien pie ikkatra jauna atraduma.» Viņš lasa par patriciešu un plebeju cīņu senajā Romā; par teatra iezelšanu gādādams, spēlē līdzī divās lugās un rūpējas par kostīmiem pēc dažu Kurzemes apgabala tautas apģērbu

parauga. Pēdējo reizi biedrības sarīkojumā viņš runā 1874. g. 24. novembrī, iepazīstinādams ar ledus saldējamo mašīnu. 1875. g. 25. janvarī viņš brauc kopā ar citiem biedrības locekļiem uz Dzērbenes Cēriņas b-bas zāles atklāšanas svinībām, lai kaimiņiem teiktu kādu paskubinošu vārdu. Dievs viņam bija devis varenas runas dāvanas. Laika biedri tai uzskatā, ka Kronvalds orators bijis lielāks nekā Kronvalds rakstnieks. Viņa skolnieks A. Veckalniņš raksta, ka vecāki, klausīdamies Kronvalda priekšnesumā par tautas dziesmām, raudājuši; kādās kāzās Kronvalds turējis tādu runu, ka klausītāji sākumā smējušies, vēderus turēdami, bet vēlāk raudājuši. Kronvalds bija tajās domās, ka skolotāja pienākums ir būt nevien bērnu un jaunekļu, bet arī vecāku un plašākas sabiedrības vidū, te turpinot un vedot galā to audzināšanas darbu, kas skolā sākts.

«Tikai veselība Kronvaldam joprojām nebija kārtībā. Grūti bija dažu brīdi skatoties, kā viņš aiz ilgas sēdēšanas savā krēslā mocījās ar kaulu sāpēm, bet tomēr no dusēt iešanas negribēja ne dzirdēt: Jāstrādā, jāstrādā, gan pāries, gan pāries!», raksta savās atmiņās viņa cienītājs. Sirds tiešām Kronvaldam neiztur smago nastu. Nepiepildīts paliek Kronvaldam sapnis par vēstures, fizikas, botanikas, ģeometrijas, latviešu un latīņu gramatikas grāmatām, ko viņš gribēja latviešiem sarakstīt.

Kronvalda nāve

Kad 1875. g. 5. februārī (pēc vecā stila; pēc jaunā — 17. februārī) pulksten septiņos rītā Kronvaldu iet modināt, atrod viņu mirušu nervu triekā. Viņa skolnieks P. Vītoliņš tēlo vēlāk to brīdi, kad Vecpiebalgas draudzes skolas audzēkņi dzird ārstu Jurjānu šo vēsti apstiprinam: «Mēs kur kurais stāvam uzkukušies vai sēdam, galvu saņēmuši, visi raudam un šņukstam kā daždien tādi, kam nevien visas jaukāš un labās cerības uz reizi zudušas uz visiem laikiem, bet kas zaudējuši vēl ko daudz lielāku, savu garīgo tēvu un audzinātāju, kas mūs mīlēja kā savus bērnus. Viņa vairs nav, kas dotu mums savus padomus, ko darīt, kā dzīvē turpmāk nostāties, ko iesākt. Ienāk vecais skolas tēvs lēniem, gausiem soļiem, ar garkātainu pīpi zobos. Staigā mierīgi, vienaldzīgi pipēdams un, mūsos vērdamies, apstājies teic tādā gaudulīgā kapu runas balsī: «Es to ganu sitišu, un tās avis izklīdīs,» un aiziet atkal kā nācis mierīgi, vienaldzīgi. Mūs šie vārdi ķēra sāpīgi. Tie modināja mūsos lielas, bet nevarīgas dusmas un savādu rūgtu žēlumu, ka vecais to izteica tik mierīgi, vienaldzīgi, it kā priecādamies par mūsu bēdām, kas taisni viņam it kā neķertots klāt. Mums izlikās, ka mēs izjustu šajos vārdos, it kā viņam būtu noticis kāds gandarijums. Mēs reiz nu bijām nespēcīgi ko darīt, un tas viss mums ķērās vēl vairāk pie sirds. Skolas tēvs Kronvaldu ieskatīja vairāk par pasaules bērnu.»

Tērbatniekiem nāves ziņu nosūta pa telegrafu Ed. Aizsilnieks, viens no pirmajiem Tērbatas studentu

pulciņa dalībniekiem, kas 1875. g. dzīvo Cēsīs. Telegrama skan tā: «Kronvaldu Atis, vispirmais no latviešiem, piepeši miris.» Literaro vakaru dalībniekiem par Kronvalda nāvi paziņo Kundziņu Kārlis, kas tai laikā ir vakarnieku priekšnieks. 1875. g. 8. februāra sanāksmes protokolā lasam: «Kundziņš dara zināmu T. L. V. dibinātāja Kronvalda Ata nāvi un piemin viņa darbošanos mūsu vidū. Pārstrauts proponē, lai vakars sūta vienu delegātu uz Piebalgu, lai būtu klāt pie Kronvalda paglabāšanas. Vakarniekiem uzaicinot, uzņēmās Kundziņš turp braukt. Kundziņa propozīcija, lai 19. febr. svinēšana šoreiz izpaliek Kronvalda nāves dēļ, tiek pieņemta.» 19. februārī bija nolikti pulciņa pastāvēšanas piecu gadu svētki.

16. februārī (v. st.) šķirstu ar Kronvalda miesām pārved uz Vecpiebalgas baznīcu. «Tek bērinieki pa visiem ceļiem,» lasam nekrologā, «tur arājs, tur muižnieks, tur tirgotājs, tur rokpelnis, tur skolotājs, tur mācītājs, tur māmuliņa, tur jauneklē, tur tēvs, tur dēls. Tek kopā no Burtnieku ezera līdz viņpus Daugavas dienvidu krastiem un vēl tālu aiz tiem; no Lubāna ezera zemumiem līdz jūrmalas smiltājiem — kas lai visus pazīst! dažu redzi tik pirmo reizi, un kas zina, vai vēl kādreiz redzēsi.» Draudzes mācītājs vācietis R. Guleke savā runā pie Kronvalda šķirsta apliecina: «No tautas mīlestības bijī Tu visai pārņemts, tā bija Tavas cenšanās dzinējs spēks. Šo godu pat Tavi pretinieki Tev neliedz.» Dzied Vecpiebalgas koris, dzied Vestienas koris. Tad atskan Kronvalda drauga teoloģijas studenta Kundziņu

Kārļa — kā Kaudzītes Matīss raksta — «smuidra runātāja daiļi latviska balss, kas nāk gan no tālienes, bet ne no svešuma», jo Tērbatā Kronvalds draugu vidū taču nodzīvojis mūžīgi jauns, vienmēr darbā, savus jautrākos vīra gadus. Kundziņš liecina, ka Kronvalda dzīvē vienmēr nācis «darbs no vīra un svētība no Dieva». Tērbatnieks aicina visus latviešus uzglabāt sevī to mūžīgo jaunību, kas piemītusi vienmēr Kronvaldam. Kundziņš atvadās no Kronvalda ar Jūra Alunāna vārdiem.

Bijušais Tērbatas vakaru dalībnieks Aleksandrs Vēberis Pēterburgas latviešu vārdā atvadas no mirušā.

Tad šķirstu iznes no dievnama. Gājiens dodas uz kapsētu. Četrdesmit astoņas lāpas apgaismo Kronvalda pēdējo ceļu. Gājienam brīdi pie skolas apstājoties, runā nelaiķa darba biedrs Pilsātnieks, par Kronvalda darbību Piebalgā teikdams šos vārdus: «Dzīvība dod dzīvību, gars rada garu...» Viņš latviešus priekš Kronvalda salīdzina ar kauliem ielejā, par kuriem Vecā derība stāstot: «Un tur nāca dzīvs gars, un tie kauli sprakšķēja un dabūja dzīvību un miesu.» Viņš beidz savu runu ar novēlējumu, lai Kronvalda gars nākotnē latviešiem piemīt divkārtīgā stiprumā.

Kapsētā runā Rīgas latviešu biedrības priekšnieks Krišjānis Kalniņš un Richards Tomsons. Raunas mācītājs G. Fīrhufs dod par Kronvaldu liecību kā dzimis kurzemnieks un vācietis. Arī Fīrhufam jāatzīst, ka Kronvalds savos nacionalajos centienos augstu turējis kurzemnieku devizi: «Sirds — kurzemnieka gods.» — «Mēs vīri nemēdzam vis savas

sirdis tā rādīt, kā bērni un sievietes,» saka Raunas mācītājs. «Pašas sirds jau arī neviens nevar parādīt, bet viņa skatas ārā no cilvēka... Vīra sirds parādas vīra darbos, nevis tukšos vārdos. Mūsu nelaikis nerunāja tukšus vārdus, bet viņa vārdi bija tūliņ darbi. To liekat vērā īsti jūs skolotāji.» Vēl atvadas skolas tēvs Rātminderis, vestienieši, trikātieši. Kaps aizveras.

Bēru vakarā nolemj celt Kronvaldam pieminekli. Rīgas latviešu biedrība pateicīgo latviešu vārdā 1893. gada rudenī šo lēmumu izpilda. Piemineklis paceļas pie Kronvalda kapa Vecpiebalgas Vidus kapsētā, un uz tā ir uzraksts: «Tēvzeme un brīvība — vissvētākie dārgumi virs zemes.» Tie ir apmēram tie paši vārdi, ko 60 gadus pēc Kronvalda nāves latvieši brīvā, atjaunotā Latvijā rakstījuši uz sava Brīvības pieminekļa Rīgā. Tur stāv: «Tēvzemei un brīvībai.»

Tēvzemei un brīvībai veltīts, neviens upuris nav par lielu. Kronvalds grib, lai latviešu tauta šos vārdus piepilda arī nākotnes visnopietnākajā stundā — lai piepilda tos pēc gara un burtiski tāpat, kā viņš tos piepildījis gara ciņās un Brāļu kapos dusošie Latvijas atbrīvotāji ar šauteni rokās.

Gadiem aizskrienot, arī Tērbatas rakstniecības vakaru dalībnieki neaizmirst savu dibinātāju un pirmo priekšnieku. 1876. g. 27. novembra sanāksmē Arturs Dīriķis lūdz, lai «vakars» viņam atļauj 1) izrakstīt no protokoliem tās vietas, kur Kronvaldu Atis runā par latviešu valodu, 2) šos izrakstus kādā laikrakstā publicēt. Vakars to Dīriķim atļauj ar nosa-

cijumu, ka Dīriķis papriekš nolasīs kādā no nākošajām sanāksmēm par šo lietu referatu, ko viņš apņemas izdarīt. 1877. g. 12. februārī viņš tiešām vakarniekiem nolasa «kādas drusciņas no Kronvaldu Ata atstātiem darbiem par latviešu valodu». Zīmīgu lēmumu, Kronvalda Ati pieminēdami, pieņem vakarnieki 1879. g. rudens semestra piektajā sanāksmē: vecās ķeizara bīdes vietā nospriež iegādāties Kronvalda portretu. 1876. g. augustā par pulciņa biedru uzņem Kronvalda brāli, farmācijas studentu Kristapu Kronvaldu, kas gan jau tai pašā semestrī no «vakara» izstājas un 1880. g. nomirst.

Kronvalda mūža galā remdenākie, tautiskajā jautājumā vienaldzīgākie latvieši pieskaita Kronvaldu tiem pārspīlētiem fantastiem, «kas jaunākos laikos Dievam žēl savā tā nosaucamā kumeļa trakumā un stūrgalvībā laiku nepem sajēgt, ka tautiskiem «centieniem» ne līdzībai nebūs būt ar bērnu nepilnīgiem sapņu murgiem jeb ar mežonju nepanākamām iegribām.» Tā lasam A. Leitāna biogrāfijā, kas iznāk 1875. g. Notikumi drīz rādīja, ka šie Kronvalda pēlēji bija palikuši tālū pakaļ laika garam. Viss notika tā, kā Kronvalds paredzēja un teica. Latviešu centienu pretinieks mācītājs Ulmanis jau 1878. gadā, Kronvaldu kritizēdams, tomēr to atzīst par «gara aizgrābtu runātāju un aģitatoru», kas sacēlis Baltijā «lielu lielās jukas». — Kad Kronvalds būtu bijis neievērojama persona,» šis mācītājs raksta, «viņa darbs būtu gāzies un palicis apsmieklā. Bet viņam bija dedzīgas runātāja dāvanas. Ar tām viņš sevi stiprināja ticībā, ka tas uz to aicināts un sūtīts.» —

A. Bīlenšteins 1888. gadā raksta: «Kronvalds kļuvis par tautas svēto.» Viņš mirdams nemirst. «Viņš ir kā raugs, no kura viss sāk rūgt un briest,» teicis Aleksandra Dauges tēvs skolotājs Dauge par Kronvaldu. Brīvēmnieks otrajos vispārīgajos dziesmu svētkos 1880. gadā tur runu, kurā saka: «Kronvaldu Ata vairs nav virs zemes. Bet viņa gars dzīvo mūsu vidū. Sveiks, Kronvaldu Ata gars!» Tā, franču karaļiem mirstot, saukuši karaļa idejai uzticīgie franču vīri, apsveikdami jauno karali, apliecinādami režīma kontinuitāti: «Karalis miris. Lai dzīvo karalis!»

Latviešu tautas grūtais stāvoklis Kronvaldu nebija no cīņā atbaidījis. Taisni otrādi. Ir tā, kā Kārlis Kundziņš saka: «Tam vairojas ticība, redzot šajā tagadnē tautu mostoties un pošoties brīvībā, darbā un izglītībā.» Bet viņš zina: sevišķi te vajaga liela kopības gara. Kad tas atzels, kļūs latvietis atkal īsti brīvs, neatkarīgs, stiprs. Tā avots, ūdeņus sevī apvienodams, milt un kļūst par straumi, kas «droši un lepnī plūst». Atjaunotā Latvija atzīst Kronvaldu par to vīru, kas vedis mūs atpakaļ pie pirma vota, dodams vēsturisko mājienu — atdzimt tautībā. 1937. g. 15. aprīlī paejot 100 gadiem no Kronvalda dzimšanas, to uzsvēra piemiņas aktā dzejnieks Eduards Virza, savā runā tā sacīdams: «Kronvalds teica — ej pa straumi uz augšu, tad tu atradīsi avotu. Ja mēs ejam uz augšu pa latviešu nacionālo ideju straumi, mēs tur atrodam Kronvalda Ati.» Tā ka nacionālā doma nav cits nekas, kā vienības doma, vienotās Latvijas ceļš ir pareizs. Latvietis, kam

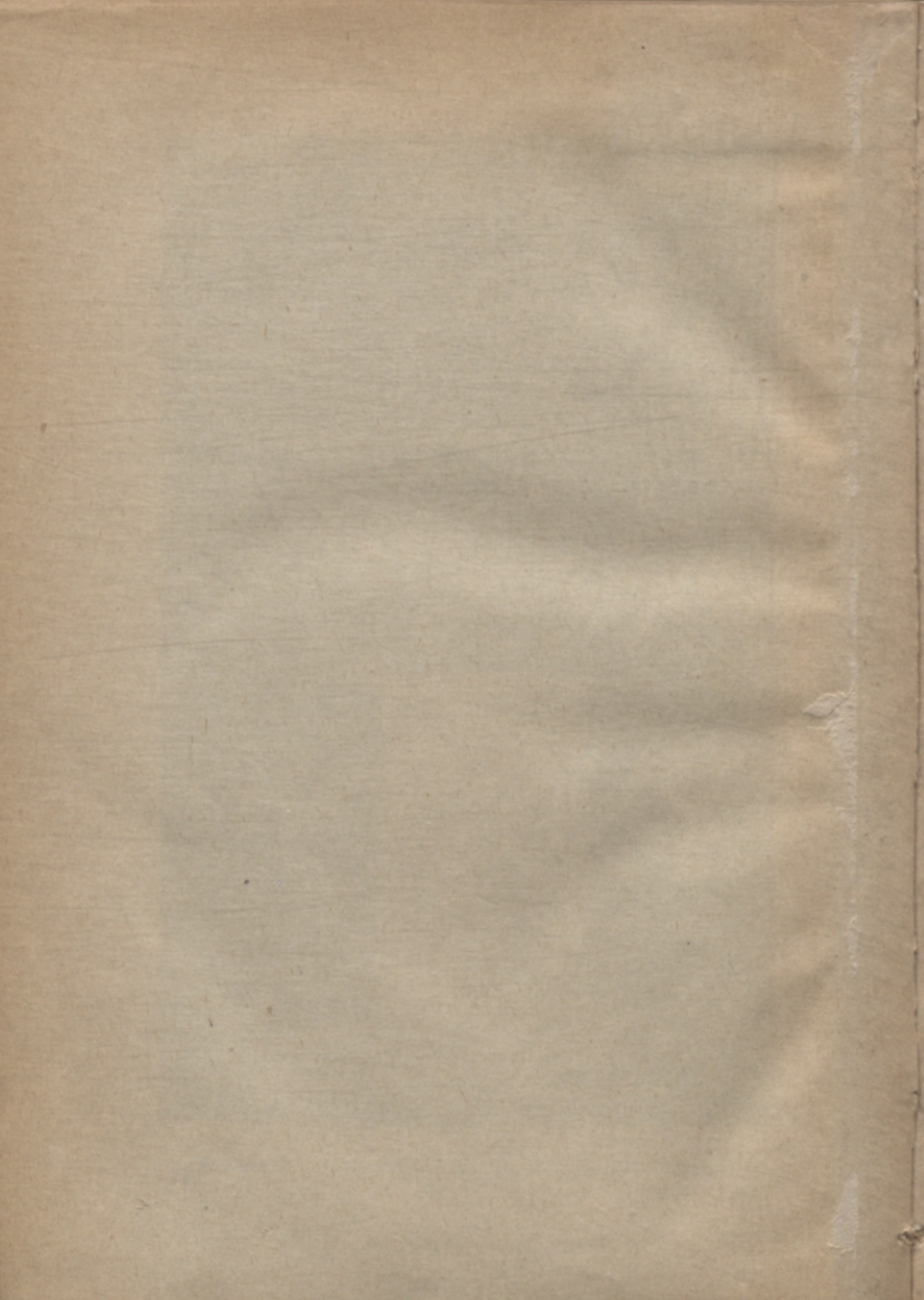

Kronvalda piemineklis Siguldā, Preses pils pagalmā

T. Zaiķalna

goda prāts un vīra dūša, var celt jauno Latviju tikai šajā Kronvalda garā. Šī celtniecības darba vadību 15. maijā uzticēdami Kronvalda gara mantiniekam un testamenta piepildītājam Kārlim Ulmanim, latvieši darijuši visu, lai Kronvalda pasāktais ģenialais darbs nestu zelta augļus.

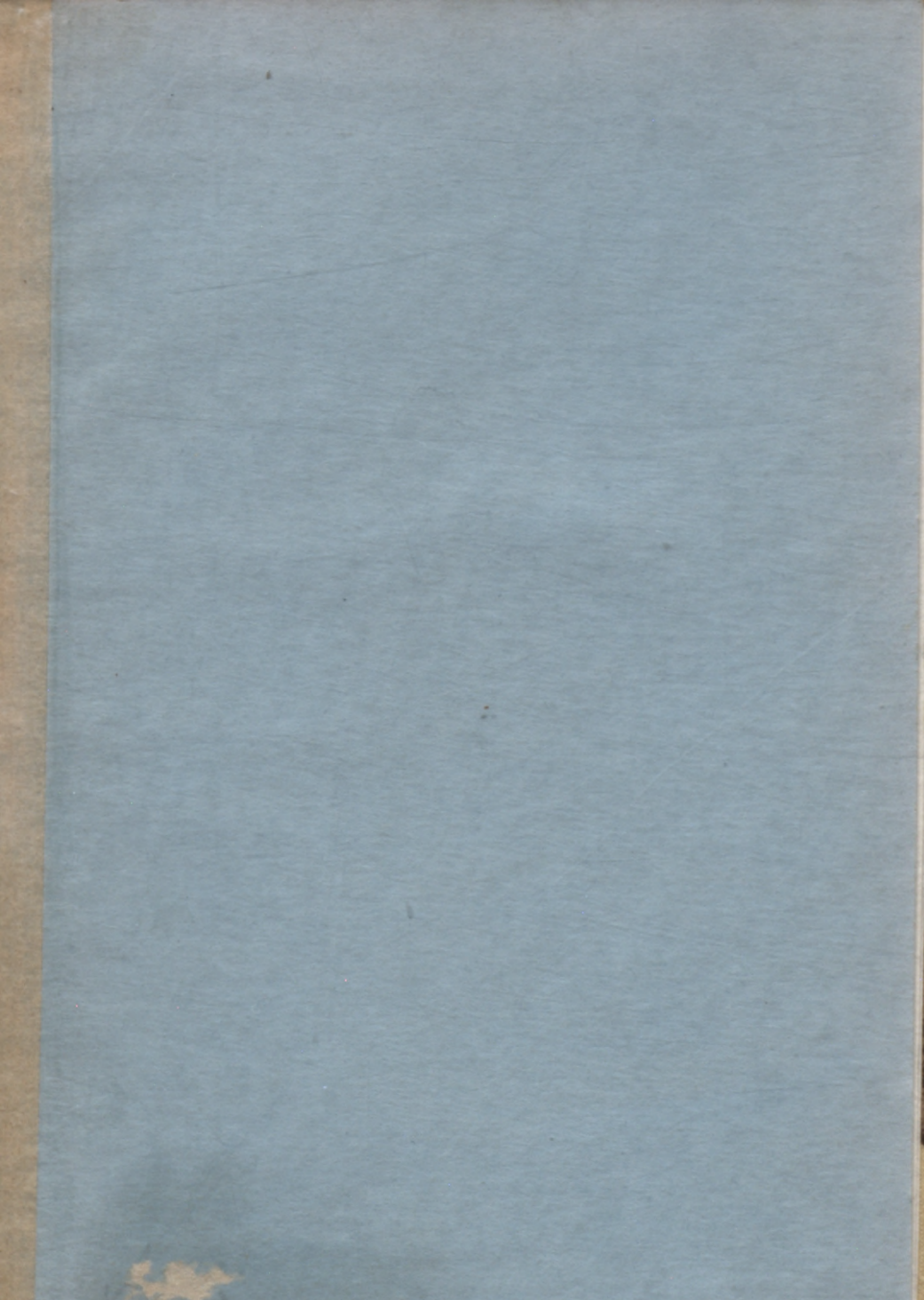
Kronvalds var mierīgi dusēt. Viņa darbs nav bijis veltīgs. Ir tā, kā kāds Kronvalda draugs saka pie viņa kapa: «Tu dzīvosi, kamēr vēl latviešu māte mātīs saviem bērniem dārgās latvju valodas skaņas; kamēr vēl būs viens īstens latvietis.»

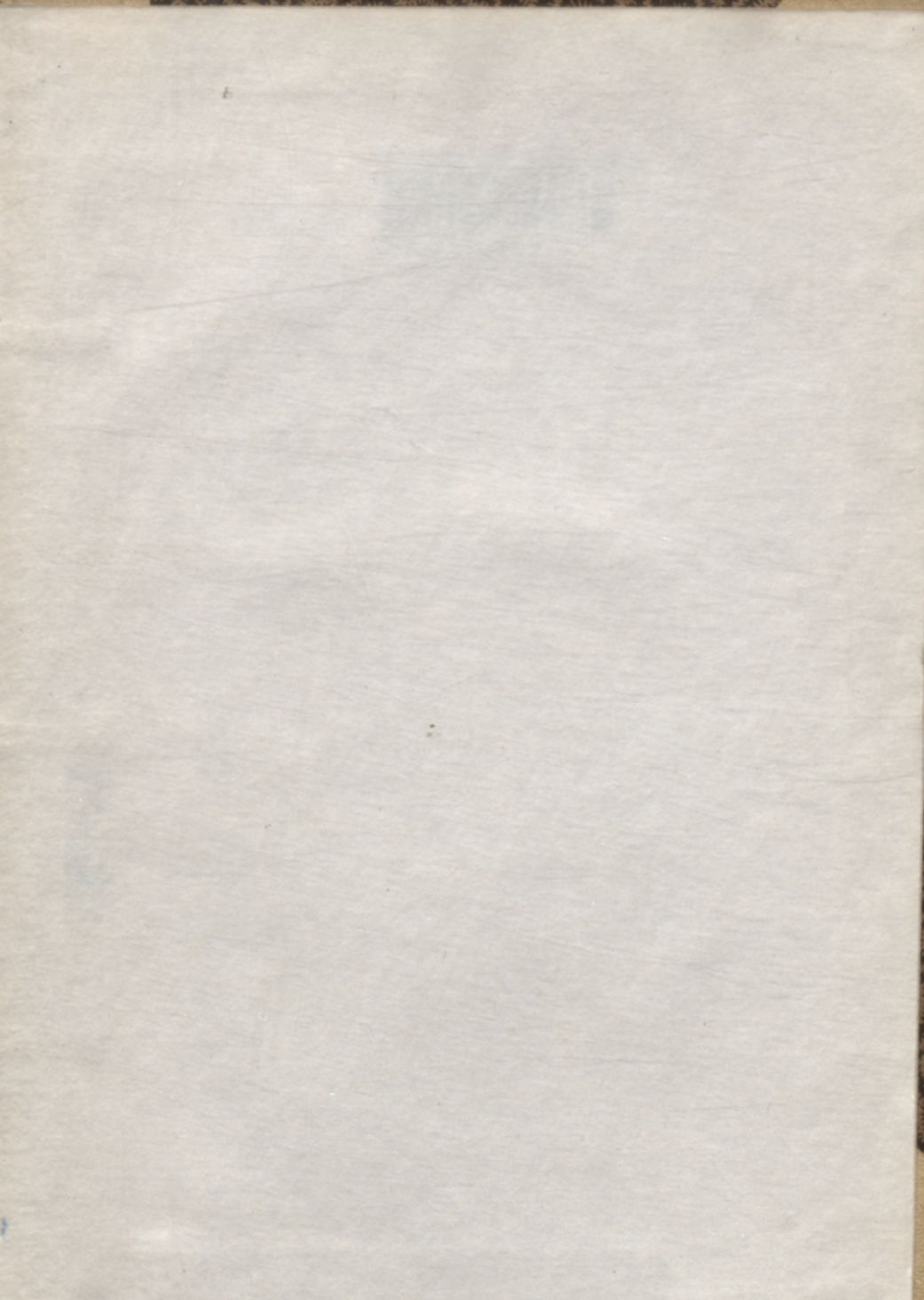
A V O T I

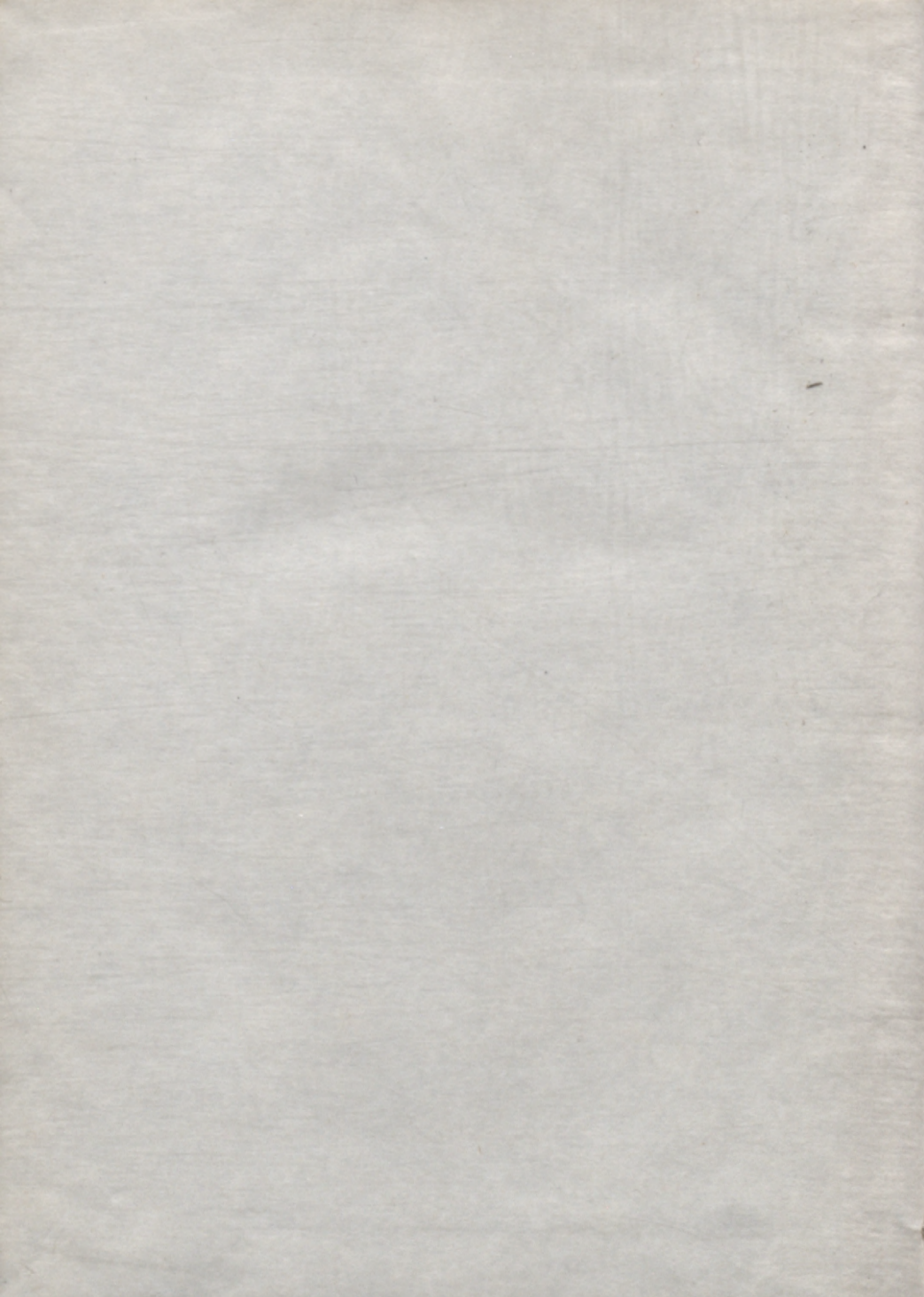
1. Kronvaldu Ata rakstu pirmiespiedumi, manuskripti un a. s. «Valters un Rapa» 1936. un 1937. g. izdotie Kopotie raksti divos sējumos.
2. Literatura par Kronvaldu.
3. Archivi, muzeji u. c. avoti:
 - a. Valsts archivs Rīgā,
 - b. Ev. lut. baznīcas virsvaldes archivs Rīgā,
 - c. Dienviddurbes ev. lut. draudzes mācītāja archivs Dienviddurbes mācītāja mājā,
 - d. Liepājas muzejs Liepājā,
 - e. bij. Liepājas augstākās apriņķa skolas archivs Valsts teknikumā, Liepājā,
 - f. Fridricha Vilhelma universitates archivs Berlīnē,
 - g. Latviešu literaturas biedrības archivs Rīgā,
 - h. Igaunijas centralais archivs Tērbatā,
 - i. M. Pukitsa (Tērbatā) materiali,
 - j. korporācijas «Letonija» archivs Rīgā,
 - k. Rakstniecības un teatra muzejs Rīgā,
 - l. Kr. Berga archivs Rīgā,
 - m. Rīgas pilsētas Misiņa biblioteka,
 - n. Rīgas latviešu biedrības biblioteka,
 - o. M. Slīdes (Rīgā) materiali u. c.

-2.FEB.1939

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308110152